

De schoolmeesters in Wonseradeel in de loop der tijden.^a

Voor een algemene inleiding zie men hetgeen ik in dit blad schreef voor de artikelen over Idaarderadeel.^b We beginnen dan nu direct met de dorpen in alfabetische volgorde.

1. Arum

Uit een akte van 12 febr. 1595 blijkt, dat kort te voren Wijtze Laurensz., schoolmeester te Arum, overleden was.^c Zijn vrouw was Bauck Sijbedr. Hij was de vroegst bekende schoolmeester van Arum. Het is niet bekend, wanneer hij hier gekomen is.

In 1600 was Jarich Pietersz. hier schoolmeester.^d Hij kwam hier reeds eerder voor, doch zonder de aanduiding "schoolmeester". Toch zal hij wel de opvolger van mr. Wijtze geweest zijn. Op 30 april 1605^e en ook in 1611 kwam hij hier nog voor, doch is spoedig daarna overleden. Op 12 mei 1628 werd nog melding gemaakt van de erfgenamen van Jarich Pietersz., "in leven schoolmr. tot Arum".^f

Op 3 okt. 1612 was Pieter Pietersz. schoolmeester te Arum.^g Ook op 10 dec. 1614 werd hij vermeld. In 1617 noemde hij zich mr. Petrus Petraei. (Het verlatiniseren van hun namen kwam bij de "geletterden" in die dagen geregeld voor.) In 1619 moest hij "die schole" ontruimen.^h

Zijn opvolger zal geweest zijn mr. Sijbrant Harmensz., die hier in 1623 genoemd werd in het Dorpsrekenboek.ⁱ Op 16 jan. 1635 werd hij nog genoemd als schoolmeester te Arum^j, maar op 22 okt. 1636 was sprake van zijn "enichste naegelatene weeskint Bartle Sijbrensz." Zijn vrouw Marij Nannedr. was toen ook reeds overleden.

In 1638 en 1639 vinden we Regnerus Agricola als notaris en schooldienaar te Arum.^k De bijvoeging "Agricola" (= landman, boer) zal er wel op wijzen, dat mr. Rein ook aan boerenbedrijf deed. Op 23 jan. 1646 was hij nog steeds schoolmeester te Arum, waar hij ook later, in 1657 bijv., nog als notaris voorkwam.^l

In mei 1647 en in 1648 was er sprake van mr. Bote Epes of Ippes en zijn huisvrouw Lene Jeltedr. te Arum.^m Hij was dus de opvolger van mr. Regnerus geweest. Lang heeft hij het hier niet gemaakt, want in 1654 was hier een mr. Pijtter schoolmeester.ⁿ Hij

a Eerder verschenen in: *Nieuwsblad van Friesland* (3 maart 1941-25 april 1944) en *Heerenveense Koerier* (20 sept. 1946-15 sept. 1948).

b *Nieuwsblad van Friesland* 22 maart 1940.

c Wonseradeel S1, f. 24. Voor deze mededeling, evenals vele andere gegevens omtrent schoolmeesters van Wonseradeel, dank ik dhr. D.D. Osinga, genealoog te Leeuwarden, wie ik voor zijn vriendelijkheid bij dezen nog eens hartelijk dank zeg.

d Dorpsrekenboek.

e Wonseradeel C3.

f Wonseradeel C9.

g Wonseradeel C5.

h Dorpsrekenboek.

i Rijksarchief Leeuwarden.

j Wonseradeel S34, no. 14.

k Wonseradeel GG3, f. 27.

l Wonseradeel S41.

m Wonseradeel GG2, f. 96 en 108.

n Dorpsrekenboek.

bleek in nov. 1655 Pieter of Petrus Tebbitman te heten.^a In 1658 was hij te Rinsumageest.

Zijn opvolger zal mr. Pieter Dirx geweest zijn, die in nov. 1663 schoolmeester te Arum was.^b Zijn ouders waren Dirk Wijbes en Wim Auckes, echtelieden te Bozum. In mei 1666 vertrok hij naar Witmarsum.

De volgende schoolmeester Jacobus Adama, die hier in dec. 1667 voorkwam, was de eerste, die tevens organist genoemd werd; ook was hij "Notaris Publicus".^c Het oudste kerkorgel te Arum dateert van 1668; dat kan dus uitkomen.^d

Op 29 maart 1677 was J. Buwes schoolmeester te Arum.^e Over een aantal jaren zijn nu de gegevens zeer schaars, maar vast staat, dat in sept. 1692 mr. Johannes Bouritius schoolmeester en notaris te Arum was.^f Het wil mij voorkomen, dat dit dezelfde persoon is en dat J. Buwes, toen hij zich op 24 okt. 1690 officieel als "Notaris Publicus" in de registers van het Hof van Friesland liet inschrijven, zijn naam in overeenstemming bracht met de deftigheid van zijn ambt en deze verlatiniseerde tot Johannes Bouritius. Zijn vrouw heette Beertje Jacobsdr. In jan 1708 was hij nog schoolmeester en notaris te Arum.^g Hij is overleden vóór 16 juni 1725, doch is zolang geen schoolmeester gebleven (zie beneden).^h Blijkbaar kon hij niet orgelspelen, want in 1697 e.v. was Petrus Adama organist te Arum.

Deze Petrus Adama (wellicht een zoon van Jacobus Adama, bovengenoemd) was hier zeker in 1714 behalve organist, ook schoolmeester, zoals blijkt uit de kerkelijke rekeningboeken, die vanaf 1714 bewaard gebleven zijn. In febr. 1715 ontving hij 60 c.g. voor een kwartaal school- en orgeldienst. Zijn eerste vrouw was Sjouck Tjepkedr.ⁱ Later hertrouwde hij met Dorothea Popma, die als zijn weduwe in nov. 1718 nog 240 c.g. ontving voor één jaar traktement van wijlen haar man Petrus Adama. Hij leefde nog in juli 1718.^j

In 1718 en 1719 werd de school waargenomen door Pijtter Robijns, die we later als schoolmeester te Kubaard vinden. Omstreeks mei 1719 kwam Feyo P. Spijxma hier als schoolmeester en organist. Het traktement was toen 200 c.g. Hij was gehuwd met Frouckjen Dirx Faber.^k Zijn broer Jacobus Piers Spijxma was schoolmeester te Weidum. Meester Feyo was hier in dec. 1745 nog in functie en was toen ook dorpsrechter. In juni 1747 was hij hier nog; doch kort daarna is hij overleden.^l Zijn weduwe hertrouwde later, in 1759, met de schoolmeester van Hartwerd.

In 1748 werd Jacobus Johannes Holder schoolmeester en organist te Arum. Hij was ook weer dorpsrechter en trouwde hier op 21 maart 1756 met IJttje Douwes uit Sloten. Het traktement als schoolmeester, organist en koster bleef bepaald op 200 c.g. Hun zoons

a Kerkvoogdij-rekenboek Witmarsum.

b Hypotheekboek Baarderadeel.

c Wonseradeel GG11.

d J.L. de Jong, *Alphabetische lijst van kerkorgels in Friesland met stichtingsjaar en bouwers* ([S.l.], 1936).

e Wonseradeel GG14, f. 236.

f Wonseradeel GG19.

g Wonseradeel GG22.

h Wonseradeel C20.

i Wonseradeel IJ17.

j Franeker 3a.

k Wonseradeel IJ24 en 27.

l Wonseradeel GG30.

Johannes en Douwe zijn hier resp. gedoopt 1 mei 1757 en 10 april 1763. De meester is hier omstreeks mei 1791 overleden.

In 1791 benoemden de floreenplichtige landeigenaren zijn zoon Douwe Jacobus Holder tot schoolmeester, organist, koster en dorpsrechter. Zijn vrouw Grietje Aukes Molenaar leefde nog, toen hij op 30 maart 1801 overleed, oud 37 jaar. Hun zoon Auke was hier op 15 april 1799 geboren.

In 1801 kwam Sievert Habben Lollinga, schoolmeester en organist, van Kollum. Zijn vrouw was Geertruida Alberts Balkema. Reeds in juli 1803 bedankte hij voor zijn post. De school werd provisioneel waargenomen door F.J. Antonides, tevens organist; na korte tijd kreeg hij een vaste aanstelling. Hij was de in 1771 geboren zoon Frederik van de Bolswarder schoolmeester Jan Antonides. Zijn vrouw was Hiltje Steensma. Op 8 nov. 1814 werd de school door de Gouverneur der Provincie vacant verklaard.^a Antonides bleef echter in functie tot 15 jan. 1815.

Van jan. tot mei 1815 werd de school waargenomen door Jacob Willems Jagersma. In mei 1815 kwam Lijkle Jans Smit, van Mirns-Bakhuizen. Het traktement bedroeg f 212 en een vrije woning, plus de schoolpenningen van ca. 95 leerlingen. Hij bezat de 2^e rang. Het vaste salaris bedroeg in 1822 f 275: het dorp voegde nl. f 63 bij de f 212, die de kerk gaf. Bovendien was hij ontvanger van het gemaal, wat f 60 opbracht. In 1832 werd te Arum een nieuwe school gebouwd. Meester Smit ging op 1 jan. 1841 met pensioen en overleed reeds op 14 jan. van dat jaar op 62-jarige leeftijd. Hij liet als zijn weduwe L.J. Slager na, met wie hij in 1801 gehuwd was.

Nog in jan. 1841 kwam Andries Meter Pz. Hij trouwde hier 10 april 1841 met E. Bolman van Noordwolde. Hij was in 1818 geboren als zoon van meester Pieter Andries Meter te Huizum. Hij was daar in 1834 kwekeling, toen hij de 4^e rang verkreeg, en ondermeester in 1836 en 1840, toen hij respectievelijk de 3^e en de 2^e rang behaalde. De school van Arum telde in 1845 tussen de 143 tot 185 leerlingen (resp. 's zomers en 's winters) en twee ondermeesters (Jan Arjens Buwalda en Douwe van der Veen), stonden hem toen terzijde. Ook deze Meijer was, evenals zijn vader, een bekend pedagoog. Op 1 april 1857 werd hij benoemd tot directeur van het Opvoedingsgesticht te Alkmaar.

Zijn opvolger werd op 1 aug. 1857 Enne Kruizinga Dz., van Genum. Hij bezat de 2^e rang. Arum kreeg in 1873 weer een nieuwe school. Meester Kruizinga stond hier tot 1884. Toen kwam Heinze Tijmens van Warners, van Gaast. Hij was geboren op 6 maart 1847 te Witveen en schreef een en ander in het Fries, ook voor kinderen. In 1900 ging hij met pensioen en vestigde zich in Wirdum, waar hij op 27 juni 1913 is overleden. Na hem stonden nog aan het hoofd van deze school: D. Schaap, van 1900 (kwam van Zurich) tot 1927 (gepensioneerd); Joh. Faber van 1927 (van Herbaijum) tot 17 april 1930 (vertrok naar Utrecht); J. Wilkeshuis van 1 okt. 1930 (was onderwijzer te St. Jacobiparochie) tot 1 sept. 1936 (vertrok naar Aalsmeer); M. Holtrop, tijdelijk, winter 1936-1937; en sedert 1 maart 1937 W. Dijkma (was onderwijzer te Oranjewoud).

^a Leeuwarder Courant.

Bijzonder onderwijs

In sept. 1879 werd te Arum een school voor chr. nationaal onderwijs geopend. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: 1879 W. de Vries; 1882 J.M. Vallentgoed; 1883 Sj. van de Kooi Kz. (van Wirdum), vertrok op 1 mei 1888 naar St. Annaparochie (woont thans nog hoogbejaard te Leeuwarden); in 1888 D. Wolvius; 1892 E. Fokkema (gepensioneerd op 1 april 1934); nieuwe school in 1929; 1934 J. Kroon (was onderwijzer te Tzum) en vertrok op 1 sept. 1940 naar Boornbergum. In 1940 werd W. Mulder, onderwijzer te Huizum, aangesteld als hoofd van deze school.

2. Burgwerd

In 1628 werd mr. Dirk Alberts, de nieuwe schoolmeester van Roordahuizum, van "Boergert" gehaald met het schip. Ongetwijfeld is hij hier ook schoolmeester geweest; wanneer hij hier gekomen is, is niet te vinden.

Zijn opvolger was mr. Folckert Claessen, die op 22 febr. 1629 te Britsum trouwde met Marie Tijsses aldaar en in het trouwboek "schoolmeester te Burgwerd" werd genoemd. Niet lang heeft hij hier gestaan: in elk geval in 1639 en waarschijnlijk al eerder, was hij schoolmeester te Winsum.

Op 20 maart 1638 was mr. Jan Geerts schoolmeester te Burgwerd.^a Deze Jan Geerts was hier reeds in sept. 1630 ingekomen, met attestatie van Wolsum. Er stond toen echter nog niet bij "schoolmeester", wat echter nog niet wil zeggen, dat hij het daarom toen al niet geweest kan zijn. In sept. 1638 liet hij zijn zoontje Wijbe dopen en heette toen, evenals in 1635 ook reeds, mr. Jan Geerts. In okt. 1640 was hij hier nog; toen was Griet Gerrijtsdr. "mr. Jan Geerts wijff".

Op 13 juni 1641 werd mr. Baerte Cornelisz., schoolmeester, tot lidmaat aangenomen. Zijn vrouw IJbel Agges is kort daarna overleden. Op 26 febr. 1643 hertrouwde hij hier met Antie Claesdr. van Bolsward. Hij kwam hier in juni 1654 nog voor en was later (in 1666) schoolmeester te Pingjum, waarheen hij omstreeks 1660 vertrokken zal zijn, want in dat jaar kwam hier mr. Stoffel Lousz Roukama als schoolmeester. In april 1661 werd hij lidmaat. Hij trouwde op 27 mei 1660 met Acke Hoites Haga van Heeg. Hun zoons Hoite, Uilke, Bauke en Louw zijn hier resp. gedoopt op 1 jan. 1661, 8 mei 1664, 16 juni 1665 en 23 jan. 1667, waarop dan op 25 dec. 1667 nog een dochter volgde. (Dat waren dus twee kinderen binnen het jaar!) Hij vertrok in 1668 als schoolmeester naar Roordahuizum, waar zijn zoon Hoite later ook schoolmeester werd.

Op 16 aug. 1668 kwam mr. Focke Jans, schooldienaar, met attestatie van Gaast. Zijn vrouw was Luitjen Claesdr. Hij was hier in febr. 1670 nog, doch vertrok korte tijd later weer naar Gaast.

Op 12 juni 1671 kwam mr. Douwe Sipkes als schoolmeester, met attestatie van Waaxens (Hen.). In maart 1672 werd Jeltie Sjoerds, huisvrouw van mr. Douwe, lidmaat. Op 18 mei 1673 werd hier hun zoon Marten gedoopt. In dec. van hetzelfde jaar vertrok het gezin naar Jelsum, waar hij ook schoolmeester was.

Zijn onmiddellijke opvolger is niet bekend, maar in 1684 kwam mr. Rinse Baukes schooldienaar, van Hartwerd. Hij trouwde hier op 7 sept. van dat jaar met Trijntje Jans van Winsum. Hun zoon Bouke werd hier op 21 maart 1686 gedoopt. Op 6 febr. 1689

a Bolsward E3.

hertrouwde hij te Tjerkwerd met Aaltje Pijtters, van daar afkomstig. Meester Rinse is in 1722 overleden. Op 28 april 1723 verzocht zijn broer Jan Bauckes te Oudebildtzijl inventarisatie van de insolvente [=meer schulden dan baten] nalatenschap van mr. Rinse.^a

De volgende schoolmeester was Johannes Ferwerda. Ds. Henricus van Thoon te Britswerd c.a. tekende in het lidmatenboek aan: "2 aug. 1722 hebben des Heeren H. Avondmaal te Burgwerd gehouden en is mijn schoolmeester Johs. Ferwerda met attestatie van Leeuwarden, als een lid der Gereformeerde Kerken, onse gemeente toegevoegt". Dit "mijn" is kostelijk en tekent de verhouding predikant-schoolmeester op het platteland in die dagen. Hij was ook dorpsrechter en vertrok in dec. 1731 naar Jorwerd.

In febr. 1733 reeds was mr. Dooytje Jackles Kooyker hier schoolmeester en dorpsrechter. Zijn vrouw heette Antie Jansdr.; op 3 juni 1756 hertrouwde hij hier met Feik Hoiytes. Zij is waarschijnlijk in 1756 overleden, want in dat jaar was er inventarisatie ten huize van mr. Dooytze Jackles Kleyterp, schooldienaar te Burgwerd. We zien, dat toen vreemd werd omgesprongen met de namen: Kooyker, Kleyterp; ook vond ik ergens Koyterp. Hij was hier in 1757 nog, doch zal spoedig daarna overleden zijn.

Van 1758 tot 1764 was Freerk Pijtters hier schoolmeester.^b In 1765 kwam van Wommels mr. Harnd (Haantje) Leenderts Elsinga, schoolmeester en organist. Op 17 mei 1767 trouwde hij hier met Pijtrik Heerts Hiemstra van Wommels. In 1786 vertrok het gezin naar Bozum.

In 1786 kwam Leendert Rosier Stephenz., schoolmeester en organist; hij was een zoon van mr. Stephanus Rosier te Hantum. Zijn vrouw heette Eelkje Rinses. Op 17 sept. 1788 werd hun zoon Doede geboren. In 1790 werd hij schoolmeester te Hichtum. Zijn opvolger was Pieter Hajes Robijn; hier in 1790 ingekomen van Schettens. Hij genoot van de school f 128 traktement per jaar en was tevens barbier en schoenmaker. Zijn vrouw was Dieuwke Sjoerds (later: Hidma; getrouwd in 1790). Hij nam de school waar tot 18 juni 1796, maar bleef hier wonen. Hij kwam in de kerkvoogdij-rekeningen in 1797 nog voor als schoenmaker, in 1799 als dorpsrechter en in 1800 als barbier. Totdat hij in 1800 weer tot schoolmeester te Achlum benoemd werd.

In juni 1796 kwam Jan Hendrikks (later: Van der Wal). Deze meester, ook kloklouder, is, oud van jaren, op 29 mei 1817 overleden. De school, die toen 36 leerlingen telde, werd provisioneel waargenomen door Jentje Sijbes Greijdanus, tevens koster en organist. Hij was een zoon van de Spannum schoolmeester, daar geboren op 22 aug. 1794 en door zijn vader opgeleid. Hij had in 1813 en 1814, als kwekeling te Spannum, respectievelijk de 4e en 3e rang behaald. Hierbij bleef het, ook toen hij op 1 jan. 1820 vast werd aangesteld. Het traktement was toen f 128 van de grietenij, plus de schoolpenningen en een vrije woning. In 1845 gingen er 50 ('s zomers) à 62 ('s winters) kinderen naar school. Er was er zelfs een ondermeester, Marten Koldijk. Begin 1852 heeft mr. Greydanus het onderwijs verlaten en werd rijksontvanger te Anjum, waar hij op 29 nov. 1856 overleed.

a Wonseradeel J3.

b Mededeling van dr. Wumkes.

Op 15 sept. 1852 trad Marius van der Feen in functie. Hij was geboren in 1828. In 1844 was hij kwekeling en in 1846 ondermeester te Franeker. Als ondermeester te Stiens behaalde hij in 1850 de 2^e rang. Van Stiens kwam hij te Burgwerd. Op 1 aug. 1860 vertrok hij als hoofd van een school naar Bolsward. Nog in hetzelfde jaar werd Gerardus Heemstra, onderwijzer te Beetsterzwaag, benoemd, die op 1 nov. 1860 in functie trad. Hij vertrok op 1 mei 1865 als hoofd van de school naar Marssum. Na hem hebben nog aan het hoofd van de school te Burgwerd gestaan: M.J. Bakker, van 1865 (was onderwijzer te Echten) tot 1872; P. Aitema, van 1872 tot 1908. In 1902 werd een nieuwe school gebouwd. U. de Boer, van 1908 (kwam van Exmorra) tot 1914; Simon Schiere, van 1914 (kwam van Broek bij Joure) tot 1916 (naar Deersum); D. Berger, van 1916 (kwam van Idsegahuizen) tot 1924; U. Donia, van 1924 (kwam van Parrega) tot 1 maart 1929 (naar Oosterlittens); IJ. Kalsbeek van 1929 tot nov. 1935 (naar De Veenhoop in Smallerland) en sedert nov. 1935 J.D. van de Weide, eerst tijdelijk en per 1 febr. 1936 vast benoemd.

Bijzonder onderwijs

Reeds in 1881 werd te Burgwerd een school voor chr. nat. onderwijs geopend. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: 1881 P. Groeneveld; 1885 D. Bokma; 1889 H.B. Alers; 1894 P. Bakker; 1906 E. ten Hoeve en sedert 1934 G. Meulenbelt (kwam van Nieuw-Roden).

3. Dedgum

Dedgum had evenals de andere kleine dorpen van Wonseradeel, steeds een eigen schoolmeester. De bewaard gebleven bronnen stellen ons ook hier in staat, vanaf ca. 1650 een vrij volledige lijst van schoolmeesters te kunnen geven.

De oudste, die we vonden, en wel in het oude kerkboek van Parrega, was mr. Lieuwe Hermens, die in 1611 schoolmeester te Dedgum was. In 1615 werd hij "gewesene schoolmeester" te Dedgum genoemd; hij was toen naar elders vertrokken.

Dan duurt het 40 jaar, voordat we weer met zekerheid een Dedgumer meester kunnen aanwijzen: in febr. 1654 werd nl. te Bolsward het huwelijk geproclameerd van Uilcke Poppez., jongman en schooldienaar te Dedgum, en Luts Aesgedr. van Bolsward. Deze vrouw is omstreeks 1663 overleden^a en mr. Uilcke hertrouwde kort daarna met Wal Foppes. Lang heeft hij daarna niet meer geleefd; deze meester is jong gestorven: in april 1670 was er inventarisatie ten sterfhuize van wijlen mr. Ulcke Poppes, in leven schoolmeester en dorpsrechter te Dedgum.

Zijn onmiddellijke opvolger is mij niet bekend; in de lidmatenlijst van 1679 werd geen schoolmeester genoemd. Doch op 24 april 1686 was Hijklke Hessels Hiemstra hier schoolmeester.^b Hij trouwde in die maand met IJdtje Jeltjes Schieringa van Franeker, naar welke stad het echtpaar in okt. van hetzelfde jaar 1686 nog vertrok. Natuurlijk kan hij hier heel best toen reeds een aantal jaren gestaan hebben.

Zijn opvolger was Gerrijt Harmens Grada, wiens attestatie hier 27 maart 1687 van Bolsward inkwam, benevens die van zijn vrouw Hiltje Pijters, die hier weldra overleed.

a Weesboek Wonseradeel.

b Wonseradeel IJ14.

Hij hertrouwde op 29 juli 1688 met Jetske Jans van Harlingen en vertrok nog in hetzelfde jaar naar die stad.

In dec. 1688 kwam mr. Christoffel de Vries, als schoolmeester alhier, van Hommerts of Jutrijp. Hij trouwde op 8 juni 1691 te Dedgum met Elske Pijters van Tjerkwerd. Op 10 april 1692 werd hier hun zoon Hendrik gedoopt. In de herfst van 1694 vertrok het gezin naar Kornwerd.

Zijn opvolger is waarschijnlijk mr. Pijter Johannes geweest, die hier in maart 1704 zeker reeds schoolmeester was. Zijn vrouw was toen Auckjen Reynsdr. In maart 1723 werd hij Pijter (of Petrus) Johannes Claviga, schooldienaar te Dedgum, genoemd.^a In april 1727 was hij hier nog als schoolmeester.^b Daarna werd hij niet meer vermeld.

Op 14 april 1732 trouwden evenwel te Wons: Allert Broers, schoolmeester te Dedgum, van Workum, en Sjouckjen Heineman van Wons. Hieruit blijkt dat hij toen net van Workum kwam en zich dus met zijn huwelijk te Dedgum vestigde, waar dan ook in aug. 1732 zijn attestatie inkwam. In 1744 heette hij in een belastingcohier mr. Allert Broersma. Hij was hier in 1763 nog als schoolmeester en dorpsrechter. Zijn zoon Broer ontmoeten we binnenkort als schoolmeester te Allingawier; zijn zoon Hendrik volgde hem op. Er was ook nog een Willem, hier gedoopt op 7 juni 1739.

Enige jaren na 1763, doch vóór juli 1770, hebben de stemgerechtigde landeigenaren van Dedgum tot schoolmeester benoemd: de bovengenoemde mr. Hendrik Broersma, die hier in juli 1770 op belijdenis van zijn geloof tot lidmaat werd aangenomen en toen reeds schoolmeester was. In de zomer van 1771 vertrok hij naar Marssum.

Zijn opvolger zal geweest zijn mr. Sijmon Minzes Terpstra, die hier zeker schoolmeester was op 6 aug. 1775, toen hij te Tjerkwerd trouwde met Luitske Pijtters van Folsgare. In 1781 was hij schoolmeester en dorpsrechter te Dedgum. Op 15 sept. 1786 werd hier hun zoon Mense geboren. De meester is in 1807 overleden.

Volgens een advertentie in de *Leeuwarder Courant* werden in dat jaar (1807) de stemgerechtigde landeigenaren van Dedgum en Greonterp opgeroepen ter vergadering om te delibereren over een combinatie van hun scholen. Greonterp, hoe klein ook, schijnt dus ook af en toe een eigen schoolmeester gehad te hebben; nimmer evenwel heb ik er een met name gevonden. Het traktement, door de kerk betaald, zou toen f 140 bedragen, naast de schoolpenningen van ca. 18 leerlingen en een vrije woning. Deze voorstellen werden door de landeigenaars aangenomen.

Intussen was reeds provisioneel tot schoolmeester aangesteld: Jan Lieuwes, die in 1810 definitief werd benoemd en zich weldra "Van der Maën" noemde. Hij was geboren rond 1781 en had in okt. 1808 de 3^e rang verkregen; verder heeft hij het ook niet gebracht. In een door de schoolopzieners van Friesland in 1821 opgemaakte "Staat omtrent de moraliteit en den ijver der Onderwijzers", met welke gegevens deze heren elkaar geriefden bij sollicitatie, werden gedrag en vlijt van meester van der Maën beide "goed" genoemd, terwijl de aanmerking werd gemaakt, "hier is verhooging [van salaris] noodig". Desalniettemin bleef het salaris als boven; in 1848 nog steeds. In 1832 kreeg Dedgum een nieuwe school; het leerlingenaantal varieerde van 20 tot 32. Op 29 mei 1847 is de meester, hoogbejaard, overleden.

a Wonseradeel C20.

b Wonseradeel C21.

In 1848 kwam Sibble Rienks Posthumus hier als hoofdonderwijzer. Hij was van Tjerkwerd afkomstig. Hij was omstreeks 1828 geboren en had in april 1847 de 3^e rang behaald, toen hij nog kwekeling te Tjerkwerd was. In 1848 kreeg hij de school te Dedgum en verkreeg in juni 1850 ook nog de 2^e rang. Dit was het summum van geleerdheid voor de toenmalige schoolmeester. (De 1^e rang werd zelden of nooit behaald, daar er geen bijzondere voorrechten aan verbonden waren; de 2^e en 1^e rang werden bij de Wet van 1857 gelijkgesteld met de hoofdakte.) Meester Posthumus heeft de school te Dedgum tot 1876 bediend.

Na hem kwamen nog: J.W. Kesler, van 1876 tot 1888 en B. Smits, van 1888 (van Gaast) tot 1907, toen dit schooltje werd opgeheven en het hoofd van de school op wachtgeld werd gesteld.

4. Exmorra en Allingawier

4a. Allingawier

Beide dorpen hadden oorspronkelijk een eigen school en eigen schoolmeesters. We zullen ze eerst nagaan van Allingawier; daar is de oogst gering. Pas omstreeks 1700 ontmoeten we er voor het eerst een, en wel Johannes Wijbesz., die hier in juni 1697 en in jan. 1701 als schooldienaar en dorpsrechter van Allingawier voorkwam.^a Als hij dezelfde is, die we van 1659 tot 1665 te Hartwerd aantreffen, dan kan hij hier wel vele jaren eerder gestaan hebben. Hij kwam op 24 mei 1710 nog als schoolmeester te Allingawier voor.^b

Op 26 april 1738 was mr. Jan Haijes schoolmeester en dorpsrechter van Allingawier.^c In juni 1736 was hij hier reeds met zijn vrouw Atje Eeltjes. Beiden behoorden in 1748 nog tot de lidmaten. Op 31 juli 1740 werd hun zoon Eeltje gedoopt. Mr. Jan Hayesz is hier omstreeks 1760 overleden; zijn vrouw was reeds eerder gestorven.

Op 17 mei 1761 trouwden te Dedgum: Broer Allert Broersma, schooldienaar te Allingawier, van Dedgum, en Trijntje Klaases van Allingawier. Weldra kwam zijn attestatie in van Tjerkwerd, waar hij waarschijnlijk even de school had waargenomen. Hij hertrouwde op 9 juni 1765 met Hinke Piers van Exmorra. In 1779 was hij tevens dorpsrechter, waarschijnlijk reeds sedert 1761. Hun zoons Allert en Pier zijn hier resp. geboren op 17 aug. 1763 en 3 maart 1766. Hij was hier in mei 1792 en in jan. 1793 nog als schoolmeester. Doch in 1796 was het schooltje vacant en werd toen gecombineerd met die van Exmorra, die toen ook vacant was.

4b. Exmorra

Voor Exmorra kunnen we bij de reeks van schoolmeesters verder in het verleden terug. In jan. 1644 namelijk kwam Jan Feijes als schoolmeester te Wijnaldum, met attestatie van Exmorra; zeer waarschijnlijk was hij hier ook schoolmeester geweest. Op 23 mei 1646 was mr. Titus Thomae Tethlum, schooldienaar te Exmorra.^d Hij was ook dorpsrechter en trad ook wel op als procureur-postulant voor het nedergerecht

a Authorisatieboek Bolsward en Recesboek Wonseradeel.

b Wonseradeel IJ2, f. 281.

c Wonseradeel IJ26.

d Wonseradeel IJ4.

van de grietenij; vandaar zijn verlatiniseerde naam. Immers Tiete Tomasz. zou voor zulk een gewichtig personage in het dorpsleven lang niet deftig genoeg geweest zijn; vandaar ook dat hij zich soms Dr. Tytus Thomae noemde.^a Op 11 mei 1650 was Dirckien Jouckes zijn vrouw.^b Zij leefde in 1662 nog, doch is vóór 1664 overleden.^c Hij hertrouwde met Trijntie Gerbens, die hem zou overleven. Hij kwam hier op 1 mei 1668 nog voor.^d Hij is vóór 13 april 1670 overleden: wijlen mr. Titus Thomé, in leven schooldienaar te Exmorra.^e

Zijn opvolger was mr. Oene Lieuwes, die hier op 22 sept. 1672 als schooldienaar vermeld werd. Toen werd namelijk te Bolsward attestatie voor hem gepasseerd om elders te trouwen met Antie Uilckes aldaar, geboortig van Bakhuizen.^f Hoe lang hij hier gestaan heeft, is niet met zekerheid te zeggen.

Maar in nov. 1687 kwam hier reeds voor Baucke Atesz, die op 27 april 1695 als schooldienaar te Exmorra werd genoemd.^g Omstreeks 1710 was Fockel Beernsdr. zijn tweede vrouw.^h Vanaf 1718 zijn hier de kerkvoogdij-rekeningen bewaard gebleven.ⁱ Daaruit blijkt, dat hier telkens $\frac{3}{4}$ jaar school gehouden werd (blijkbaar van sept. tot mei), waarvoor het traktement 70 c.g. bedroeg. Meester Baucke Atesz. is hier in het voorjaar van 1725 overleden. In febr. 1725 kwam hij hier nog voor en heette toen mr. Baucke Atesz. Wiersma; hij was toen tevens dorpsrechter. Doch in mei 1725 ontvingen Baucke Ates erven nog 1 jaar "pencie". Hun zoons Sinne, Douwe (deze namen wijzen op een eerder huwelijk) en Ate zijn hier respectievelijk gedoopt op 6 nov. 1687, 27 okt. 1689 en 22 maart 1696.

Een andere zoon, Tiete Baukes Wiersma, hier gedoopt op 24 mei 1693, werd in 1725 door de floreenplichtige landeigenaren tot schoolmeester en dorpsrechter verkozen. De stemmingskosten bedroegen 14 c.g. 18 st.; daarin was begrepen het loon van de grietenijsecretaris, ten wiens overstaan de stemming plaats had en die de "beroepsbrief" schreef, benevens de kosten van vertering der stemgerechtigden. De stemming had in de kerk, de rest in de herberg plaats. In nov. 1726 ontving Tiete Baukes zijn eerste jaar traktement; hij was dus rond nov. 1725 in functie getreden. Het traktement bleef f 70, met daarbij dan jaarlijks een klein bedragje "voor besemen tot het schoonmaken der kerk en olij tot de clock". Omstreeks 1725 trouwde mr. Tiete met Doutjen Sijbes (Haitsma).^j Zij leefde in 1760 nog. Op 9 febr. 1726 werd hier hun zoon Bauke geboren. In het Quotisatiekohier van 1749 kwam Tiete Baukes Wiersma voor als "huisman" (=boer); de school was dus nog steeds een winterschool. Op 15 nov. 1749 werd hij tot administrerend kerkvoogd gekozen. Deze functie heeft hij naast die van schooldienaar en koster waargenomen tot zijn overlijden (eind 1771 of begin 1772). Sedert 1738 was de dorpsontvanger tevens dorpsrechter. Op 1 nov. 1771

a Wonseradeel IJ8.

b Wymbritseradeel X8, f. 255.

c Wonseradeel GG 9.

d Wonseradeel GG 9.

e Wonseradeel O2.

f Trouwboek Bolsward.

g Wonseradeel IJ16.

h Wonseradeel GG23.

i Voor de inzage zeg ik de heer H. Sijbandij, kerkvoogd, hartelijk dank.

j Wonseradeel IJ26 en 27.

ontving mr. Tiete nog een jaar traktement; op 30 jan. 1772 werd in zijn plaats een nieuwe ouderling gekozen. In 1762 had hij voor zichzelf een nieuwe bank in de kerk laten maken, waarvoor aan de kerk een recht van 30 gulden betaald moest worden. In 1772 kozen de stemgerechtigde landeigenaren zijn zoon Bauke Tietes Wiersma, hier geboren op 9 febr. 1726, tot kerk- en schooldienaar, tevens dorpsrechter. De stemmingskosten bedroegen 18 c.g. 18 st. Mr. Bauke was hier op jan. 1757 reeds getrouwd met Tjetske Jans Bangma van Pingjum, blijkbaar een dochter van de Pingjumer meester Jan Bangma. Hun zoon Tiete werd hier op 22 jan. 1758 gedoopt. Ze waren boer, gebruikten o.a. ook 8 pmt. land van de kerk. Op 30 maart 1766 was mr. Bauke hertrouwd met Hinke Siebrens Haitsma van Wons. Hun zoons Sijbren en Douwe werden hier resp. op 7 jan. 1770 en 18 april 1775 geboren. In 1772 dan werd huisman Bauke Tietes gestemd tot schoolmeester en op de kerkrekendag 21 jan. 1773 eveneens tot administrerend kerkvoogd. Hij was blijkbaar een man "in bonis", want hij had in 1766 aan de kerk al eens f 500 voorgeschoten, waarvoor hem jaarlijks 15 gulden rente werd voldaan. Op 1 nov. 1780 ontving de meester-boer nog een jaar schooltraktement (72 gulden), doch spoedig daarna is hij overleden. In sept. 1781 ontving zijn weduwe Hinke Haitsma de 500 gulden met de verschenen rente terug. Tot zijn opvolger werd gekozen zijn zoon Tiete Baukes Wiersma, die in nov. 1781 zijn eerste jaar traktement ontving (72 gulden). Op 28 april 1782 trouwde Tiete B. Wiersma, schooldienaar en dorpsrechter te Exmorra, alhier met Rigtje Annes van Allingawier. In juli 1789 werd hij tevens tot administrerend kerkvoogd gekozen. Hun zoons Bauke en Anne zijn hier resp. geboren op 24 april 1786 en 3 april 1797. Op die laatste datum was hij evenwel geen schoolmeester meer. In juni 1796 werd met hem afgerekend wegens zijn laatste traktement: hij ontving tot 26 mei 1796 nog 40 gulden 10 stuivers wegens schooltraktement sedert 1 nov. 1795. Ook werd er toen een ander tot kerkvoogd gekozen. Als boer (waarschijnlijk ook dorpsrechter) leefde hij hier nog vele jaren (in 1824 bijv. nog). Zo was het winterschooltje van Exmorra dus gedurende meer dan een eeuw (sedert zeker 1687, misschien vroeger, tot mei 1796) door leden van de boerenfamilie Wiersma waargenomen: Bauke Ates, Tiete Baukes, Bauke Tietes en nog eens Tiete Baukes. (Volgens een advertentie in de *Leeuwarder Courant* was er op 28 april 1827 boelgoed ten sterfhuize van wijlen Tiete Baukes Wiersma te Exmorra: verkocht werden o.a.: 6 koeien, 1 rier, 1 karn met koperen hoep, 4 koperen emmers, 1 dito handketel, 2 molkenvaten, enz.)

In 1796 nu was ook het schooltje te Allingawier vacant en werden de stemgerechtigde landeigenaren van dat dorp in de *Leeuwarder Courant* opgeroepen om met die van Exmorra te delibereren over combinatie van hun scholen, waartoe dan uiteindelijk besloten werd. Tot schoolmeester der gecombineerde school (die te Exmorra gevestigd bleef) werd op 26 mei 1796 aangesteld: mr. Pieter Durks Bieruma. Hij noemde zich, in juni 1797 bijv., schooldienaar van Exmorra en Allingawier. Het traktement werd nu met 30 gulden van Allingawier verhoogd; weldra kwam er uit de dorpskas nog 20 gulden bij: toen bedroeg het dus 122 gulden, benevens natuurlijk de schoolpenningen en een vrije woning. De schoolgelden brachten maar weinig op, daar het aantal leerlingen gering was (in 1817 bijv. slechts 10). Zijn vrouw heette Pijtje Pijtters; hun zoon Sjoerd werd hier op 8 juni 1797 geboren. Een rang heeft mr. Bieruma (of Bierma) nimmer bezeten. In de eerder gemelde lijst "omtrent de moraliteit en den ijver der onderwijzers" van 1822 werden zijn gedrag en vlijt beide "goed" genoemd, terwijl de schoolopziener er bij aantekende: "hier is verhooging [van

salaris] nodig". Dit heeft geholpen: later werd als traktement f 200 opgegeven. Meester Bieruma is hier in de zomer van 1832 overleden, oud 69 jaar. In dat jaar werd hier een nieuwe school gebouwd.

Tot "Onderwijzer der Jeugd" werd toen, eerst provisioneel, aangesteld Wiltze Jurjens Hempel; hij bezat de 3e rang. Hij was een Sneker, geboren in 1811, daar kwekeling en ondermeester geweest (1829), toen hij te Exmorra benoemd werd. Op 1 juli 1833 volgde de vaste aanstelling. Hij zette de studie voort en verkreeg in 1839 nog de 2e rang. Het aantal leerlingen bedroeg in 1846 30 à 40. Tot zijn overlijden, in de herfst van 1868, heeft hij de school bediend.

Begin 1869 kwam Hoite Posthuma, hulponderwijzer te Ternaard. Hij was 24 jaar oud en heeft hier gestaan tot 1886, toen hij overgeplaatst werd naar Tjerkwerd. In 1869 was de school vergroot en verbeterd; in 1875 opnieuw.

Na hem stonden nog aan het hoofd van deze school: G. Molenaar, van 1886 (was onderwijzer te Leeuwarden) tot 1893 (gepensioneerd). Een verzoek uit Exmorra tot opheffing van de openbare lagere school aldaar, werd door het gemeentebestuur afgewezen.

G.T. Heidstra, van 1893 (was onderwijzer te Dokkum) tot 1896 (overgeplaatst naar Pingjum). W. Postma, van 1896 tot 1903. J. Schuurmans, van 1903 (kwam van Moddergat) tot 1 jan. 1907 (overgeplaatst naar Zurich); U. de Boer, van 1907 tot 1908 (overgeplaatst naar Burgwerd); W. Boschma van 1908 tot 1911; Steven van der Meer, van 1911 tot 1 juli 1930 (werd hoofd van de school te Friens).

Mej. J. Gorter heeft toen nog tijdelijk de school waargenomen, die bij raadsbesluit van 28 mei 1932 werd opgeheven. Na goedkeuring van dit besluit door Gedeputeerde Staten is de school op 5 aug. 1932 gesloten.

Bijzonder onderwijs

In 1885 werd te Exmorra een school voor chr. nat. onderwijs geopend. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: F. Roosje, van 1885 tot 1888; D. Folkerts, van 15 okt. 1888 (was onderwijzer te Harlingen en Bolsward) tot 1896 (naar Scharnegoutum); M.W. Camping, van 1896 tot 1 okt. 1935 (gepensioneerd) en sedert 1935 J. Mink (was onderwijzer te Hoorn).

5. Ferwoude

Op 6 maart 1611 was George Aerns schoolmeester "tot Ferwolde".^a In aug. 1613 was mr. Gerrijt schoolmeester in Ferwoude.^b Dit zal nog wel dezelfde zijn. In nov. 1653 vertrok mr. Jan Hoytes, hier schoolmeester, als zodanig naar Parrega. Hoelang hij hier toen gestaan had, is niet bekend, evenmin als wie zijn onmiddellijke opvolger is geweest.

Maar op 3 febr. 1683 was mr. Claes Jarighs schoolmeester te Ferwoude met Eelck Hylckedr., zijn huisvrouw.^c Hij kan hier toen natuurlijk al wel heel wat jaren gestaan

a Wonseradeel S12.

b Wonseradeel C5.

c Wonseradeel Y13.

hebben. Hij dreef tevens een boerderij en nam 's winters de school waar. In 1689 deed hij daarvan evenwel afstand, doch kwam hier in 1694 en 1705 nog als boer of huisman voor.

Op 3 mei 1689 was mr. Age IJbsz. hier schooldienaar.^a Zijn vrouw was in 1694 Bauckjen Jentjedr.^b Hij kwam hier op 30 nov. 1695 nog voor, doch was op 23 febr. 1696 schoolmeester te Workum.^c Hij noemde zich dan Age IJbsz. Bruynsma.

Zijn opvolger zal Siek Piersz. Attema geweest zijn, die op 14 maart 1701 als schoolmeester van Ferwoude voorkwam. Zijn vrouw heette IJdt Siboltsdr. In 1724 kwam hij hier tevens voor als timmerman-aannemer. Hun zoon Pier werd hier op 11 mei 1713 gedoopt. Hij kwam hier in jan. 1739 nog als schoolmeester voor^d en in juni 1740 ook nog.^e Hoelang hij hier nog getimmerd en onderwezen heeft, is niet bekend.

In mei 1752 was hier reeds Albertus Pierius Winsemius.^f In 1760 werd hij schoolmeester Bart genoemd. (De meesters werden toen geregeld bij de voornaam genoemd: meester Willem, meester Johannes, enz.) Zijn vrouw was Agnietje Gelder, een dochter van ds. Bernardus Gelder, die van 1717 tot 1759 te Gaast-Ferwoude stond. Op 4 dec. 1765 werd boedelinventaris gehouden ten huize van Albertus Winsemius, schoolmeester te Ferwoude, waarschijnlijk wegens het overlijden van zijn vrouw.^g In het voorjaar van 1766 vertrok hij daarop als schoolmeester naar Firdgum, waar hij in 1771 hertrouwde.

In juni 1769 was Sibolt Sieks hier in Ferwoude dorpsrechter; hij was klaarblijkelijk een zoon van mr. Siek Piers Attema, hierboven genoemd. Het is niet zeker, maar wel waarschijnlijk, dat hij ook 's winters het schooltje bediend heeft. In okt. 1780 evenwel was mr. Age Ages schoolmeester en dorpsrechter van Ferwoude.^h Hij was hier op 17 mei 1778 getrouwd met Jetske Pietersdr. en toen waarschijnlijk schoolmeester geworden. Op 16 sept. 1795 bekleedde hij zijn functie nog, maar op 18 nov. 1797 werd hij oud-schoolmeester van Ferwoude genoemd.ⁱ

Zijn opvolger zal Eeltje Teunis geweest zijn, die hier omstreeks 1809 als schoolmeester voorkwam en in 1805 vertrok. In 1806 werd een nieuwe school gebouwd. Hier deed weldra Cornelis Gatzes Kuipers zijn intree. Geboren in 1781, was hij in 1806 particulier schoolmeester te Sneek, toen hij de 3^e rang verkreeg. Toen werd hij benoemd te Ferwoude. In april 1814 behaalde hij ook de 2^e rang; toch bleef hij nog te Ferwoude. Aan dit kleine schooltje (in 1817 waren er 18 leerlingen) was een flink traktement verbonden, dat voor een groot gedeelte kwam uit de huur van 9 pondematen "greidland" (ca. f 113). Bij Koninklijk Besluit van 22 jan. 1820 was bovendien aan dit dorp f 50 rijkstraktement toegekend op voorwaarde, dat er f 50 uit de dorpskas bijgevoegd zou worden; dat was dus weer f 100. Natuurlijk brachten de schoolgelden hier niet veel op. In 1818 vertrok meester Kuipers naar Koudum, waar hij ook onderwijzer en tevens organist werd.

a Wonseradeel GG18, f. 132.

b Wonseradeel IJ16, f. 224

c Doopboek Workum.

d Wonseradeel IJ26.

e Bolsward 1a.

f Hij moet wel een afstammeling van de beroemde Friese historieschrijver en professor van de Franeker Academie, Pierius Winsemius, geweest zijn.

g Wonseradeel R5.

h Kerkvoogdij-rekeningen Gaast.

i Wonseradeel IJ36.

De school werd toen provisioneel waargenomen door Jacob Hijltjes Fortuin, ook een Sneker, die in juli 1813 de 4^e en in okt. de 3^e rang behaalde. (Hij was geboren in 1794.). In 1815 was hij provisioneel te Sneek en in 1816 provisioneel te Hindeloopen, toen hij de 2^e rang verkreeg. In 1818 was hij provisioneel te Koudum, vanwaar hij te Ferwoude kwam. Ook hier was hij niet lang; we zullen hem ergens nog wel eens "provisioneel" ontmoeten. Later heeft hij lange jaren te Sneek een Franse school gehad.

In 1819 werd de school te Ferwoude nog steeds provisioneel waargenomen; toen door Sacco Eekma; hij bezat de 3^e rang.

Pas op 17 sept. 1820 kwam weer een vaste onderwijzer: Reinder IJmes Toutenburg. Geboren in 1802 te Deinum, was hij in 1818 kwekeling te Huizum en in april 1820 ondermeester te Berlikum. Met deze opvoeder waren ze echter ook niet erg gelukkig; op 8 sept. 1829 werd hij afgezet en zijn "acte van rang" door Gedeputeerde Staten ingetrokken. Hij is op 21 mei 1834 te Leeuwarden overleden.

Zijn opvolger was in 1829 Gerardus Arnoldus Baars, eerst provisioneel en per 1 jan. 1831 vast benoemd. Geboren in 1805, was hij in 1825 ondermeester te Sneek (3^e rang); in 1832 verkreeg hij de 2^e rang. In 1835 werd de school vertimmerd. Hij heeft hier gestaan tot zijn dood op 7 jan. 1869. In zijn overlijdensadvertentie^a staat: "Zijn beginsel was te strijden tegen duistere leerstellingen." De school, die aan de Hervormde kerk behoorde, werd voor christelijk onderwijs bestemd. De gemeente Wonseradeel stichtte daarna geen nieuwe openbare school te Ferwoude.

Bijzonder onderwijs

Zo kreeg Ferwoude al vroeg, in 1869, een bijzondere school, later aangesloten bij CVO. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: H. van der Meulen jr., van 1869 tot 1875. (Hij was blijkbaar een zoon van H. van der Meulen te Gaast.) B.R. Wijmenga, van 1875 tot 1883 (naar Tzum); R. Visser, van 1884 tot 1886.

Daarna is de school even gecombineerd geweest met die van Gaast, maar in 1887 kwam ze weer apart. R. de Vries, van 1887 tot 1890; F. Terpstra, van 1890 (was onderwijzer te Bolsward) tot 1891 (naar Hitzum). B. van der Heide, van 1891 tot 1923 (gepensioneerd; overleden te Leeuwarden op 19 aug. 1932, oud 73 jaar).

H. de Boer, van 1923 tot 1932 (naar Tzum). J.L. Lijcklama, van 1932 tot mei 1936 (naar Akkrum) en sedert 1936 Brouwer (was onderwijzer te Steenwijkerwold).

6. Gaast

Omstreeks 1620 stond hier als schoolmeester Piecke Jacobs, die op 22 dec. 1621 als zodanig te Molkwerum werd gekozen en in mei 1622 daarheen vertrok.

De hier sedert 1644 bewaard gebleven kerkvoogdij-rekenboeken^b stellen ons in staat, van dit dorp sedert die tijd een vrijwel volledige lijst van de schoolmeesters te geven. Daaruit blijkt dan, dat reeds in 1643 mr. Here Goslijcx hier schoolmeester was. Daar in de rekeningen geen schoolmeesterstraktement verantwoord wordt, moet er schoolland (kosterijland) geweest zijn, waarvan de huuropbrengst het traktement van

^a *Leeuwarder Courant*.

^b Met vriendelijke dank aan de admin. kerkvoogd de heer A. Bijlsma voor de gelegenheid tot inzage.

de school- en kerkdienaar (koster, voorzanger) uitmaakte. Toch komt de schoolmeester af en toe in de rekeningen voor: hij ontving eens iets voor “extra-ordinaris”-diensten bij hem gedaan; iets voor “reyd aen syn huys verbesight”; voor arbeidsloon aan de kerk gedaan, het uurwerk schoonmaken, enz. Ene Hidde Goslijcx was kerkvoogd te Gaast, blijkbaar een broer van de meester. Mr. Here komt hier in 1652 nog voor, doch in 1654 was sprake van wijlen mr. Here Goslicx, in leven schoolmeester te Gaast en Ruijerdjtje Sijbrensd., zijn huisvrouw, dan ook reeds overleden. We mogen dus aannemen, dat hij in 1653 overleden is.

Een telkenjare, weerkerende uitgaafpost in de rekeningen van 5 c.g. wegens uurwerk schoonmaken en allerlei diensten voor de kerk, werd ook over 1654 en 1655 aan “den schoolmeester” uitgekeerd, zonder dat die evenwel bij name genoemd werd. Dit zal echter wel Foeke Jans geweest zijn, die hier in 1657^a schoolmeester was, in jan. 1661 schoolmeester en ontvanger^b en ook reeds in 1656 als ontvanger van Gaast voorkwam.^c In onderscheiding met de vorige meester, was deze er dorpsontvanger bij. Een ander was evenwel dorpsrechter, ofschoon deze posten op kleine dorpen (en later ook te Gaast) meestal in één hand verenigd waren. De jaarlijkse toelage van 5 c.g. werd toen verantwoord in de rekeningen: “voor brandinge op den Rekendag”, die te Gaast steeds in de school gehouden werd, en “voor schoonhouden van ’t uurwerk”. Dit duurde zo tot in 1668, toen mr. Focke naar Burgwerd vertrok, waar we hem reeds ontmoetten als schooldienaar, met zijn vrouw Luitjen Claesdr. Na korte tijd vertrok hij echter weer naar Gaast (1670), waar hij ook weer ontvanger werd (in april 1674^d nog); doch geen schooldienaar.

Zijn opvolger als schoolmeester was Watze Reiners, die in 1668 door de schipper Ernst Arjens met zijn huisgezin en huisraad voor 2 c.g. 16 st. gehaald werd (waar vandaan staat er niet bij, maar in 1665-1666 was hij te Witmarsum). In 1675 was hij ook dorpsontvanger, waarschijnlijk na het overlijden van Focke Jans. Steeds werd hem de jaarlijkse toelage van omstreeks 5 c.g. uitbetaald, soms over enige jaren tegelijk; na 1680 is deze “pencie” verhoogd tot 6 c.g.

In febr. 1692 was mr. Watze Reiners hier nog schooldienaar en ontvanger, doch in de loop van dat jaar is hij overleden.

In febr. 1693 ontving mr. Klaas Jans, ontvanger, de 6 c.g. “pencie” wegens dienst op de rekendag, die steeds in de school gehouden werd, kerk- en uurwerk schoonhouden. In 1695 verdiende hij 1 c.g. 18 st. extra “wegens ’t beluiden van de Koninginne van Engeland” (Dit was natuurlijk Maria, de gemalin van de Koning-Stadhouder Willem III; zij stierf in dat jaar). In aug. 1698 reeds was sprake van wijlen Klaas Jans’ kinderen. In ditzelfde jaar werd het schoolmeestershuis aardig opgeknapt; kosten ca. 60 c.g. Altijd een onfeilbaar teken, dat er een nieuwe meester op komst was.

Die nieuwe meester was mr. Thomas Baukes, tevens ontvanger en ook dorpsrechter. Hij kwam hier in de herfst van 1698. Hij was ontvanger van de floorenrente (belasting op de landerijen), van de schoorsteengelden (eerst 2 c.g., later 3 c.g. per schoorsteen) en van de “oortjesgelden” (een oortje per gulden bij verkoping van vastigheden, geheven voor de armen). In 1708 e.v. tekende hij als T.B. Fallinga.^e Hij was hier in 1712

a Kerkvoogdij-rekeningen.

b Wonseradeel GG6, f. 219.

c Kerkvoogdij-rekeningen.

d Wonseradeel GG14, f. 17.

e Kerkvoogdij-rekeningen.

nog, doch is blijkbaar niet lang daarna vertrokken of gestorven. Op 22 aug. 1717 zijn te Wommels de huwelijksgeboden geproclameerd van Matthijs Minnes Vogelsang, schoolmeester te Gaast, en Tierkie Oedses Doornstra van Wommels. Zij zijn op 12 sept. 1717 te Gaast getrouwd. Hoe lang hij hier gestaan heeft, is mij niet gebleken, daar ik de kerkvoogdij-rekeningen van 1713-1759 niet gezien heb.

Op 3 febr. 1725 was mr. Sijbe Rommerts hier schooldienaar. Hij heeft hier meer dan een halve eeuw de school bediend tot aan zijn overlijden in okt. 1780. Steeds ontving hij de jaarlijkse toelage van 6 c.g. 10 st., wegens kerkaanvegen en verzorging van het uurwerk, zoals we in de rekeningen van na 1759 weer zien. In die jaren was hij geen ontvanger; die functie werd door anderen waargenomen.

In 1780 had ten overstaan van de grietenij-secretaris van Wonseradeel, Hans Willem Wiarda, de stemming voor een nieuwe schoolmeester en dorpsrechter plaats. De secretaris bracht 9 c.g. 9 st. in rekening wegens kosten van de stemming als dorpsrechter en 10 c.g. 9 st. wegens de stemming als schoolmeester, voorzanger en koster, met het schrijven van de beroepsbrief. De gelukkige was mr. Fecke Aedes; hij trad op 5 dec. 1780 in functie, zoals blijkt uit een post in de rekening, groot 1 c.g. 10 st., betaald aan de schoolmeester Age Ages te Ferwoude, wegens voorzingen in de kerk te Gaast van 8 okt. tot 3 dec. 1780. Mr. Fecke had er nog een functie bij, namelijk het oppassen van de dorpsasbak, wat hem jaarlijks 8 à 10 st. in het laadje bracht! De toelage van 6 c.g. 10 st. werd voortaan jaarlijks ruim 7 gulden. Blijkbaar wegens deze vorstelijke vermeerdering van zijn inkomsten, trouwde hij op 20 mei 1782 met Befke Hijkles van Nijhuizum. Lang duurde zijn schoolmeesterschap niet: in 1786 reeds werd een nieuwe gestemd. Mr. Fecke bleef hier echter wonen en hertrouwde op 9 april 1786 met Ijetske Mijljes (lang was men in die tijd geen weduwnaar!). Hij kwam hier in 1790 nog voor als "extra-ordinaris assistent" [=agent van politie], trouwde toen ook alweer; was in 1791 diaken, later winkelier, en in 1805 huurder van de kerk-regenbak.

De nieuwe schoolmeester (sinds 1786) was Hooite Fookles; de stemmingskosten hadden 19 c.g. 18 st. bedragen, alsmede 2 c.g. 12 st. wegens verteringen. Mr. Hoite was ook verver: in 1787 ontving hij 42 c.g. 4 st. wegens verwerk aan kerk en toren. Dit was hem blijkbaar voordeliger dan de school, waarvoor hij in 1789 bedankte. Hij bleef hier wonen als verver en kwam als zodanig nog meermalen in de rekeningen voor (in 1795 en 1801 bijv.).

In 1789 dan werd tot schoolmeester en dorpsrechter gestemd: mr. Joost Pieters de Leeuw. Hij trouwde hier op 31 jan. 1790 met Fetje Tjallings; beiden waren afkomstig van Lemmer. Bij de kerkrekening van 11 okt. 1792 stonden de stemgerechtigde landeigenaars de schoolmeester, "wegens zoer tractement", $\frac{1}{4}$ stuiver toe van elke c.g. floreenrente, die in Gaast geheven werd, door de ontvanger te innen en uit te betalen. Nu stond Gaast met 375 floreen op het register, wat tegen 2 ducations of f 6.30 per floreen, een bedrag van ruim f 2.360 uitmaakt; wat tegen $\frac{1}{4}$ st. per gulden voor mr. De Leeuw dus een verhoging van ca. f 30 betekende. De huur van het schoolland (6 pdm.) werd voortaan door de kerk geïnd en aan de meester uitgekeerd: f 48 à f 50 per jaar. De jaarlijkse toelage van ruim 7 gulden bleef, zodat het totale traktement ca. f 87 bedroeg, behalve dan nog de schoolpenningen en een vrije woning. In het voorjaar van 1795 verdween mr. Joost uit de rekeningen.

En in aug. 1795 was Fecke Aedes weer schoolmeester. Slechts één jaar ontving hij de huur van het schoolland op het zogenaamde Hoogveld gelegen, alsmede de toelage, enz. Hij was ook dorpsrechter. Voor extra-klokluiden op de "Vreugdedag van de Alliantie met Frankrijk" in mei 1795, ontving hij 1 c.g. 4 st.

Doch in 1796 ontving de herbergier Willem Walles 5 c.g. 11 st. wegens verteringen gemaakt bij de stemming van een nieuwe schoolmeester en dorpsrechter. Dit was mr. Rein Jans. Hij woonde te Ferwoude, waar hij op 30 sept. 1792 getrouwd was met Janke Harmens van Bolsward. Hij bediende de school te Gaast van mei 1796 tot zijn overlijden in het najaar van 1808. Hij verhuurde zelf het kosterijland weer, dat nu vrij wat meer opbracht. In 1804 werd het totaal-inkomen opgegeven als f 152.

In 1809 kwam Willem Jans Hengst van Kubaard. Geboren in 1787, hield hij in 1807 winterschool te Eernewoude, waar hij de 4^e rang verkreeg. Korte tijd later behaalde hij de 3^e rang, toen was hij ondermeester te Balk. In 1808 was hij onderwijzer te Kubaard geworden. Deze schoolmeester was in 1813 huurder van een zathe en landen te Gaast, die toen verkocht werd; belast met huur van W. Hengst tot mei 1817; er was ca. 20 pmd. land met huis en "lytshûs". In 1817 werd het inkomen als volgt opgegeven: f 125 aan huur van land, f 95 uit de dorpskas, f 9 van de kerk, f 21 aan schoolpenningen en vrije woning. De school telde toen 18 leerlingen, in 1845 een 40-tal. Meester Willems gedrag en vlijt heten in de meergenoemde lijst van 1822 "matig" en "slecht". In 1833 werd de school geheel verbouwd. Op 27 okt. 1851 is W. Hengst overleden.

De school werd provisioneel waargenomen door R. Ringers, doch op 6 sept. 1852 kwam Harmen Reinders van der Meulen. Hij was rond 1814 geboren en verkreeg in 1830 als kwekeling te Arum de 4^e rang. Pas in 1849 behaalde hij de 3^e rang, maar toen direct in datzelfde jaar ook nog de 2^e rang; hij was toen ondermeester te Menaldum. Vandaar kwam hij dan te Gaast. Het traktement bedroeg toen in totaal ca. f 275, alsmede de schoolpenningen van ca. 35 leerlingen, die in per kwartaal 80 ct. gaven, en dan nog een vrije woning. In 1869 trad hij af als hoofd van de openbare school. De school, die nog steeds aan de Hervormde kerk behoorde, werd toen bestemd voor bijzonder onderwijs. De gemeente Wonseradeel bouwde een nieuwe openbare lagere school, tegen haar zin, omdat er haast geen leerlingen meer waren, doch op bevel van de regering. Deze nieuwe school werd in juli 1872 geopend en leed een vrij kwijnend bestaan onder de hoofden: Heinze Tijmens van Warners, van 1872 (was ondermeester te Wommels) tot 1884 (overgeplaatst naar Arum) en B. Smits, van 1884 tot 1888 (overgeplaatst naar Dedgum). Toen werd deze school opgegeven.

Bijzonder onderwijs

In 1869 ontstond hier dan een christelijke school, uitgaande van de Ned.-Hervormde kerk. Het eerste hoofd was H. van der Meulen sr. van 1869 tot 1875. Hij is dus blijkbaar met school en woning overgegaan. Hij werd in 1875 opgevolgd door P.B. Ornée; op 1 april 1880 kwam S. Hempenius; 1883 P.J. Westerhof; 1885 A. Koebrugge; van 1886 tot 1887 waren de bijzondere scholen van Gaast en Ferwoude gecombineerd; 1906 C. Tolsma (onderwijzer te Sexbierum) en vertrok in 1909 als hoofd naar Zwartsluis. In 1909 kwam Joh. Martens. Hij was eerst bij het openbare onderwijs, o.a. hoofd te Oudega (W.), en ging in 1904 over naar het bijzonder onderwijs en was in 1909 onderwijzer te Koudum. Hij is in 1925 gepensioneerd en op 29 sept. 1936, op 71-jarige leeftijd overleden. In 1925 kwam J. Wiersma als hoofd; op 1 juli 1929 kwam A. Osinga;

was onderwijzer te Arum; hij werd 1 maart 1937 gepensioneerd. In 1937 werd W. Bakker, onderwijzer te Woudsend, aangesteld als hoofd van deze school.

7. Hartwerd

In jan. 1809 was Johannes Adriani schoolmeester te Hartwerd, waaruit blijkt dat ook dit dorpje zijn eigen school had. Op 31 jan. 1609^a zou hem de school zijn opgezegd, doch de bui dreef blijkbaar over, want op 27 okt. 1620 was hij hier nog.^b

In mei 1633 was Pieter Outghers schooldienaar te Hartwerd; hij vertrok in 1637 naar Wommels.

Op 2 juni 1644 trouwde mr. Here Sickes, meester te Hartwerd, met Siouw Lieuwes van Hijdaard. De gegevens zijn in het begin nog wat fragmentarisch, maar vanaf 1659 zijn we volledig ingelicht. In dat jaar, namelijk op 18 dec. 1659 trouwde mr. Johannes Wiebes, schoolmeester te Hartwerd hier met Antie Lieuwes. Beiden werden in 1660 lidmaat, een teken, dat hij hier niet veel eerder gekomen was, immers de school- en kerkdienaar moest lidmaat der Hervormde kerk zijn, of het zo spoedig mogelijk worden. Hun zoons Feyke en Gerben werden hier resp. gedoopt op 29 sept. 1661 en 9 april 1665. Als hij dezelfde is, die we in 1697 en 1701 te Allingawier ontmoeten, dan is hij daarheen wellicht in 1675 vertrokken, want dan komt te Hartwerd een nieuwe meester.

Op 28 maart 1675 werd namelijk Rinse Bauckesz., schoolmeester te Hartwerd, lidmaat. Hij vertrok in 1684 naar Burgwerd, waar we reeds kennis met hem maakten.

Zijn opvolger was mr. Douwe Simonsz. schoolmeester alhier, die op 12 april 1685 lidmaat werd en op 29 aug. van dat jaar trouwde met Doedtie Tjeerds. Op 12 sept. 1686 werd hun zoon Sijmen gedoopt. Hij is ongetwijfeld dezelfde, die we in 1694 te Zurich zullen aantreffen, doch het is niet geheel duidelijk, wanneer hij daarheen vertrokken is.

Maar in mei 1693 was mr. Willem Harmens hier schooldienaar. Het traktement bedroeg 70 c.g. per jaar. Hij stond hier tot in 1696, toen hij te Nijland, waar zijn ouders woonden, trouwde met Jancke Broers en als schoolmeester naar Twijzel vertrok.

In 1696 werd tot schoolmeester te Hartwerd "beroepen": mr. Sijbe Piebes; hij trad in febr. 1697 in functie en werd eerst op 8 mei 1701 tot lidmaat aangenomen. Reeds in de zomer van 1705 is hij hier overleden.

In 1706 was hier als schoolmeester Ruurd Meynerts; hij trouwde op 1 mei 1707 met Leentje Fokkes alhier. In mei 1708 werden beiden lidmaat. Het traktement was nog steeds 70 c.g. per jaar. Waarschijnlijk is hij hier tot eind 1713 werkzaam geweest. Zijn opvolger mr. Wijbe Fokkesz. woonde hier reeds met zijn vrouw Lysbet Rienks; ze waren op 14 mei 1711 aangenomen tot lidmaten. In okt. 1715 was hij zeker schoolmeester te Hartwerd, waarschijnlijk omstreeks dec. 1713. Hun zoons Rienck, weer een Rienck, Focke en Harcke hier resp. gedoopt in dec. 1711, 15 aug. 1717, 26 sept. 1720 en 20 jan. 1726. Zijn vrouw overleed op 2 febr. 1744, doch reeds op 27 sept. van hetzelfde jaar hertrouwde hij met Hiltje Hilledr., weduwe wijlen Heere Lieuwes, en nadat die ook "den weg van alle vleesch was gegaan", nog eens op 11 nov. 1759 met

a Wonseradeel C4.

b Hof WW11, no. 56.

Froukje Dirks Faber, weduwe wijlen de schoolmeester Feyo P. Spijksma te Arum. Een toevlucht voor weduwen dus! In de laatste jaren (na 1760) was hij blijkbaar ten laste van de diakonie, aan wie telkens zijn traktement werd uitbetaald. Hij is volgens het lidmatenboek op 23 dec. 1764 overleden. Op 2 april 1765 ontving de diaken van Hartwerd nog 65 gulden wegens 11 maanden schoolmeesterstraktement van wijlen Wijbe Fockesz. Tot het bittere einde toe was hij dus schoolmeester gebleven. Sedert Allerheiligen 1765 was mr. Hessel Willems schooldienaar te Hartwerd. Zijn vrouw heette Aaf Gerrits. Hun zoon Willem werd hier op 20 april 1766 geboren. Het traktement was nog steeds 70 c.g. per jaars. Hij bediende de school tot omstreeks maart 1784.

In het najaar van 1784 kwam mr. Hendrik Wopkes hier als school- en kerkdienaar. Hij was hier slechts een jaar in functie.

Begin 1786 kwam mr. J. Bouwstra; in mei 1786 ontving hij traktement voor een kwartaal kerk- en schooldienst. Hij zal wel Jan Jacobs Bouwstra zijn, die in 1789 zijn vader als schoolmeester te Lollum opvolgde.

In 1789 is er een stemming gehouden voor een nieuwe schoolmeester, waarvan de onkosten op de kerkvoogdij-rekening zijn gebracht. Posten voor het schoolmeesterstraktement kwamen echter in deze rekening verder niet voor. De kerkdienst (voorzanger-koster) werd verricht door mr. L. Rosier van Hichtum, de hoofdplaats der kerkelijke combinatie. Uit een en ander mag men besluiten dat de school te Hartwerd in 1789 of kort daarna opgeheven of gecombineerd is met die van Burgwerd. Noch in de lijst van scholen van 1806 noch in die van 1817 of 1846, noch in de *Friesche Volks-almanak* van 1836/37 kwam de school van Hartwerd voor.

Op 19 febr. 1881 besloot de raad van Wonseradeel hier opnieuw een openbare lagere school in het leven te roepen. Hoofd van deze school zijn nog geweest: 1881 J. Dassen (van Schraard); hij kreeg in 1913 pensioen. In 1913 kwam U. van der Wal (van Stiensers Tichelwerk); hij werd in 1917 overgeplaatst naar Zurich. In 1917 kwam J. Wijbenga; in 1922 kwam J. Schokker (onderwijzer te Nieuwebrug); hij vertrok op 1 mei 1930 naar Oosterend.

Bij raadsbesluit van 13 april 1931 werd deze school opgeheven; goedgekeurd door Gedeputeerde Staten op 19 mei. Een beroep tegen dit besluit is ongegrond verklaard bij Koninklijk Besluit van okt. 1931.

8. Hichtum

De oudst bekende schoolmeester van Hichtum was mr. Jan Sijtsesz, die hier in febr. 1609 reeds stond en volgens de kerkvoogdij-rekenboeken, die van dit dorp sedert 1608 bewaard gebleven zijn, 65 ggd. (= 91 c.g.) traktement per jaar ontving. Ook in april 1619^a kwam hij hier voor en in jan. 1624 nog; hij was toen mede-ondertekenaar van een kerkvoogdij-rekening: mr. Jan Syets. Hij was eerst getrouwd met Ancke Bauckesdr. (een dochter van ds. Baucke Stoffelsz. Bonga te Lollum) en later met Janthien Jansdr. In 1626 woonde hij te Bolsward.

Op 10 maart 1609 ontving mr. Jacob Gijsberts te Bolsward 332 c.g. 10 st. voor het maken van de preekstoel in de kerk te Hichtum. Dit was de vader van de latere Bolswarder schoolmeester en Friese dichter Gijsbert Jacobs. Hij sneed ook de mooie portiek in de raadzaal te Bolsward.

a Wonseradeel Weesboek 20, f. 166.

Er is nu een klein hiaat, maar in 1632 was mr. Coert Hendricx hier schoolmeester, die natuurlijk best enige jaren vroeger gekomen kan zijn. Op 17 jan. 1634 vinden we over hem de volgende merkwaardige akte in het kerkboek:

“Also verscheidene rechtmatige clachten gevallen sijn over d’slofficheit ende nalatichheit van mr. Coert in het schoolhouden en onderwijzen der jeucht in lesen ende schrijven, so ist dat d’Gemeentsluyden om sulx te remedieren (hoewel sij uijt cracht van d’articulen, daerop hij beroepen is, daernaer bij hem onderteekent, recht hadden hem van de schooldienst ende d’profijten van dien te removeren) geresolveert hebben ende resolveren bij dezen, vooralsnoch den voorgem. Coert te vermanen van sijn schuldige plicht, breder na luyt der voorn. articulen, ende beproevinge te nemen van het nacomen der selven tot den 1en May deses lopenden jaers: willende expresselijk, bij gebreke van dien, hem Coert alsdan removeren van sijn ambt.”

(Volgens een 11-tal handtekeningen, o.a. van ds. Matth. Walsweer).

In 1632 liet hij hier een dochter Adriaentje dopen, in 1634 een zoon Pijtter, in 1637 nog een dochter Trijntie, waaruit blijkt, dat hij in 1634 niet afgezet was.

De last van het klokluiden, het smeren van de klok en het voorzien in de nodige touwen rustte hier op de vicarieplaats. In nov. 1624 kwamen de kerkvoogden evenwel met de huurder Dirck Claessen overeen, hem daarvan te ontheffen, tegen een jaarlijkse recognitie aan de kerk van 4 gulden. Deze overeenkomst werd in dec. 1631 weer voor 7 jaren vernieuwd. Het ligt voor de hand, dat de schoolmeester toen deze zorg voor het bedienen van de klok opgedragen werd. Reeds vroeg was hier ook een orgel in de kerk: in 1650 was sprake van een “puystertreder” en in 1668 van “onderhoud van het orgel”. Mr. Coert stond hier tot ca. 1640.

In febr. 1641 werd lidmaat: mr. Harmen Sijmens, schooldienaar te Hichtum. Hij trouwde op 29 jan. 1643 met Jaepke Jacobsdr. van Witmarsum. Hun zoons Jacob, Sijmen en Geert werden hier resp. op 12 mei 1644, 2 nov. 1645 en in 1652 gedoopt; later nog een dochter. Hij was hier in jan. 1658 nog. Het is niet duidelijk hoe lang hij hier nog stond, maar op Allerheiligen 1667 was er een nieuwe meester, nl. Jacob Harmens, blijkbaar de zoëven vermelde zoon van de vorige meester. Hij was op 20 dec. 1667 getuige bij het testament van Vrouck van Wyckel.^a Hij was kort tevoren uit Waaxens (Henn.) gekomen en trouwde hier op 9 mei 1675 met Stijntie Harmens Bode van Witmarsum. Hij was ook dorpsrechter en dorpsontvanger. Het traktement bedroeg toen 172 c.g. De mr. Sijmen Harmens, die hier timmerman was, was stellig zijn broer. Na mei 1681 is mr. Jacob hier overleden; Stijntie ontving nog enige tijd een jaargeld van 30 c.g.

Op Allerheiligen 1681 kwam mr. Pijtter Joeckes hier van Schalsum met zijn vrouw Racheltje Geerts, die korte tijd later stierf. Hij hertrouwde met een Akke. Het traktement werd verlaagd tot 142 c.g. 16 st. Mr. Pijtter was ook ontvanger van de Speciën. In mei 1694 ontving hij nog zijn traktement, maar in mei 1695 was sprake van Acke, mr. Pijtters weduwe. Ook gaf de rekening van 1695 kosten wegens het stemmen van een nieuwe schoolmeester. De stemgerechtigde landeigenaren werden namelijk bij een dergelijke gelegenheid in de herberg onthaald.

a Archief Schwartzenberg, post 31.

Op 1 mei 1695 kwam de nieuwe meester: mr. Claes Martens Reitsma. De "pencie" werd nu vastgesteld op 140 c.g. waarvan hij ieder kwartaal 35 c.g. ontving. Eenmaal per jaar werd dit bedrag verhoogd met 2 c.g. 16 st. voor "olie tot de clock", waarvan meester dus het onderhoud had en zeker ook het luiden. Bij de rekening van 13 dec. 1706 werd het traktement van mr. Claes met 30 c.g. verhoogd tot 170 c.g. "op d'oude voet". Hij moet dan "somers 's avonds te 6 uur luiden van St. Geert tot St. Michiel" (17 maart tot 29 sept.) en "'s winters van St. Michiel tot St. Geert te 8 uyren en voorts na older gewoonte". Een ander had nu het dorpsontvang. Langer dan een halve eeuw heeft deze schoolmeester de school van Hichtum bediend, namelijk tot zijn overlijden op 30 juni 1746. Hij was ook organist, terwijl de schoolmeester van Burgwerd (met deze kerkelijke gemeente gecombineerd) in de preek voorlas en voorzong, zoals uit verschillende posten in de kerkvoogdij-rekeningen blijkt: hij ontving er 15 c.g. per jaar voor. Mr Claes Reitsma was blijkbaar niet getrouwd: na zijn overlijden ontving mr. Sible Hendriks te Witmarsum "als mede-erfgenaam van zijn oom mr. Claes Reitsma, in leven organist en schooldienaar te Hichtum", nog een laatste termijn van het traktement. Tijdens de vacature bespeelde Reyn Poulus Bijlsma, tot maart 1748, het orgel voor 14 st. elke beurt. IJsbrand Haanties bediende de klok en nam de dorpsrechtersdiensten waar voor ca. 40 c.g. per jaar.

Uiteindelijk trad daar op 17 dec. 1747 in functie: mr. Reinse Rinsma, schooldienaar en sedert maart 1748 ook "orgellist" en verzorger van uurwerk en klok. Ook hij was weer dorpsrechter. Het traktement bleef 170 c.g. per jaars, benevens de 2 c.g. 16 st. voor olie en bezemen; en dan kwam er nog 9 c.g. per jaar bij voor vuur of "branding" ten dienst der gemeente op de predikbeurten alhier. Dan had de meester dus een vuur aan in de school (en "meesterke" zeker warme stoven gereed) waarbij zij, die van Burgwerd en Hartwerd kwamen (gecombineerde gemeente) zich konden warmen. Hij trouwde op 4 juli 1751 te Burgwerd met Elisabeth Catharina Colerus, dochter van ds. Johs. Colerus alhier. Zij overleed reeds op 11 febr. 1758. Op 26 mei 1763 vertrok mr. Rinsma als schoolmeester en organist naar Bergum met zijn enig kind, dochter Tietje. In juni 1763 kwam mr. Willem Gerrits Boender, schoolmeester, organist en koster, alsmede dorpsrechter, van Lollum. Ofschoon reeds tweemaal weduwnaar, hield hij de moed er in en hertrouwde op 21 juli 1765 met Jetske Jans Koopmans van Bolsward. Hij is hier in 1788 overleden; in nov. van dat jaar ontving zijn weduwe nog 21 c.g. 10 st. wegens $\frac{1}{8}$ jaar traktement van haar overleden man. De Burgwerder meester nam vanaf toen het orgel waar.

Deze, Leendert Rosier Stephanuszn. werd in 1790 ook tot schoolmeester en koster (en organist) te Hichtum benoemd en kwam op 1 mei van dat jaar over. Zijn vrouw was Eelkje Rinses. Hij was ook weer dorpsrechter. Op 21 aug. 1797 werd hier hun zoon Johannes geboren. Soms ontving de meester arbeidsloon wegens verfwerk aan school, kerk of pastorie verricht. Eind 1809 is hij overleden.

Toen werd Schelte Jacobs Smidts, geboren in 1778, benoemd. Hij had in 1808 de 3^e rang verkregen en woonde toen te Roordahuizum. Het traktement bedroeg nog steeds f 172 van de kerk, plus schoolpenningen en vrije woning, benevens enige emolumenten. In 1817 ging er een 20-tal kinderen op deze school. Meesters gedrag werd "goed", zijn vlijt "matig" genoemd door de schoolopziener. Hij trouwde op 29 okt. 1825 met R.J. Wassenaar en ging op 1 nov. 1841 met pensioen. Hij is op 7 mei 1848 te Workum overleden, oud 69 jaar.

De laatste onderwijzer, die hier werkzaam geweest is, was Sijtze Tjallings Jarigsmā. Hij trad op 3 jan. 1842 in functie. Hij was geboren in 1814; in 1831 en 1832 kwekeling te Franeker en behaalde in juli 1838 als ondermeester te Bolsward de 2e rang. Vandaar kwam hij te Hichtum. Zijn vrouw heette T.K. Cuperus. In nov. 1865 hertrouwde hij te Bolsward met G.D. Frederici van Baard. In 1846 gingen hier nog 36 à 39 leerlingen op school. Het traktement bedroeg toen f 222 van de kerk, alsmede schoolpenningen en vrije woning. Ook hij was weer koster en organist. Hij kwam hier voor tot 1884, toen de school werd opgeheven. In 1882 was door het gemeentebestuur nog een regeling getroffen met de Hervormde kerkvoogdij omtrent het gebruik van school en woning, die ook hier aan de genoemde kerk behoorden.

9. Idsegahuizen

Ook dit dorpje had van oudsher een eigen schooltje. Op 16 okt. 1614 was Botte Jansz. schoolmeester te “Idsegahuysen”, en Leentie Willemsdr. zijn huisvrouw.^a In febr. 1615 stond hij nog eens vermeld.

Op 1 sept. 1627 werd Rincke Goslijcx “gewesene schooldienaer tot Idsegaehuysum” genoemd.^b Hij kan dus best omstreeks 1620 de opvolger van mr. Botte Jansz. geweest zijn, maar zeker is dit niet.

In aug. 1632 kwam te Kornwerd Jacob Gerbrants schooldienaar, met attestatie van Idsegahuizen. Hij is het dus hier allicht ook geweest en zal dan wel de opvolger van mr. Rincke geweest zijn. De oudste gegevens zijn wat fragmentarisch, wegens gebrek aan bronnen.

Op 1 mei 1639 was Pier Pijers (of: Pier Piersen) schooldienaar en ontvanger te Idsegahuizen. Zijn vrouw heette Jeltie Meynerts Solckema.^c Hij werd ook in okt. 1647 vermeld; daaruit blijkt, dat hij tevens boer was.^d De school was dus een winterschooltje. In 1650 was hij ook dorpsrechter.^e In april 1658 kwam hij hier nog in zijn functies voor.

Doch in 1664 was hier Oeds Jellesz. als schoolmeester; zijn vrouw heette IJbel Claesdr. Beiden behoorden in 1695 nog onder de lidmaten der Hervormde gemeente. Op 10 mei 1696 evenwel trouwde Gerlof Gorrijtsz., schoolmeester, alhier, met Trijntje Obbedr. van Schraard. Ze waren hier in febr. 1701 nog, doch vertrokken in 1702 naar Schettens, waar hij ook schoolmeester was.

In febr. 1705 werd Djurre Poppesz. schoolmeester van Idsegahuizen genoemd.^f Zijn vrouw was Antie Sijdses; hij was waarschijnlijk ook boer. Ze woonden hier reeds en behoorden in 1695 reeds onder de lidmaten. Ongetwijfeld is hij in 1702 na het vertrek van mr. Gerlof, door de floreenplichtige landeigenaren tot schoolmeester gestemd. In juli 1707 was hij het nog. Bij het voortschrijden der jaren droeg hij evenwel omstreeks 1720 het schoolmeesterschap, met goedvinden der stemgerechtigden natuurlijk, over aan zijn zoon Poppe Djurres, die hier op 14 dec. 1721 getrouwd was met Rinske Dircks.

a Harlingen T2, f. 475.

b Wonseradeel C9.

c Workum W7, f. 40.

d Wonseradeel Y4.

e Wonseradeel GG2, f. 350.

f Wonseradeel IJ18.

Beiden werden op 12 maart 1722 op belijdenis des geloofs tot lidmaten aangenomen bij de Hervormde gemeente. Bij die gelegenheid werd hij speciaal schooldienaar te Idsegahuizen genoemd; ook in 1724 nog. Lang heeft hij de school niet bediend, want op Allerheiligen 1729 in elk geval was - zoals blijkt uit de kerkvoogdij-rekeningen^a die hier sedert 1730 bewaard gebleven zijn - Sieds Djurres schoolmeester van Idsegahuizen. Hij was een broer van Poppe, die toen ook nog leefde, in 1731/1732 kerkvoogd was en tevens huurder van kerkland, dus boer. (Hij had dus afstand van de schooldienst gedaan). Mr. Sieds was hier geboren op 11 dec. 1696 en trouwde op 20 sept. 1722 met Siouck Douwes. Beiden werden tot lidmaat aangenomen in april 1723. Hun zoons Djurre, Pijtter en Douwe zijn hier resp. gedoopt op 17 aug. 1732, 27 febr. 1735 en 13 mei 1742. De jaarlijkse "pencie" of traktement bedroeg 27 c.g. 10 st. De meester was hier geen ontvanger en dorpsrechter; die functies bekleedde Sierk Holkes Dyxtra (en van 1747-1776 diens zoon Holke S. Dyxtra en daarna weer een S.H. Dyxtra). Doch mr. Sieds verdiende er nog wel eens een losse stuiver bij voor kerk schoonmaken, hofsnoeijen, enz. Hij ontving zijn "pencie" tot mei 1742, toen hij blijkbaar spoedig overleden is, want in febr. 1744 was Sjouck Douwes zijn weduwe.^b Toen nam broer Poppe Djures het winterschoolhouden weer op zich: aan hem werd op Allerheiligen 1742 om die reden weer een jaar traktement uitbetaald: 27 c.g. 10 st. De meester van Idsegahuizen verrichtte ook kerkdienst te Piaam, waar nimmer een school geweest is, en ontving voor dit voorzinger 15 c.g. per jaar, zoals uit de kerkvoogdij-rekeningen van Piaam blijkt. Op 15 juni 1750 werd aan de timmerman Jan Martens 6 st. betaald voor twee "schoolebanken". (Dat zullen luxueuze banken geweest zijn.) Op 25 okt. van dat jaar kwam Poppe Djurres hier nog als schoolmeester voor, maar in mei 1751 ontving zijn weduwe het traktement hier en te Piaam. Toen besloten de landeigenaren er hier verder geen school op na te houden: in de rekeningen komen geen uitgaven voor school en schoolmeester meer voor. Integendeel: uit de ontvangstposten blijkt, dat de kerk vanaf 1752 jaarlijks van de predikant een som van 14 c.g. ontving, die uit de pastorielanden jaarlijks aan de schoolmeester had moeten worden uitbetaald "en bij apsentie van dien, aen de Kerk". Deze 14 c.g. ontving de kerk in 1796 nog. Voorzanger hier en te Piaam werd nu een zekere Harke Sikkes tot 1767, die echter geen schoolmeester was. Daarna was Broer Pieters Broersma voorzanger van 1767 tot 1791. Hij was een zoon van de Wonser schoolmeester. In 1865 heeft het gemeentebestuur van Wonseradeel te Idsegahuizen een nieuwe openbare lagere school gesticht, voor dit dorp en voor Piaam, die in het begin van 1866 in gebruik genomen werd. Bauke Windsma Rzn., hulponderwijzer te Witmarsum, werd het eerste hoofd. Het traktement werd bepaald op f 400, plus vrije woning. Hij ging in 1892 met pensioen. Een poging om deze school opgeheven te krijgen mislukte. Aan het hoofd van deze school hebben verder nog gestaan: 1892: G. Elgersma; vertrok in 1893 naar Noordwolde, later naar Marssum; 1893: A. Schaafsma; vertrok in 1898 naar Wieuwerd, later naar Bozum; 1898; D. Leijenaar, vertrok in 1906 naar Firdgum, later naar Holwerd. In 1906 kwam D. Berger, die in 1916 naar Burgwerd vertrok. In 1916 werd J. van Keulen benoemd als hoofd. Hij kwam hier maar kort voor. Stellig vóór 1920 was dit schooltje opgeheven, blijkbaar reeds in 1917.

a Met dank aan de secretaris van de gemeente Wonseradeel, voor de vriendelijke gelegenheid tot inzage.

b Wonseradeel IJ27.

Bijzonder onderwijs

In hetzelfde jaar, in mei 1917, werd hier een school voor chr. nat. onderwijs geopend. Van deze school zijn respectievelijk hoofd geweest: 1917: E. Bersma; 1921: H.

Boersma; daarna D.T. Dijkstra; vertrok in 1934 naar Bellingwolde.

In 1934 werd L. de Jager, onderwijzer te Rotterdam, benoemd. Hij vertrok in 1936 naar Nieuwe Wetering. Toen is er sprake geweest van opheffing van deze school, doch de bui dreef over. Sedert 1936 was F. van der Velde, onderwijzer te Scheemda, hoofd van deze school.

10. Kimsward

Op 1 maart 1606 was sprake van Sicke Willemsz., “gewesene schoolmeester te Kimsward ende hem nu onthoudende binnen Woorckum ende daeromtrent”.^a

In febr. 1616 was Philippus Simonsz. hier schoolmeester; zijn vrouw heette Marij. Hij was in 1623 schoolmeester te Kubaard.

In okt. 1623 was hier als schoolmeester Harmannus Sibrandi. Hij trouwde in nov. 1630 te Franeker met Antje Dirks, en was toen nog schooldienaar te Kimsward. In nov. 1635 was Harmannus Schaevola schoolmeester te Kimsward.^b Vermoedelijk was dit dezelfde persoon. Hoelang hij hier gestaan heeft, is niet na te gaan, bij gebrek aan bronnen uit die tijd. (De kerkvoogdij-rekeningen zijn hier pas sedert 1742 bewaard gebleven.)

Op 24 april 1648 evenwel was Joannes Pibonis Zyollema “procureur ende schooldienaar in Kimsward”.^c Reeds op 30 april 1630 kwam hij voor als procureur-postulant te Arum en in 1634 nog.^d Dat wilde zeggen dat hij optrad als zaakwaarnemer voor zijn cliënten voor het grietenij-nedergerecht, dat te Bolsward zetelde. Wanneer hij precies tot schoolmeester te Kimsward benoemd werd, is niet duidelijk, maar het was tussen 1636 en 1648. Ook te Kimsward hield hij zijn procureursbaantje aan: steeds werd hij procureur en meester genoemd; in 25 april 1652 bijv.^e Hij was een broer van mr. Petrus Pibonis Sjollema, schoolmeester te Menaldum, die de latere Sjollema’s te Grou tot stamvader hebben.^f Op 1 mei 1658 was hij hier nog procureur en meester.^g In nov. 1660 was hij dat nog.^h Op 1 okt. 1665 was hij nog als schoolmeesterⁱ, doch niet lang daarna moet hij overleden zijn. Want op 24 dec. 1666 was mr. Jan Ostel “althans schooldienaar te Kimsward”.^j In juni 1665 was hij nog weeshuismeester binnen Bolsward.^k Hij blijkt Jan Lubberts Ostel te heten en trouwde hier op 7 nov. 1669 met

a Wonseradeel C3.

b Barradeel B3.

c Wonseradeel GG2, f. 121.

d Wonseradeel GG1, f. 150, 194.

e Wonseradeel GG3, f. 134.

f Dat zij broers waren blijkt uit Wonseradeel GG6, f. 80.

g Wonseradeel GG 6, f. 224.

h Wonseradeel G1.

i Doopboek Menaldum.

j Bolsward R21, f. 129°.

k Authorisatieboek Bolsward.

Grietie Klazes. Lang heeft hij het hier toen niet meer gemaakt, want in 1671 was hij schoolmeester te St. Jacobiparochie op Het Bildt.

Zijn opvolger is ongetwijfeld geweest Wijbe Ulbes, van wie we in het doopboek vermeld vinden: “den 26 maart 1673 heeft ons meester W.U. zijn soontie Ulbe laten doopen”. Spoedig moet hij overleden of vertrokken zijn; doch het eerste is het meest waarschijnlijk, want ik heb hem nergens elders aangetroffen.

In 1674 kwam hier mr. Homme Dirks, van Achlum, met zijn vrouw Geertje Hessels. Op 4 juli van dat jaar liet hij hier een dochter dopen en op 7 april 1678 hun zoon Dirck. Deze is later zijn vader opgevolgd en wel ongeveer in 1699, toen mr. Homme reeds overleden was.

Mr. Dirck Hommes was toen dus 21 jaar. Hij werd in okt. 1699 lidmaat op de belijdenis van zijn geloof; toen was hij reeds schooldienaar. Hij is hier op 12 nov. 1699 getrouwd met Swobkien Eeltjes. Hun zoons Homme, Eeltje en Jentje werden hier resp. gedoopt op 11 aug. 1700, 18 febr. 1703 en 31 jan. 1706. Hij heeft de school bediend tot 1723 à 1724. Daar de kerkvoogdij-rekeningen van dit dorp eerst sedert 1742 bewaard gebleven zijn, is het niet steeds mogelijk, precies de overgangen aan te geven, vooral niet, waar het, zoals hier, tweemaal een overgang van vader op zoon betrof.

Doch in maart 1724 werd op belijdenis des geloofs tot lidmaat aangenomen: Eeltie Dirks, schooldienaar en dorpsrechter te Kimsward. Op 10 maart 1726 is hij hier getrouwd met Jents Alberts van Pingjum. Hun zoons Ruurd en Dirk zijn hier gedoopt op resp. 10 okt. 1738 en 17 okt. 1742. Hij kwam hier op 26 juni 1756 nog als schoolmeester voor.^a Doch in datzelfde jaar kwam zijn opvolger.

Dat was mr. Andreas Cruger (of Crijger), die in 1756 van Zurich naar hier kwam, als schooldienaar en dorpsrechter. Zijn vrouw heette Aafke Winsemius. Hij was geboren te Bolsward op 27 nov. 1723 als zoon van Joachim Crijger aldaar.^b Tot zijn dood op 27 jan. 1801 (oud 77 jaar) heeft hij het ambt bekleed; Aafke overleefde hem. Het traktement bedroeg hier toen f 150, benevens de schoolpenningen en vrije woning; ieder kind betaalde per kwartaal een schelling aan schoolgeld, dus f 1,20 per jaar. Op 31 maart 1795 sprak hij bij de Vrijheidsboom, alhier opgericht, “met gepasten ijver” een vers uit, waarna de plechtigheid van het Vrijheidsfeest met het dansen van de *Carmagnole* om de Vrijheidsboom besloten werd.^c

In 1801 kwam mr. Klaas Koenraads Wageveld; diens vrouw Pietje Stoffels overleed op 1 febr. 1806, oud 31 jaar. Doch op 11 okt. 1807 hertrouwde meester Klaas met Klaaske Sjoukes, jongedochter van Kimsward. Zij overleed echter reeds op 13 dec. 1816, oud 28 jaar. Toen meester op 14 sept. 1823 zelf overleed, oud 48 jaar, was zijn weduwe Lysbet H. de Vries. Mr. Klaas had met belangstelling de nieuwe onderwijswetgeving van 1801, 1803 en 1806 gevolgd; hij sloeg aan de studie en behaalde in april 1814 de 3^e rang; daarbij is het gebleven. In de meergenoemde lijst van de schoolopziener werden zijn gedrag en vlijt beide “goed” genoemd. Hij is ook ontvanger van het gemaal geweest, voor f 20 per jaar. Het vergelijkend examen werd op 30 maart 1824 in het grietenijhuis te Bolsward gehouden. Een zekere J. Mulder werd benoemd, doch bedankte. Het traktement werd toen verhoogd tot f 200 van de kerk, alsmede de schoolpenningen en een vrije woning.

a Wonseradeel IJ28.

b Doopboek Bolsward.

c *Leeuwarder Courant*.

Op 10 jan. 1825 trad Jan Lijkles Smit in functie. Hij trouwde op 14 mei 1825 met Aaltje H. Hoogterp. Geboren in 1802, behaalde hij in april 1820 als kwekeling te Arum (waar zijn vader schoolmeester was) de 3^e rang, in april 1824, toen hij provisioneel de school te Rinsumageest waarnam en waar hij ook ondermeester was, de 2^e rang. Vandaar kwam hij te Kimsward. De onderwijzer was hier tevens koster en voorzanger; het orgel kwam pas in 1858 in de kerk. In de bloei der jaren is meester Smit op 23 mei 1829 overleden, slechts 27 jaar oud.

Jan Jans Zeven, ook een 2^e ranger, nam dat jaar provisioneel de school waar, doch trad op 1 jan. 1831 hier in vaste dienst, nadat hij de 2e rang had verkregen. Hij trouwde op 23 mei 1831 met R.T. Bonnema van Ried. Geboren in 1806, behaalde hij als ondermeester te Harlingen in april 1827 de 3e rang. In jan. 1846 is hij naar Tzummarum vertrokken, waar hij in 1874 met pensioen ging. Het aantal leerlingen bedroeg toen 70 à 85, die per jaar ieder f 1,60 aan schoolgeld betaalden; het traktement van de kerk was nog steeds f 200.

Op 1 juli 1846 kwam Jan Gerlofs Elgersma van Koudum, waar bij ondermeester was. Hij was in 1821 geboren, in april 1837 kwekeling en in juli 1839 ondermeester te St. Jacobiparochie, toen hij respectievelijk de 4^e en de 3^e rang behaalde. In juli 1843 was hij ondermeester te Minnertsga (2^e rang) vandaar vertrok hij als zodanig naar Koudum en in 1846 kwam hij dan te Kimsward. Hij is hier op 15 febr. 1859 overleden, oud 38 jaar.

Tiete Dijkstra, ondermeester te Arum, nam provisioneel de school waar. Op 9 juli 1859 werd Jan Jacobs Sijbinga van Terzool benoemd; hij trad in aug. in functie. Hij is echter reeds op 29 sept. 1862 overleden, oud 37 jaar. Zijn vrouw was Gatske Bergmans. Tiete Dijkstra van Arum nam ook nu weer provisioneel de school waar.

Op 1 april 1863 trad Douwe R. van der Veer in functie; hij was overgeplaatst van Kornwerd en ging in 1893 met pensioen. In 1865 kreeg Kimsward zijn eerste hulponderwijzer: Geert Ijma. In 1864 en in 1872 werd de school, die ook hier aan de Hervormde Kerk behoorde vergroot. In 1880 vroeg de kerkvoogdij aan het gemeentebestuur huur voor het gebruik van school en woning. In 1884 stichtte de Gemeente hier een nieuwe school op een in 1883 aangekocht terrein.

Na hem stonden nog aan het hoofd van deze school: 1893: L. IJntema, overgeplaatst van Zurich; 1908: A. Kuperus; 1916: D. Douma, overgeplaatst van Zurich.

11. Kornwerd

Ook dit dorpje had steeds een eigen school. De eerste schoolmeester, die we hier opgetekend vinden was mr. Tzallingh Ermesz. Hij was hier reeds op 17 mei 1606 en waarschijnlijk reeds voor 1604, daar hij niet onder de van 1604-1608 tot lidmaat aangenomen behoorde.^a Op 8 okt. 1608 werd hij genoemd: dorpsrechter, ontvanger en "schooldienaer tot Cornwert". Zijn vrouw was toen Griet Jacobsdr.; zij stierf op 15 mei 1614 en op 26 febr. 1615 hertrouwde meester Tjalling alhier met Itsche of Eetsche Pietersdr. van Franeker. Op 1 jan. 1616 liet hij een zoontje Eme dopen. Op 1 maart 1617 kwam hij hier nog voor.^b

a Wonseradeel C5.

b Wonseradeel C6.

Op 23 juni 1627 was Hendrik Albertsz. schoolmeester te Kornwerd.^a Dit zal wel dezelfde zijn, die in 1617 en 1618 als schoolmeester te Tzum voorkwam en daar vóór jan. 1621 verdween, want toen had Tzum een andere meester. Hij is dus zeer waarschijnlijk omstreeks 1620 te Kornwerd gekomen. Meer weten we van hem niet af: slechts wat we zo hier en daar in de rechterlijke archieven vonden, of ons van bevriende zijde werd aangewezen.

Lang heeft mr. Hendrik hier evenwel niet “de plak gehanteerd”, want in aug. 1632 kwam in met attestatie van Idsegahuizen: Jacob Gerbrants, “schooldienaar tot Cornwerd”, met zijn huisvrouw Maijke Jillesdr. Hoe lang hij hier gestaan heeft, is niet bekend.

In mei 1643 werd aangenomen op belijdenis van het geloof: mr. Harmen Barentsz. met zijn vrouw Metke Jans (een eerdere vrouw van hem heette Trijntie Clasisi). Niet alle meesters waren ook schoolmeesters (ook de dorpsstimmerman, dorpschoenmaker, dorpsbarbier of chirurgijn betitelden zich zo), maar op een klein dorp als Kornwerd, is het toch wel zeer waarschijnlijk, dat we hier weer een schoolmeester te pakken hebben. Ze waren hier in 1654 nog.

In sept. 1665 is mr. Gerrit Jacobssz., schooldienaar, met attestatie ingekomen. Hij trouwde hier op 9 juni 1666 met Maeyke Jacobs van Bolsward. Op 30 nov. 1675 was hij hier nog als ontvanger en schoolmeester.^b Hij hertrouwde op 23 mei 1683 alhier met Akke Meynerts, ook van Kornwerd, en was toen nog ontvanger en allicht ook schoolmeester. Tot ca. 1692 ziet men dezelfde “hand” in het doop- en trouwboek en dat werd in de regel (het contraboek althans) door de school- (en kerk)-dienaar bijgehouden.

Omstreeks 1694 (vóór dec.) kwam mr. Christoffel de Vries, schoolmeester, met attestatie van Dedgum, met zijn vrouw Elske Pijters. Op 8 maart 1696 liet hij een zoon Pieter dopen; te Dedgum was reeds een Hendrik geboren. Tot in 1697 kwam hij hier voor, toen hij blijkbaar vertrokken is, waarschijnlijk naar Rottevalle.

In 1698 of begin 1699 kwam mr. Marten Beerns, die hier op 11 juni 1699 trouwde met Trijntie Jorchesdr. Hij noemde zich later, in febr. 1722 bijv., mr. Marten Beernsonides, schoolmeester en ontvanger te Kornwerd.^c Hun zoons Freerck en Jorke zijn hier resp. gedoopt op 25 sept. 1712 en 4 juli 1723; de laatste is kort daarna overleden. Mr. Marten was hier in juni 1724 nog schoolmeester, doch in 1734 niet meer en is vóór sept. 1737 overleden, want toen kwam zijn weduwe voor.

In 1734 reeds was zijn zoon Freerk Martens schoolmeester te Cornwerd, doch in nov. 1739 niet meer.

Vanaf 1740 geven de kerkvoogdij-rekenboeken uitsluitel. Daaruit blijkt, dat in elk geval op Allerheiligen 1739 mr. Jelger Dirks Gosliga hier schoolmeester was, want in febr. 1740 ontving hij een kwartaaltraktement. Lang was hij hier toen echter nog niet geweest, want in jan. 1740 werden kosten wegens het stemmen van een schoolmeester en dorpsrechter, “omseggen van dien en andere besoignes” verantwoord. Zeer waarschijnlijk is mr. Jelger hier dus in 1739 tot schoolmeester gestemd. Het traktement bedroeg 4 x f 25. Deze meester was ook verver, hetgeen blijkt uit de rekeningen: “juli 1741 aan J. Gosliga voor verwen en glaasmaken, etc. 68 gulden 3 stuivers; id voor ‘t vergulden van den torenhaan en verve aan ‘t schoolhuis 4

a Wonseradeel C9.

b Wonseradeel GG14, f. 19.

c Wonseradeel C20.

gulden 10 stuivers, enz.” Op 28 juni 1744, tekent hij in het kerkelijk trouwboek aan: “ben ik mr. J. Gosliga en Martsen Sijbes, beide van Cornwerd, in onse Kerke getrouwt.” In hetzelfde jaar (15 jan.) was hij tot kerkvoogd gestemd, in welk ambt hij telkens herkozen werd, tot zijn dood toe; dikwijls was hij administrerend kerkvoogd. Hier hebben we eindelijk een schoolmeester “in bonis”: hij leende f 300 aan de kerk tegen 3 procent; in 1750 nog eens f 350; dit werd zo successievelijk weer afgelost. De kerk leed toen aan geldgebrek, wegens geringe opbrengst der landerijen en steeds “steigerende” kosten van onderhoud van armen en wezen. Maar meester (en anderen) brachten redding; in dec. 1746 vinden we aangetekend:

“Hier volgen de schoolelanden, die van mr. Jelger Gosliga voor 5 jaren zijn opgedragen aan de Kerk, met approbatie [=toestemming] van den Heer Gritman en den mede-kerkvoogd Hessel Reinders: 3 pmt aan de Laan “de Kamp” genoemd, 2 pmt. op Cornwerder Miede: 2 pmt. tot Haiem en 1 ½ pmt in Marten Jorkes plaats (samen dus 8½ pmt.)”

Mr. Jelger was ook ontvanger der floeren in zijn dorp, ook tot zijn dood. Hij had twee zoons, Durk en Sijbe, hier resp. geboren op 31 maart 1745 en 14 dec. 1753 en beiden waren schoolmeester, de eerste te Zurich en de tweede te Wons. Hij ontving op 5 juni 1781 nog 1 jaar traktement (“mei van dat jaar verschenen, 100 c.g.”). Op 1 mei 1782 ontving zijn weduwe het. Hij is dus eind 1781 of begin 1782 overleden. Zijn zoon Sijbe Gosliga was 1776 e.v. schoolmeester en ontvanger van reëel te Wons en ook schilder en “glaasmaker”; we ontmoeten hem dus nog.

Tot opvolger van mr. Jelger Gosliga werd mr. Claas Hindrik Elsinga van Schettens benoemd, die hier in mei 1783 in functie trad. Zijn vrouw was Antje Ulbes. Het traktement bleef steeds 100 c.g. van de kerk, plus natuurlijk de opbrengst van het schoolland, de schoolpenningen en een vrije woning. Deze mr. Claas was ook dorpsrechter en leverde tevens brood aan de kerk-bedeelden, waaruit we opmaken, dat hij ook bakker was. De stemmingskosten van de nieuwe schoolmeester en dorpsrechter hadden in 1783 26 c.g. bedragen (“verteringskosten bij de stemming, comparitiegeld voor den grietenijsecretaris Hans Willem Wiarda, schrijven van de beroepsbrief, enz.”). Behalve de 100 gulden traktement kregen de schoolmeesters hier jaarlijks nog een bedrag wegens vertering voorgevallen bij de kerkrekening en de verhuring der kerklanden (hetgeen dus in de school plaats had), alsmede voor “besemen tot de Kerk en boomlij tot de klok”. Tot 2 sept. 1796 heeft hij de schoolmeestersfunctie bekleed, ofschoon hij hier ook later bleef wonen. Heeft hij misschien geweigerd, de bekende “verklaring” (afkeer van het stadhouderschap, enz.) te tekenen, gelijk meer collega’s?

Zijn opvolger was in sept. 1796 mr. Sikke Gorrits (weldra Faber). Hij ontving ook steeds 25 gulden per kwartaal. Hij knoeide vaak aan het uurwerk om; in 1803 werd hem daarvoor weer f 5 uitbetaald, “mits dat het 10 jaar moest gangbaar blijven!” De dorpsschooltjes waren nog wel zeer eenvoudig in die dagen en meestal met de woning van de meester onder één dak. In 1803 werden 50 schoven stro gekocht voor het kosterijdak. In 1807 weer “reid” voor idem. Op 30 april 1809 is mr. Sikke te Makkum getrouwd (of hertrouwd) met Trijntje Gerbens van Kimswerd. In juni 1811 ontving mr. Sikke 1 c.g. 10 st. wegens klokkluiden op het geboortefeest van de jonge koning van Rome (dat was Napoleons zoontje); ook de vlag moest op de toren. We waren toen

namelijk ingelijfd bij Frankrijk. Mr. Sikke Gorrits Faber is hier in het begin van 1817 overleden, oud 65 jaar. Een rang heeft hij nimmer bezeten.

De school werd toen provisioneel waargenomen door Gerrit Williams Wezel, die de 3^e rang bezat en op 1 jan. 1820 vast werd aangesteld. Het traktement werd in de advertentie aangegeven: f 100 van de kerk, benevens de opbrengst van 8 pmt. land en de schoolpenningen van het kleine aantal (ca. 10) leerlingen en een vrije woning. In 1836 werd de school vertimmerd. Op 25 nov. 1842 is mr. Wezel overleden. De school werd in 1843-1844 waargenomen door Bauke Reins Windsma. (Zie bij Lollum.)

Pas in juli 1844 kwam zijn opvolger Gerrit van Vreeningen. Hij was ondermeester te Oostwold (Gr.) en bezat de 2^e rang. Hij vertrok reeds op 1 maart 1847 naar Rinsumageest. Toen werd het traktement geadverteerd als volgt: f 50 van de gemeente, f 100 van de kerk; de huur van 2½ bunder schoolland (ca. f 60). de schoolpenningen van ca. 25 leerlingen, die elk kwartaal f 0,30 betalen, en een vrije woning.

Op deze favorabele conditiën werd op 2 juli 1847 aangesteld: Abe Reins Zwaagstra, ondermeester te Sneek, waar hij als kwekeling de 4^e rang behaalde (1841), later als ondermeester de 3^e rang (1843), terwijl hij te Kornwerd nog de 2^e rang verkreeg (okt. 1847). Hij was geboren in 1825 en vertrok reeds in sept. 1850 naar Stavoren.

Op 21 okt. 1850 kwam Douwe van der Veer. Geboren in 1828 was hij in 1844 kwekeling te Dronrijp (4^e rang), in 1847 ondermeester te Leeuwarden (3^e rang), vanwaar hij naar Kornwerd kwam. Hier verkreeg hij in okt. 1853 nog de 2^e rang. Op 6 aug. 1857 werd een nieuwe school ingewijd. Meester Van der Veer werd op 1 april 1863 overgeplaatst naar Kimsward, zoals we eerder zagen.

Na hem stonden nog aan 't hoofd van deze school: op 1 juli 1863 Wietse Hellinga (was hulponderwijzer te Grouw). Hij ging in 1904 met pensioen.

School en woning behoorden ook hier aan de Hervormde Kerk. In 1882 stichtte de gemeente Wonseradeel hier een nieuwe school, die in 1883 in gebruik kwam.

In 1904 werd O. Bangma hoofd van deze school; hij vertrok in 1911 naar Gersloot. Op 1 okt. 1911 kwam H. Schilstra, onderwijzer te Menaldum. Hij vertrok in 1915 naar Weidum. Zijn opvolger kwam 1915: S. Bergsma, van Goingarjip. Hij ging in 1922 met pensioen en is op 19 april 1930 overleden.

Van 1923 tot 1925 was hier H.G. Meijer. In 1925 kwam C. Lemstra, die in 1930 naar Paasloo vertrok. In 1930 was T. Tilstra waarnemend hoofd en in 1932 werd J.D. van der Weide, onderwijzer in De Rijp, aangesteld. Deze school werd op 26 okt. 1933 door de gemeenteraad opgeheven met ingang van 15 jan. 1934, met goedkeuring van Gedeputeerde Staten. De heer Van der Weide was later hoofd van de school te Burgwerd.

11a. Kornwerderzand

Op het hier, ten behoeve van de afsluitdijk Wieringen-Zurich, in de Zuiderzee opgespoten eiland, dat onder de gemeente Wonseradeel behoorde, ontstond een nederzetting van arbeiders aan de Zuiderzee-werken. In een houten loods werd hier op 12 nov. 1928 met het geven van onderwijs aan hun kinderen een aanvang gemaakt door: L. Jorritsma, tijdelijk, en in 1929 G. Sinnema, tijdelijk. Op 8 okt. 1929 werd vast aangesteld: Hartman Wiersma, onderwijzer te Kimsward. Hij vertrok in febr. 1930 als hoofd van de school naar Bovenkarspel.

In 1930 kwam G.B. van Dongen, tijdelijk. Op 2 febr. 1931 werd hij vast benoemd; hij vertrok omstreeks 1 okt. 1932 naar Tjerkwerd. Toen werd M. Hoekstra, onderwijzer te Lutkewierum, tijdelijk aangesteld. In 1933 kwam S. Mook, onderwijzer te Drachten. Ook deze school werd op 26 okt. 1933 door de raad opgeheven met ingang van 15 jan. 1934. Gedeputeerde Staten keurden het op 8 nov. 1933 goed. De ouders gingen evenwel bij de Kroon in beroep. Daardoor moest Mook, die op 15 jan. 1934 naar Oosterhaule vertrok, nog vervangen worden door J.D. van der Weide van de opgeheven school te Kornwerd. Het beroep werd echter ongegrond verklaard (K.B. van 23 maart 1934), zodat de school op 6 april 1934 gesloten werd.

12. Lollum

Evenals andere kleine dorpjes had ook Lollum steeds een eigen schooltje. Aangezien de kerkvoogdij-rekeningen sedert 1705 bewaard gebleven zijn, en de doop- en trouwboeken sedert 1697, zijn de gegevens vóór de 17^e eeuw zeer fragmentarisch. Op 22 jan. 1613 treffen we hier Frans Hillesz. Minnema aan als schooldienaar.^a Zijn vrouw was in april 1615 Lijuw Jacobsdr.^b Hij was hier reeds in 1612 en kwam hier nog voor op 9 sept. 1626.^c

Nu duurt het bijna een halve eeuw, voordat we weer een naam van een Lollumer meester opgetekend vinden: op 18 jan. 1671 was Claas Harkesz. schooldienaar te Lollum.^d Hij kan hier toen natuurlijk wel heel wat jaren reeds gestaan hebben. In maart en april 1675 was hij hier nog.^e Doch toen niet lang meer, want op 16 febr. 1679 trouwden hier: mr. Hendrik Joeckesz, "schooldienaar tot Ruigelollum", en Lijsbert Dirks van Pingjum. Hoe lang hij het hier gemaakt heeft, is niet bekend.

Sedert 1697 hebben we zekerheid; toen behoorden tot de lidmaten: mr. Hille Dircks en Grietie Schuijringa, echtelieden. Dit blijkt de schoolmeester te zijn. In de kerkvoogdij-rekening over 1705 ontving hij viermaal 17 c.g. 10 st. als schooldienaarstraktement; dat was dus 70 c.g. per jaar. Ook genoot hij nog 4 à 5 gulden als administrateur van de kerkvoogden. Geregeld werd hij mr. Hille Dircks Hellinga genoemd.^f Zijn vrouw was mede-erfgenaar van wijlen ds. Bartholdus Arnoldus Schuiringa alhier, die wegens zijn stijve houding en lomphed "de Lollumer toer" genoemd werd en in 1696 ongehuwd overleed.^g In 1706 werd de school geheel vertimmerd. Van nov. 1713 tot 1719 was hij tevens kerkvoogd. Eind 1720 is hij overleden.

Een ingezetene, Harke Clases, nam de bedieningen gedurende het gratiejaar voor de weduwe Hellinga waar. Op 18 juni 1721 ontving hij 30 c.g. 2 st. "wegens 't oppassen van de klok, 12 c.g. 12 st. wegens voorsingen, sampt 17 gld. 10 st. wegens ¼ jaar schoolmeesterstraktement", het laatste ten bate van Hille Dirks weduwe.

In juni 1721 kwam de nieuwe schooldienaar en dorpsrechter mr. Douwe Minnema. Op 7 dec. 1721 kwamen de attestaties van hem en zijn huisvrouw Anna Steermans in van

a Wonseradeel C5.

b Wonseradeel C6.

c Wonseradeel C8.

d Wonseradeel GG17, f. 74.

e Wonseradeel IJ11, f 209°.

f Wonseradeel GG21, f. 16.

g T.A. Romein, *Naamlijst der predikanten [...]* (Leeuwarden 1888), p. 295

Wommels; ze waren op 16 nov. 1721 te Lollum getrouwd. Aangezien in de rekeningen geen post voorkomt voor het halen van “meesters huisgeraden” van een andere plaats, vermoed ik, dat Douwe hier al woonde. Was hij misschien nog een nakomeling van mr. Frans Minnema van 1613?

Hier werd natuurlijk alleen ‘s winters schoolgehouden. Uit de rekeningen blijkt, dat mr. Douwe ook schoenmaker was. Bij de kerkrekening op 17 sept. 1736 werd door de stemgerechtigde landeigenaren besloten zijn traktement als schoolmeester te verhogen met 30 c.g. (dus tot 100 c.g. per jaar),

“mits dat deselve gehouden zal zijn en verpligt, het hand- of memorieboek voor de Kerckvoogden te houden, quittantiën te schrijven, de kerckerekeningen te boeken en in het net te stellen, bij het catechiseeren voor te singen en alle extra ord.^{is} kerckedienst waar te nemen, en des zomers te 6 en des winters ‘s av. te 8 uur te luiden.”

In 1741 e.v. trad hij ook op als procureur-postulant voor het nedergerecht der grietenij. Hij is hier op 6 april 1747 overleden; zijn weduwe Anna ontving op 1 mei nog een kwartaal traktement, doch volgde hem reeds op 23 mei 1747 in het graf.

Omwonende meesters namen de kerkdienst waar; Sijmen Clases verzorgde de klok en het uurwerk 46 weken, waarvoor hij 24 c.g. 9 st. 10 penn. ontving.

Begin 1748 werd een nieuwe meester gestemd. Dat was Willem Gerrits Boender van Bolsward. Hij trad hier omstreeks april 1748 in functie als schooldienaar, koster en voorzanger. Hij trouwde hier op 16 febr. 1749 met Sijbrig Pieters van Oosterlittens en hertrouwde op 18 nov. 1753 met Grijtje Sijbes van Oosterend. Hij stond hier tot 26 juni 1763, toen hij naar Hichtum vertrok.

Zijn opvolger mr. Jacob Jans Boustra trad direct in functie. Hij trouwde nog in 1763 met Anneke Ottens Petersma, wier attestatie hier in dec. 1763 uit Veenwouden inkwam. Hij zelf werd op 7 april 1765 aangenomen tot lidmaat op belijdenis des geloofs. Hij was ook dorpsrechter. Het traktement bedroeg steeds 100 c.g.; wegens schrijven voor de kerkvoogdij kwam daar jaarlijks nog ruim 5 c.g. bij, alsmede benevens 7 c.g. wegens vuur aanzetten in de kosterij voor de kerkgangers op zondagen. Hij is hier op 11 juli 1788 overleden; zijn vrouw Anneke overleed op 16 aug. van hetzelfde jaar.

In 1788 werd zijn zoon Jan Jacobs Bou(w)stra tot schoolmeester en dorpsrechter gestemd. Hij had kort te voren de school te Hartwerd enige tijd waargenomen, zoals we eerder zagen, en was te Lollum geboren op 7 maart 1766. Sedert Allerheiligen 1788 ontving hij traktement, nu verhoogd tot 125 c.g. Op 2 juni 1793 trouwde hij hier met Rinske Hotzes, mede te Lollum. Na haar dood is hij op 17 juni 1804 hertrouwd met Lijsbert Jurjens, die evenwel ook reeds in 1807 overleed. Hun zoon Jurjen werd op 14 mei 1805 geboren. In 1817 waren er 20 leerlingen en bedroeg het traktement f 150, plus schoolpenningen en vrije woning. Meer dan een halve eeuw heeft mr. Jan de school bediend: op 1 nov. 1841 kreeg hij eervol ontslag met een pensioentje.

Op 6 dec. 1841 kwam Ruurd Reins Reitsma. Geboren in 1818, was hij in 1834 kwekeling te Oosternijkerk (4^e rang), in 1836 provisioneel te Ezumazijl, waar toen ook nog een schooltje was (3^e rang). In 1840 was hij ondermeester te Oosternijkerk (2^e rang); vandaar kwam hij te Lollum. Het inkomen bedroeg toen f 200 van de grietenij, plus de schoolpenningen van ca. 30 leerlingen, plus f 12,50 van de kerk als koster en een vrije woning. Hij vertrok op 27 mei 1845 naar Scharnegoutum. De school werd provisioneel waargenomen door Bauke Reins Windsma, die juist Scharnegoutum waargenomen had. Hij was zoon van Rein Baukes Windsma, schoolmeester te Wolsum

en tevens Fries dichter. Bauke was geboren in 1825 en werd in 1842 kwekeling bij zijn vader te Wolsum (4^e rang). In april 1844 was hij provisioneel te Kornwerd (3^e rang), kort daarna te Scharnegoutum en toen hier te Lollum. In 1849 was hij ondermeester te Witmarsum en werd in 1866 schoolonderwijzer te Idsegahuizen, zoals we al eerder zagen.

Op 5 jan. 1846 kwam de nieuwbenoemde schoolmeester Pieter Pieters Gerbranda. Geboren in 1815, was hij in 1832 kwekeling en in 1835 ondermeester te Pietersbierum (4e en 3e rang) en in 1841 ondermeester te Tzummarum (2e rang); vandaar kwam hij te Lollum. Hij is de laatste openbare schoolmeester van Lollum geweest. Bij raadsbesluit van 22 jan. 1881 werd de school, wegens gebrek aan leerlingen in mei van dat jaar, opgeheven; er waren de laatste jaren 1 à 2 leerlingen. Deze school behoorde niet aan de Hervormde kerk, doch werd uit de zogenaamde dorpskas onderhouden, en is in 1883 verkocht.

Bijzonder onderwijs

In 1875 was hier namelijk een bijzondere school, chr. nat., gesticht. Aan het hoofd van deze school stonden: vanaf 1875 Nicolaas Henkels, onderwijzer te Menaldum. Hij vertrok in 1883 naar Surhuizum. Zijn opvolger was W. Post, die in 1917 gepensioneerd werd. In 1917 werd A. Zijlstra, hier reeds 19 jaar onderwijzer, benoemd als hoofd. Hij ging op 1 juli 1936 met pensioen. Sindsdien was S. van Abbema, van Schettens, hoofd van deze school. Hij werd in 1939 tevens lid der Provinciale Staten.

13. Makkum

In deze grote plaats kwam op 8 juni 1611 voor Laurentius Sibrandi Worcomii, schooldienaar.^a Aangezien hij in het lidmatenboek niet voorkomt onder de nà 1604 togetreden, mogen we aannemen, dat hij hier in 1604 reeds was. Zijn vrouw heette in 1608 Dirchgen. Deze meester is hier op 29 juni 1612 overleden.

Zijn opvolger zal wel geweest zijn Johan Atisz, "scholmester", die hier in aug. 1615 tot lidmaat werd aangenomen met zijn huisvrouw Eelck Melisdr. Adama, en die vervolgens blijkt te heten mr. Jan Aetisz Ipendam, bijv. op 7 febr. 1624.^b Hij en zijn vrouw kwamen hier op 1 mei 1633 nog voor.^c In sept. 1642 was hij hier nog als schoolmeester, ondanks herhaalde klachten over hem ingekomen bij de eerwaarde kerkraad. Men wilde hem tot mei 1643 in zijn schooldienst handhaven om hem de gelegenheid te geven zich te beteren. De termijn werd later verlengd: in 1645 was hij hier nog.

In 1643 richtten de ingezetenen van Makkum zich tot de Staten van Friesland met het verzoek om een "dorpsdaelder" te mogen invoeren (een belasting van 1 daelder op elke ton bier, die ingevoerd werd), om daaruit o.a. de kosten van een tweede schoolmeester te vinden,

a Wonseradeel C5.

b Wonseradeel C8.

c Eerste Hypotheekboek Wonseradeel, f. 142.

“daar wij in dese groote aenwassende plaetse niet meer dan eenen Schooldiener en hebben ende inde Kerckebuyren wonende, dewelcke, al waer hij de alderbequaemste ende die plaetse die aldergevoechlijcxte - dat niet en is - het onmogelijck ware, die jeucht, die bij honderden te tellen sijn, bequamelijken in de wetenschap soude connen onderwijsen, veel min in andere consten te redden.”

Daarom verzoeken zij dan “oprichtinge van een Schoole ende onderhoudinge van een Schoolmeester in Statumer buijren.”^a Aan dit verzoek werd voldaan. Nog in 1643 was de tweede meester er; het oudste kerkeboek van Makkum spreekt dan reeds van een schoolmeester in Statumerbuijren. (Zie beneden: 2^e school).

Naarmate het gehucht Statum het oude “Mackum”, dat bij de kerk lag, overvleugelde en weldra het eigenlijke vlek Makkum werd, zal ook de Statumerschool de voornaamste geworden zijn in de loop der 17^e eeuw en zal de oude school bij de kerk vervallen zijn. Wanneer deze verandering heeft plaats gevonden, is uit de kerkvoogdij-rekenboeken niet met zekerheid op te maken.^b Deze zijn bewaard gebleven van 1655 af; aanvankelijk zijn er afzonderlijke rekeningen van de dorpsdaelder aan toegevoegd, waarin tot 1667 jaarlijks een uitgaafpost van 35c.g. , later 40 c.g. voor de schoolmeester voorkomt.

Daarna vervallen de afzonderlijke rekeningen van de dorpsdaelder, die voortaan in de gewone kerkvoogdij-rekeningen wordt verantwoord. Nimmer komt hierin evenwel meer een uitgaafpost voor een tweede schoolmeester voor. Steeds werd slechts het gewone traktement van één schoolmeester verantwoord, die dus omstreeks 1670 wel zijn school naar het centrum, naar Statum dus, verplaatst zal hebben. Mr. Jan Ipendam was dus zeker nog in de school bij de kerk. In 1645 was hij daar nog, niet lang daarna zal hij overleden zijn.

In dec. 1647 kwam attestatie in van mr. Engelbert Roelants, schoolmeester en Trijntje “sien wyff”. Ze vertrokken omstreeks juni 1650 naar Franeker, waar hij ook schoolmeester werd.

In aug. 1650 kwam mr. Claes Claesen, schooldienaar, met attestatie van Marrum. Zijn vrouw Fokeltje Aerians werd in dec. 1651 lidmaat. Hun zoons Arien en Claes zijn hier resp. gedoopt op 5 dec. 1652 en 12 okt. 1664. De eerste stierf jong, want op 18 jan. 1674 werd er weer een Arien gedoopt. Het traktement bedroeg 160 c.g., daarna 168 c.g., en werd in vier termijnen van 42 c.g. op Lichtmis, Mei, St. Jacob en Allerheiligen ontvangen. Hij was ook dorpsrechter en werd op 19 april 1669 tevens tot dorpsontvanger gestemd. De kerkrekendag had (jaarlijks of om de twee jaar) plaats in het schoolmeestershuis (elders gewoonlijk in de kerk); de meester ontving voor zijn diensten 6 c.g. Mr. Claes was telkens mede-ondertekenaar van de rekeningen; uit zijn handtekening blijkt dat hij in 1625 geboren was. Hij was een man “in bonis”: in 1665 leende hij de Kerk f 300 en in 1668 nog f 400. Op 8 mei 1672 was hij nog schoolmeester en ontvanger van Makkum.^c Hij was tevens dorpsrechter, in 1680 nog. Op Allerheiligen 1680 ontving hij nog een kwartaal traktement, doch kort na 21 dec. 1680 is hij overleden. Met zijn erven werden in 1681 verschillende zaken vereffend, ook het geleende geld. Zijn zoon Claes Claes d’Jonge nam de school waar na het overlijden van zijn vader. Zijn voogden Gerrit Sierdts (was getrouwd met zijn zuster

a Archief Schwartzenberg, port. 17 no. 45.

b Voor de gelegenheid tot inzage dank ik de heer J.M. van Kuiken, pres.-kerkvoogd, ten zeerste.

c Wonseradeel S68.

Neel Claesen) en Sioerd Fransen, chirurgijn, ontvingen op 1 aug. 1681 drie “varndeljaars” traktement voor hem en later nog ¼ jaar, tot Allerheiligen 1681. Zeker wegens zijn jeugdige leeftijd (17 jaar) heeft men hem aan deze grote school niet vast willen benoemen.

Op Allerheiligen 1681 werd mr. Johannes Binsonides school- en kerkedienaar te Makkum. Bente Gerckes kreeg 8 c.g. wegens vracht van “het overvoeren van meesters huijsgeraden”. Er staat helaas niet bij, waar hij meester vandaan haalde. Zijn vrouw werd niet vermeld, maar hij was getrouwd, want op 5 nov. 1682 liet hij zijn kinderen Binse en Liesbet dopen; op 2 maart 1686 volgde een zoon Theodorus en op 4 maart 1688 nog Fransiscus. Het traktement was steeds 168 c.g. In juli 1682 ontving mr. Johannes 15 c.g. “wegens ’t logement sampt eten en drinken van 10 praedikanten, praedikende op de vacante beurten”. Kornwerd betaalde de andere helft, ook 15 c.g. Na 1689 was hij ook dorpsrechter; tevens is hij collecteur (ontvanger) van de dorpsdaalder geweest (van 1685 tot ca. 1698); dit alles in 1694 nog. In juli 1698 werd hij tot kerkvoogd gekozen; ook werd hij aangesteld tot dorpsontvanger. Ofschoon het uit de kerkvoogdij-rekeningen niet duidelijk blijkt, heeft hij ongetwijfeld in 1705 afstand van zijn schooldienst gedaan; immers toen was een ander schooldienaar te Makkum. Ook begint er dan een andere “hand” in het doop- en trouwboek en dit moet wel de hand van den schoolmeester-koster zijn, daar er in dat jaar geen nieuwe predikant kwam.

Op 8 nov. 1705 trouwden namelijk te Makkum: Gerrardus Binsonides, schooldienaar, en Taetske Ulbes Gerlsma, beiden van Makkum. Hij was een zoon van mr. Johannes en dus reeds geboren vóór deze hier kwam, dus voor nov. 1681. Meermalen werd hij slechts mr. Gerrit genoemd. De vader, mr. Johannes, werd in jan. 1712 opnieuw tot administrerend kerkvoogd gekozen en was toen tevens nog dorpsrechter en ontvanger. Hij leefde nog in mei 1718. Doch op 19 aug. 1718 werd mr. Gerrardus administrerend kerkvoogd en op Allerheiligen 1722 sprak hij van wijlen vader John. Binsonides; deze moet tussen mei 1718 en 1 nov. 1722 overleden zijn. Meester Gerrardus zelf is kort vóór 6 april 1726 gestorven. In nov. van dat jaar werd bij zijn weduwe Taetske Ulbes nog een zoontje Gerrit geboren (gedoopt op 28 nov.), terwijl reeds op 29 april 1711 een zoon Johannes gedoopt was. In 1744 leefde mr. Gerrits weduwe nog te Makkum. Op 10 okt. 1723 ontving de dorpsrechter Marten Poppes 10 st., “wegens een insinuatie aan mr. Gerrit gedaan, om zijn dienst in alles wel waar te nemen!” Waaraan dus iets scheen te ontbreken, anders was die aanzegging niet nodig geweest. Dorpsrechter of ontvanger is hij niet geweest.

Intussen was op 8 mei 1726 tot schoolmeester en voorzanger te Makkum gestemd: Jelle Broers Stapert, schoolmeester te Finkum. Hij trad op 14 mei in functie en verrichtte tevens diensten als procureur-postulant voor het nedergerecht van de grietenij. Hij was reeds vóór 1726 getrouwd met Janke Jelles. Hun zoon Broer werd hier op 7 febr. 1735 geboren. Het traktement bleef steeds 168 c.g., waarbij dan nog wel eens enige emolumenten kwamen, zoals voor het uitschrijven van de rekeningen, “t schrijven der wijncedullen voor de Dorpsdaalder, enz.” Meester Jelle was in 1695 geboren, zoals uit zijn handtekening in 1749 bleek.^a In 1729 pachtte hij de dorpsdaalder voor 342 c.g.

a Bolsward 1a.

Mr. Jelle Stapert ontving febr. 1752 nog traktement, op 9 mei ontving zijn weduwe het geld. Hij is tussen 7 maart en 9 mei overleden. Nog een jaar lang kwam het traktement aan de weduwe. Ongetwijfeld nam de 17-jarige Broer Jelles Stapert de school voor zijn moeder waar. In 1752 benoemden de stemgerechtigde landeigenaren hem tot hun schooldienaar en vanaf febr. 1753 ontving hij zelf het traktement. In de doop- en trouwboeken begint nu weer een nieuwe "hand". Hij trouwde hier op 23 febr. 1755 met Maria Bakker, ook van Makkum, en heeft lange jaren, tot 6 sept. 1796, de school bediend. Sedert 1776 was hij ook ontvanger van de floeren, sedert 1779 administrerend kerkvoogd en in 1790 tevens dorpsrechter. Deze functies behield hij ook nadat hij in 1796 afstand van de school had gedaan. Tussen 17 mei en 9 aug. 1808 is hij, oud van jaren, overleden; in maart 1809 kwam de weduwe B.J. Stapert hier nog voor. Zo vinden we dus aan de Makkumer school van 1681-1726 vader en zoon Binsonides, en van 1726-1796 vader en zoon Stapert.

In juli 1796 werden in de *Leeuwarder Courant* liefhebbers opgeroepen voor de post van schoolmeester, voorzanger en koster te Makkum. Benoemd werd de Dongjumer meester Willem Gerrits Wezel. Hij was gedoopt op 31 aug. 1766 te Franeker en op 17 aug. 1788 te Dongjum getrouwd met Jetske Lantinga. Op 8 sept. 1796 trad hij in Makkum in functie als schoolmeester. Te Makkum werden nog hun zoons Sijbren en Auke geboren, resp. op 31 okt. 1798 en 12 sept. 1802. Een rang heeft hij niet verkregen. Het traktement was in 1808 nog f 168, plus natuurlijk de schoolgelden en een vrije woning. Die schoolpenningen bedroegen heel wat in zo'n grote plaats: in 1817 werd er f 150 voor gerekend, in 1822 zelfs f 227. Hij was geen ontvanger of dorpsrechter. Wel schoor hij jaarlijks voor 9 st. de kerkhaag. Soms waagde hij een buitensprongetje: in 1804 moest de dorpsrechter eens bij de bank van lening informeren, of mr. Willem de koperen baks-aker, die bij de kosterij hoorde en die hij daar beleend had, ook weer had ingelost. Ook werd hem een bedrag in zijn traktement gekort, dat hij ontvangen had van het beluiden van doden, doch vergeten had af te dragen. Ook werd hij in nov. 1804 per dorpsrechter geïnsinueerd, om niet in zijn kamer school te houden, maar in de school; doch later verneemt men van dergelijke dingen niet meer. In 1822 zegt de schoolopziener: "heeft verhoging zeer van node, gedrag en vlijt beide goed". Hij is hier in het voorjaar van 1829 overleden.

Bij een schoolreglement van 11 juni 1825 was het onderwijs te Makkum geregeld: er zou een school van de 1^e klasse (jongere kinderen) zijn en een school van de 2^e en 3^e klasse (oudere leerlingen). De school van mr. Wezel was die der 1^e klasse. Voor deze school werden dan in 1829 in de *Leeuwarder Courant* sollicitanten opgeroepen (*Openbare Nederduitse School voor de 1^e klasse*), die tevens het kosters- en voorzangersambt bij de Hervormde gemeente zou worden opgedragen.

Op 12 nov. 1829 kwam Jacobus Regnerus Fockens te Makkum als school- en kerkdienaar. Hij nam provisioneel de school te Schettens waar. Geboren in 1801, was hij in 1819 ondermeester te Bolsward, waar hij resp. in april en okt. de 4e en de 3e rang behaalde. In 1826 kwam hij te Schettens; in okt. 1827 verkreeg hij de 2e rang. Zijn vrouw heette Ymkje Muurling. In 1817 gingen hier ca. 70 kinderen op school, in 1845 was dat aantal gestegen tot 140 à 168. Het traktement bedroeg in 1829 f 150 van de grietenij en f 34 van de kerk, plus schoolpenningen en vrije woning. Zijn zoon Regnerus Jac. Fockens was in 1845 ondermeester aan de school. In 1855 kwamen er klachten bij het gemeentebestuur, dat mr. Fockens niet te hard opschoot, om de kinderen zo lang mogelijk op zijn school te kunnen houden (vanwege de schoolpenningen natuurlijk!).

Er werd een nieuw schoolreglement ontworpen en aangenomen op 6 okt. 1855, dat op 1 jan. 1856 in werking trad. Er zouden nu twee complete scholen zijn “met vrije concurrentie voor alle vakken”. Aan mr. Fockens werd de zogenaamde “2^e school” aangewezen, terwijl aan het hoofd van de “1^e school” Jacob Riemers Lamminga kwam te staan, die tot 1856 de “school van de 2^e en 3^e klasse” had bediend.

Bovendien was op 1 jan. 1855 in een gedeelte van het schoolgebouw een bewaarschool ingericht, waarvoor tot onderwijzeres was aangesteld: Baukje Bruno van Albada, een dochter van de stadsschoolmeester van Workum. Weldra kreeg de bewaarschool het gehele oude gebouw ter beschikking en werd een ander gebouw tot lagere school ingericht, waar mr. Lamminga op 1 jan. 1856 zijn werk kon aanvangen. Deze Jacob Lamminga werd evenwel tegen 1 april 1858 tot gemeente-ontvanger benoemd.

De vacante school werd toen provisioneel waargenomen door de hulponderwijzer Willem Talsma, die spoedig naar Baijum vertrok. Op 1 nov. 1858 werd E. Dijkstra, hulponderwijzer te Pingjum, met de tijdelijke waarneming belast. Op 4 juli 1859 trad in functie: L. Brug, hulponderwijzer te Breda. De school heette toen officieel de *Openbare 1^e Burgerschool*. E. Dijkstra ging weer als hulponderwijzer naar Pingjum terug. L. Brug gaf te Makkum ook MULO (Frans en wiskunde). Hem stond als hulponderwijzer ter zijde: J. Ferwerda, die echter reeds in 1860 naar Leeuwarden vertrok. Op 30 okt. 1861 kreeg L. Brug om gezondheidsredenen eervol ontslag. De hulponderwijzer L.H. van Linschoten nam de school waar.

Op 27 dec. 1861 werd benoemd en op 1 maart 1862 trad Coenraad Petersen, onderwijzer te Leeuwarden, in functie. De school was hier gemeente-eigendom en werd uit de zogenaamde dorpskas onderhouden. Ook nu werd er MULO gegeven. Op 1 april 1866 vertrok meester Petersen naar Dokkum.

Op 8 maart 1866 was reeds Roelof Leopold, onderwijzer te Grijpskerk, benoemd, die in april overkwam, doch omstreeks 1 jan. 1869 alweer naar Zaandijk vertrok.

Daarna kwamen nog Tonnes Boerma van 1869 (onderwijzer te Buitenpost) tot 1870; en IJbe Slottje van 1870 tot 1881 (gepensioneerd wegens “zielsziekte”; hij is op 28 nov. 1936 te Franeker overleden, in de ouderdom van 91 jaar), waarna op 1 okt. 1881 *School 1* te Makkum werd opgeheven.

Andere scholen te Makkum

We zagen reeds, dat in 1643 een tweede school geopend werd, en wel te Statum, dat toen weldra met Makkum vergroeide en het overvleugelde. In dec. 1643 werd na belijdenis des geloofs tot lidmaat aangenomen: Gerrijt Claeses, schoolmeester in “Statumerbuijren”. Hij werd betaald uit de opbrengst van de dorpsdaalder, eerst met 35 c.g., sedert 1657 met 40 c.g. per jaar. Tot 1667 werd deze post verantwoord; daarna houden de afzonderlijke rekeningen van de dorpsdaalder op en worden de opbrengsten voortaan verantwoord in de gewone kerkvoogdij-rekeningen. Voor een tweede school of tweede schoolmeester vindt men dan geen uitgaafposten meer. Op 5 nov. 1665 trouwde Gerrit Claessen, schooldienaar en “waaghmeijster” te Makkum, met Meu Pieters, ook van Makkum. Op 8 mei 1670 hertrouwde hij met Trijntie Cornelis van Britswerd. Op 16 april 1671 werd hun zoontje Cornelis gedoopt. In 1675 was er een andere waagmeester: mr. Hendrik Gerrits (later Krijtenborg). Mr. Gerrijt Claesen

zal dus toen wel overleden zijn; in 1667 had hij twee graven in de kerk gekocht (met stenen voor 29 c.g. 18 st.).

Of mr. Hendrik Gerrits ook schoolmeester was, is niet te zeggen. Het traktement werd niet verantwoord; het kan natuurlijk zijn, dat hij particulier school hield voor de opbrangst van de schoolgelden. Hij was hier in 1696 nog waagmeester; in 1700 niet meer, maar hij leefde in 1705 nog. Ook de hierna te noemen schoolmeesters lijken mij particuliere personen, die zoals dat ook in de grote steden het geval was – “met consent van de overheid” - voor de opbrengst van de schoolpenningen school hielden. Zo was op 14 juni 1695 mr. Tjaardt Andrijsz. Dongerij “extra-ordinaris schoolmeester” te Makkum.^a Op 9 maart 1700 was hij hier nog. In 1701 vertrok hij naar Hindeloopen, waar hij zeer spoedig overleed, want op 5 okt. 1701 was sprake van zijn erven.^b

Op 6 dec. 1701 trouwde Evert Louws, schoolmeester te Makkum, met Franske Tiercks, ook alhier. In 1703 was in een weesrekening sprake van mr. Eesge Louws (Eesgema) schoolmeester. Dit zal wel dezelfde zijn.

Op 2 juli 1739 was sprake van “Douwe Taekes school” te Makkum.^c Inderdaad liet hier een meester Douwe Taekes zijn zoons Teeke (11 juli 1726), Mechiel (11 maart 1731), Hidde (4 okt. 1733) en Teeke (2 juni 1737) dopen. Sedert 1726 maakte hij met anderen elk jaar de kerk schoon; in 1748 nog. In 1737 was hij blijkbaar ook kloklouder, want hij beluidde toen een dode; hij huurde wat land van de kerk. In 1767 kwam hij hier nog voor.

In juni 1759 was Johannes Wijbes mr. schoolhouder te Makkum.^d Hij was hier op 8 febr. 1756 getrouwd met Janneke Martens. De aanduiding “schoolhouder” wijst al op een particuliere onderneming.

Zo was het ook met mr. Jacob Sjoerds, die hier een kostschool hield en zich in 1763 per advertentie in de *Leeuwarder Courant* aanbeval. Hij was hier op 25 jan. 1750 getrouwd met Nynke Eeverts, beiden van Makkum. Of hij toen zijn kostschool geopend heeft, is niet bekend. In 1769 kwam hij hier nog voor.

In maart 1769 was Taeke Dooijtzes schoolmeester te Makkum. Hij was onderwijzer van de bekende Makkumer dichteres Cynthia Lenige, en zelf ook dichtertlijk aangelegd. Hij was hier geboren op 24 jan. 1737 als zoon van Dooijtze Taekes en Namke Uilkes. Zijn vrouw heette Froukjen IJmes. Omstreeks 1780 werd hij schoolmeester te Bolsward, waar hij op 26 juli 1781 als zodanig voorkwam^e en waar hij in 1802 overleden is.

In 1786 was Meindert Cornelis meester te Makkum. Hij was hier reeds op 14 mei 1780 getrouwd mei Maijke Botes van Franeker. Hij was tevens “Paruikmaker” en woonde hier nog in 1800.

In de *Leeuwarder Courant* van 23 febr. 1810 lezen we de volgende advertentie:

“wie iets te praetendeeren heeft of schuldig is aan de boedel van wln. Haije P. Robijn, in leven schoolmeester te Makkum, gelieve daarvan opgave of betaling te doen aan D.U. Meisma aldaar.”

In 1815 bestond hier een bijzondere school 2^e klasse (dat waren volgens de Wet op het lager onderwijs van 1806 (art. 3, regl.) particuliere scholen), gedreven door Cornelis Gerardus Bruining. Hij was hier geboren in 1789, in 1813 kwekeling te Makkum, toen

a Wonseradeel GG19.

b Wonseradeel Y18.

c Wonseradeel Y26, f. 104.

d Wonseradeel Y29, f. 122.

e Wonseradeel IJ33.

hij de 3^e rang verkreeg. Kort daarna opende hij zijn inrichting alhier; het was van korte duur, want reeds in de zomer van 1817 werd hij gewoon schoolmeester te Schalsum.

Tweede openbare school

Dit waren dus (na Gerrijt Claeses) allemaal particuliere schoolmeesters. Doch in 1817 is te Makkum een tweede openbare school gesticht, waarvoor van het Rijk een traktement van f 275 per jaar was gevraagd en verkregen. Tot onderwijzer aan deze school werd op 11 nov. 1817 aangesteld: J. Odding, die de 2e rang bezat. Behalve de f 275 van het Rijk, genoot hij de schoolgelden van 100 à 150 leerlingen, die ook zeker een f 200 beliepen. Hij gaf ook onderwijs in reken-, stel- en zeevaartkunde. In april 1819 vertrok hij evenwel reeds naar Veendam.

Zijn opvolger Freerk Pieters Ferwerda, van Stavoren, aanvaardde op 1 juli 1819 zijn functie. Hij bezat de 2e rang en was afkomstig van Paessens. Hij was in 1813 onderwijzer in het weeshuis te Sneek en vandaar in 1814 naar Stavoren vertrokken. Zijn vrouw was E.H. Weiland. In de meergenoemde "lijst omtrent de moraliteit enz. der onderwijzers" (1822) werden zijn gedrag en vlijt beide "zeer goed" genoemd, met de opmerking "verdient aanmoediging en verhoging". Reeds op 21 okt. 1830 is hij overleden, slechts 40 jaar oud. Zijn school was volgens het reglement van 11 juni 1825 die "voor de 2^e en 3^e klasse". (Zie boven)

Folkert Eltjens Dijkstra nam toen provisioneel de school waar. Hij was hier nog in juli 1832 en in april 1835, toen hij resp. de 3^e en 2^e rang verkreeg, doch is nimmer vast aangesteld.

In aug. 1835 kwam Jacob Riemers Lamminga aan het hoofd van deze school te staan. Hij was geboren in 1812 en was in 1828 kwekeling te Midlum. In 1830 was hij ondermeester te Workum en in 1834 huisonderwijzer te Longerhouw, toen hij resp. de 4e, 3e en de 2e rang behaalde. In 1845 gingen op deze school 50 à 70 leerlingen, terwijl Klaas Johannes Andriess hier toen hulponderwijzer was, een Grouwster. Hij was hier in 1842 reeds en bleef tot 1854; hij bezat ook de 2e rang.

Bij de reorganisatie van het onderwijs te Makkum in 1855 (zie boven), kwam hij aan het hoofd van school 1 te staan, terwijl met ingang van 1 jan. 1856 Jacobus Regnerus Fockens, van de school der 1^e klasse, naar deze (thans school 2) werd overgeplaatst, gelijk we zagen. "Omreden hij vijf en twintig jaar niet anders dan 1^e klasse had gedoceerd", werd hem een ondermeester van de 2^e rang toegevoegd: Jacob Taekes Jansma, die op 1 mei 1859 hoofd te Broek onder Akkerwoude werd. Hetzelfde jaar, op 1 juli 1859, verkreeg meester Fockens eervol ontslag en een rijkspensioen van f 336 per jaar.

De hulponderwijzer Jan J. de Vries nam de school tijdelijk waar, doch vertrok in 1860 naar Leeuwarden. In sept. 1860 kwam ook de opvolger als hoofd: Martinus Lutmers; onderwijzer te Harlingen. Hij stond te Makkum tot 1871. Toen kwam G. Kuiper, die op 22 mei 1878 overleed.

Op 1 sept. 1878 trad in functie Petrus Gerbranda jr. Hij bediende school 2 slechts drie jaar, tot 1881, toen deze verenigd werd met de openbare 1^e burgerschool (toen opgeheven, gelijk we zagen). Aan het hoofd van de nieuwe gecombineerde school werd Petrus Gerbranda jr echter weer aangesteld. De school werd ondergebracht in het gebouw van de burgerschool, dat in 1875-76 was gesticht (aanbesteed voor

f 13.398,- waarbij nog f 4.823 kwam), en dat in 1876 in gebruik was genomen, en waarbij in 1877 een terrein voor speelplaats was aangekocht aan de oostzijde van de Kerkstraat. In 1893 werd de school uitgebreid en telde toen 5 lokalen. Aan de school werd ook nog steeds MULO gegeven, en wel door de onderwijzer C.C.G. van Hemert. In 1890 is men echter met MULO opgehouden, doch kort na 1900 is het weer ingevoerd. In 1902 werd de school verbouwd. Meester Gerbranda ging in 1920 met pensioen en is te Hilversum overleden op 16 febr. 1938, oud 87 jaar. Zijn opvolger was P. Vogelsangh, van 1920 tot 1928 (vertrok naar Steenwijk).

Verder hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: A. Hommes, van 1929 (was onderwijzer te Ekamp) tot 1931 (vertrok naar Bellingwolde); S.J. Hofstra, van 1931 (van Vledderveen) tot 1 jan. 1936 (naar Voorburg); W. Ritsma, , wachtgelder, tijdelijk (voorjaar 1936). En sedert 1 april 1936 Jac. Faber, van Herbaijum, die op 1 juni 1943 hoofd van een school te Sneek werd. Hij werd hier opgevolgd door J. Werkhoven, onderwijzer te Witmarsum. Hij trad op 1 nov. 1943 in functie.

Bijzondere scholen

Op 3 febr. 1863 reeds werd hier een christelijke school geopend, de eerste in Wonseradeel, thans de chr. nat. school. Het eerste hoofd was Hermanus Pieter Metze, geboren op 24 juli 1835. In 1859 was hij hoofd van een school te Utrecht en in 1863 kwam hij naar Makkum. Hij vertrok in 1864 naar Hoogeveen en later naar Amsterdam. In 1885 is hij overleden.

Verder stonden aan het hoofd van deze school: K. Floor, van 1864 tot ca. 1867, toen hij is vertrokken naar Wons. Zijn opvolger was K. Palte, van ca. 1867 tot 1885; J.

Bouwman, van 1885 tot 1891; S. Gerber, van 1891 tot 1907.

Daarna kwam J. Corporaal, van 1907 (was onderwijzer te Niezijl) tot zijn overlijden in 1930, oud 48 jaar. Sedert 1 jan. 1931 was P. Pruiksmā, van Oosterzee, hoofd van deze school.

Sedert 1921 had Makkum ook een Rooms-Katholieke school. Aan het hoofd van deze school stonden: W.J.H. Claessen van 1921 tot 1 juli 1930 (gepensioneerd) en sedert 1936 G.J. Bruinsma, van Utrecht.

14. Parrega

In 1615 en 1616 was mr. Siurdt Entes schoolmeester te Parrega, tevens ouderling.^a In nov. 1620 en okt. 1623 was hij hier nog en was toen tevens dorpsrechter en ontvanger. Zijn vrouw heette Anna Dyurredr.^b

In april 1629 was mr. Sipko Sipkes schoolmeester te Parrega en Bauck Hijlckes zijn huisvrouw. Hij woonde hier reeds, toen hij 12 maart 1620 met haar trouwde; ze was afkomstig van Sandfirden. Reeds in 1616 kwam hij hier voor; hij trouwde toen met let Douwes. We zien dus weer, dat in kleine dorpen een der bewoners door de stemgerechtigde landeigenaren werd gekozen om 's winters het schooltje waar te nemen. Op 11 mei 1635 was hij nog schoolmeester te Parrega en collecteur van het

a Oudste kerkboek.

b Wonseradeel C7.

“Beestiael” (een belasting op de hoornbeesten).^a In 1653 kwam hij hier ook nog voor, doch is niet lang daarna als weduwnaar overleden. In nov. 1653 kwam hier mr. Jan Hoytesz, schooldienaar, van Ferwoude.^b Hij trouwde hier op 1 sept. 1655 met Hincke IJmes van Hieslum. Op 1 mei 1670 is hij hertrouwd met Siu Evertsdr. van IJlst en kwam hier op 22 april 1671 nog voor.^c

Nu is er een hiaat; in de schaars aanwezige bronnen wordt gedurende ruim 35 jaar geen schoolmeester met name genoemd. Ongetwijfeld zal Jan Hoytesz. de school nog wel een tijdlang bediend hebben, doch hoe lang, dat weten we niet.

Eerst op 21 juli 1708 hebben we weer zekerheid: dan is hier nl. Frans Schotanus schoolmeester en Taetske Albertsdr., zijn huisvrouw. Hij kan hier dan natuurlijk al wel een aantal jaren gestaan hebben. Taetske is spoedig daarna overleden, want op 14 sept. 1710 hertrouwde mr. Frans met An Gerhardi Faber van Hieslum. (Lang bleef men toen in de regel geen weduwnaar.) Hun zoon Gerardus werd op 19 maart 1713 te Parrega gedoopt. Op 18 april 1722^d en ook nog in jan. 1732e werd hij nog als schoolmeester in Parrega vermeld. Omstreeks 1740 evenwel heeft hij zijn post neergelegd of is overleden.

De stemgerechtigde landeigenaren stemden toen zijn zoon Gerardus Schotanus à Sterringa tot schoolmeester; in 1740 kwam hij als zodanig voor. Op 4 dec. van dat jaar trouwde hij hier met Sjeske (ook: Sietske) Pijtters Sijlstra, beiden van Parrega. Vanaf 1748 geven de kerkvoogdij-rekenboeken meer informatie. Dan is “meijster Gerrardus” hier nog, wordt soms ook “meister Schotanus” genoemd. Het traktement bedroeg maar 52 c.g. per jaar; er was echter 8 pmt. schoolland, doch de huur daarvan ontving de kerk. Wel kreeg de meester jaarlijks nog 6 à 7 c.g. wegens het schoonhouden van het kerkhof en voor “boomlij tot de klok” en het uurwerk. Ook huurde hij nog 2½ pmt. land van de kerk; hij hield dus wellicht een of twee koeien of een paar schapen. Zo schoolmeesterde hij hier voort tot zijn dood. Op 10 nov. 1771 ontving hijzelf nog een halfjaar traktement (26 c.g.) wegens school- en kerkdienst, maar op 21 maart 1772 was sprake van de weduwe van wijlen mr. Gerardus F. Schotanus.

Op 11 sept. 1772 werd aan de secretaris Hans Willem Wiarda van Wonseradeel 9 c.g. 9 st. betaald, “ter sake stemmingskosten gevallen over ’t beroepen van” mr. Watze Ates tot schoolmeester te Parrega. Hij ontving traktement vanaf 16 juni 1772, toen hij dus zijn functie aanvaard had, althans wat de kerkdienst betreft, want school zal er wel alleen ’s winters gehouden zijn. Het traktement was steeds 52 c.g. voor kerk- en schooldienst en 6 c.g. 13 st. voor “kerkhof-mayen en clocksmeren”. In juli 1791 tekende hij in zijn kwaliteit als koster een attestatie.^f Tot zijn dood in 1803 heeft hij het schooltje hier waargenomen.

Zijn zoon Ate Watzes nam provisioneel de school waar gedurende 1803 en 1804. Hij was op 16 jan. 1791 te Gaastmeer getrouwd met Tietje Tjepkes aldaar en op 8 mei 1796 te Hieslum hertrouwd met Trijntje Taedes, ook van Gaastmeer. Het traktement bedroeg toen 86 c.g. 10 st.

a Wonseradeel S34, no.25.

b Wonseradeel IJ6.

c Wonseradeel GG17, f. 207.

d Wonseradeel C20.

e Wonseradeel C22.

f Bolsward 1a.

Omstreeks mei 1805 kwam Lambert Remkes, van Sneek. Hij was ca. 1781 geboren te Oldemarkt (Ov.) en is in nov. 1805 te Parrega gedoopt op de belijdenis van zijn geloof. Zijn vrouw heette Sjoukje Lijkeles. In 1805 had hij de 4^e en in okt. 1808 de 3^e rang behaald. Hij heeft in 1811 voor zijn functie bedankt

In 1811 werd Hobbe Rodmers van Wijngaarden, uit Oudehaske, tot schoolmeester te Parrega gestemd. Hij was een zoon van de schoolmeester van Terhorne en was daar geboren op 14 juni 1789. Hij verkreeg in okt. 1808 de 4^e en in april 1809 de 3^e rang; verder heeft hij het niet gebracht. Reeds in 1812 vertrok hij naar Witmarsum. Het traktement was intussen verhoogd tot f 135, plus de schoolgelden van ca. 25 kinderen en een vrije woning.

Op deze voorwaarden aanvaardde in 1812 Ids Johannes Kistjes, ondermeester te Workum, de school te Parrega. Hij was omstreeks 1793 geboren en had in juli 1812 de 3^e rang behaald; spoedig daarna kwam hij hier. Een hogere rang heeft hij niet verkregen. In dec. 1819 vertrok hij naar Hommerts.

In 1820 werd tot "onderwijzer der jeugd" alhier gekozen Joan Georg Hempels. Hij had in juli 1818 als ondermeester te Sneek de 3^e rang verkregen en was toen 21 jaar oud. In de bekende lijst omtrent de moraliteit der onderwijzers wordt zijn gedrag "goed", zijn vlijt echter "matig" genoemd. Nochtans meent de schoolopziener, dat "hier verhoging [van traktement] nodig is". Dit is dan ook in 1820 met f 65 verhoogd en dus op f 200 gebracht. In 1883 kreeg Parrega een nieuwe school. Op 21 juli 1944 is mr. Hempels hier overleden op 47-jarige leeftijd.

Zijn opvolger was Martinus Germeraad, die hier in de herst van 1844 overkwam van Bolsward, waar hij ondermeester was. Hij bezat de 2^e rang en is hier gebleven tot 1882. In 1846 varieerde het aantal leerlingen van 53 ('s winters) tot 64 ('s zomers). In tegenstelling met de meeste dorpen, zien we in enige dorpen van Wonseradeel de scholen 's zomers door meer leerlingen bezocht dan 's winters, waarschijnlijk in verband met de slechte wegen. De school van Parrega werd zelfs omstreeks 1800 een zomerschool genoemd. In 1853 was de school vergroot; ze behoorde niet aan de kerk, doch werd uit de z.g. dorpskas onderhouden.

Aan het hoofd van deze school hebben vervolgens nog gestaan: Gerben R. de Groot, van 1882 tot 1920 (gepensioneerd; hij overleed op 21 sept. 1927) en U. Donia, die in 1924, toen de Parregaster school werd opgeheven, naar Burgwerd werd overgeplaatst, waar we hem reeds hebben genoemd. Het schoolgebouw werd verkocht. In 1903 was de school verbouwd.

Bijzonder onderwijs

In 1876 werd hier een school voor chr. nat. onderwijs gesticht. Aan het hoofd van deze school hebben resp. gestaan: 1876 L. Brinkhuis; 1882 R. Wolda; 1888 J.W. Scheffer; 1908 L. Reidsma; 1920 P. Noordmans (was onderwijzer te Tzum) en vertrok in 1930 naar Hoogeveen, later naar Delft. Sedert 1930 was S. de Boer, van Oosterlittens, hoofd van deze school.

15. Pingjum

Van dit dorp, welke kerkvoogdij-rekeningen eerst sedert 1680 bewaard gebleven zijn en welke oude doop- en trouwboeken ook al niet verder terug gaan, zijn de oudste

gegevens weer zeer schaars en fragmentarisch. De oudste aantekening is echter van vóór 1600. Op 2 aug. 1597 was nl. Sijbe Fransz schoolmeester te Pingjum.^a Op 26 juli 1610 was hij hier nog.^b Ook in een oude kerkvoogdij-rekening van Zurich wordt hij omstreeks deze tijd genoemd. Hoe lang hij hier nog gestaan heeft, is niet na te gaan. Of de dorpsrechters Jan Lieuwes Piebema en Abbe Gerrijts, die hier resp. in sept. 1617^c en 1629^d genoemd werden, tevens schoolmeester waren, zoals op kleinere dorpen wel dikwijls, doch niet altijd het geval was, is niet te zeggen.

In 1648 hebben we evenwel weer een zekerheid. In mei en op 3 aug. van dat jaar toch was mr. Melis Epckesz schooldienaar te Pingjum.^e Zijn vrouw heette Trijntie Betses. Eens noemde hij zich "Mylius Epckoris"^f, wat meer in overeenstemming was met de waardigheid van een zo gewichtig man in het dorpsleven, als de kerk- en schooldienaar in die tijd was. In mei 1654 werd hij hier nog genoemd en vrij zeker heeft hij hier nog enige jaren langer gestaan.

Omstreeks 1660 kwam mr. Baarte Cornelis, schoolmeester, hier van Burgwerd, met zijn vrouw, Antie Clases. Hij zal wel de opvolger van mr. Mylius geweest zijn. In 1666 werd hij als schoolmeester te Pingjum vermeld in een kerkvoogdij-rekening van Zurich. Op 1 okt. 1671 hertrouwde hij hier met Jildert Jeltedr., weduwe wijlen Gerrijt Jansen, van Bolsward; ook toen was hij nog schooldienaar te Pingjum. Op 21 april 1677 was sprake van wijlen mr. Baarte Cornelis; daarvoor moet hij dus overleden zijn.^g

Zijn opvolger was blijkbaar Joannes Antonii Boecholt, die hier in 1681 als schoolmeester voorkwam. Op 14 juli 1683 trouwde hij hier met Elizabeth Greijdanus, weduwe van Gerrijt Douwes, in leven schoolmeester te Achlum. Zij was de op 21 juli 1660 geboren dochter van prof. Joannes Greydanus te Franeker. (Een professor tot vader en twee schoolmeesters tot echtgenoot!) Mr. Joannes was ook secretaris van de "Gulden Halsband", de oude slapersdijk rondom de omgeving van het dorp. In febr. 1694 vertrok het gezin naar Oudega (Sm.) en nog in hetzelfde jaar naar Sexbierum, in welke beide dorpen hij ook als schoolmeester heeft gefungeerd.

Wie van 1694 tot 1698 de school te Pingjum heeft bediend, heb ik nog niet kunnen vinden. In mei 1698 kwam evenwel met attestatie uit Midlum: mr. Haitze Jans Sopsum, schoolmeester en dorpsrechter. Hij is te Pingjum op 30 okt. 1712 getrouwd met Houkjen Jobs Asperen van Witmarsum, Hij kwam hier nog voor op 18 maart 1719, doch is in hetzelfde jaar overleden. Houkjen heeft hem vele jaren overleefd; zij kwam zelfs nog voor in juni 1742.^h

De volgende Pingjumer meester was Jan Oedses Bangma, die hier op 25 dec. 1722 trouwde met Baukje Sijbrens van Witmarsum. Hij was toen schoolmeester en dorpsrechter van Pingjum. Lange jaren heeft hij hier gestaan en wel tot zijn overlijden in 1765. Het traktement bedroeg 150 c.g. per jaar. Het halfjaar, dat mei 1765 "verscheen", werd hem nog uitbetaald, dat van nov. 1765 aan zijn zoon Sijbren Jans

a Wonseradeel S2, f. 52.

b Franekeradeel W4.

c Ordonnantieboek.

d Opschrift van de klok.

e Wonseradeel GG2, f. 127.

f Wonseradeel GG2, f. 124.

g Wonseradeel IJ12, f. 124.

h Wonseradeel IJ26.

Bangma, die ook in mei 1766 nog een termijn ontving en dus wellicht de school na het overlijden van zijn vader heeft waargenomen. In de kerkvoogdij-rekeningen van Zurich over 1763-64 werd meester Jan Bangma vermeld als reparateur van het torenuurwerk aldaar.

In juli 1766 kwam de nieuwe meester Marten Jans Feenstra, van Boer. Ook hij was tevens dorpsrechter. Op 27 juli 1766 is hij hier getrouwd met Hittie Rientses Beintema van Menaldum. Dit was zijn tweede vrouw; de eerste, Janke Pijtters, was nog te Boer overleden. Uit het tweede huwelijk werden hier de volgende zoons geboren: Jan op 30 nov. 1770, Rients op 12 mei 1774 en Pieter op 26 nov. 1779. Op 16 aug. 1789 is mr. Marten nog eens getrouwd met Geertie Durks. In maart 1805 was de school vacant door het overlijden van M. Feenstra en werden in de *Leeuwarder Courant* en in de *Bijdragen van het Onderwijs* (een maandschrift, dat van regeringswege werd uitgegeven van 1801 tot 1870) sollicitanten opgeroepen tegen een traktement van f 150, benevens de schoolpenningen en vrije woning met tuin. Aan de schooldienst was het koster- en voorzangerschap "verknocht".

In mei 1805 werd Hendrik Karsten, ondermeester te Bolsward, benoemd. Hij trouwde hier op 8 maart 1807 met Aafke IJnses. Reeds in functie, had hij in juni 1805 de 4^e rang en in juli 1809 de 3^e rang verkregen; daar is het bij gebleven. In het najaar van 1821 deed hij afstand van de school. In datzelfde jaar werd er een nieuwe school gebouwd. Meester Karsten was in de Franse tijd ook "debitant in tabak" geweest. De tabakshandel was toen Staatsmonopolie, getuige het spotliedje op Napoleon, dat begon met "O, grote koopman in tabak". In elk dorp was toen een "debitant" belast met de alleenverkoop; dit was een voordelig baantje. De opbrengst voor mr. Hendrik werd geschat op f 700 per jaar. Maar het was van korte duur: met de restauratie in 1813 nam het tabaksmonopolie een einde.

In 1821 nam Pieter Ales Visser, hier reeds sedert 1818 hulponderwijzer, provisioneel de school waar, doch op 1 mei 1822 werd hij vast aangesteld. Het traktement werd toen opgegeven als: f 150 van de grietenij, plus f 22 voor kerkdienst, plus de schoolpenningen van ca. 60 leerlingen à f 1,20 per jaar, plus vrije woning. Pieter A. Visser was geboren in 1800 en behaalde als kwekeling te Tzum in 1816 de 4e rang en als ondermeester te Pingjum in 1818 de 3e rang. Pas in okt. 1834 heeft hij nog de 2e rang verkregen. In 1845 gingen te Pingjum 73 ('s zomers) à 90 ('s winters) leerlingen op school. In 1851 werd de school vergroot. Meester Visser is hier op 14 april 1858 overleden. De hulponderwijzer E. Dijkstra nam de school voorlopig waar. De school behoorde aan het dorp.

Op 21 okt. 1858 werd benoemd: Gerben Jans Piekema, van Bornwerd, die op 4 nov. in functie trad. Hij was weduwnaar van A.S. de Jong en hertrouwde op 12 maart 1859 met G.S. de Jong. Hij ging in 1896 met pensioen. In 1868 was de school vernieuwd, doch in 1883 werd een geheel nieuwe school op een vrij terrein gesticht en het oude gebouw verkocht.

Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: G.T. Heidstra, van 1896 (van Exmorra) tot 1913 (gepensioneerd, doch reeds op 17 jan. 1913 overleden, oud 53 jaar. Hij ligt te Hardegarijp begraven; hij was een zoon van T. Heidstra, indertijd hoofd van de school aldaar). Op 1 juni 1913 kwam R. Wielenga van Anjum; hij bleef tot zijn pensioen op 15 jan. 1939. In 1939 werd hij opgevolgd door J. Kramer, onderwijzer te Harlingen. Hij vertrok in 1946 naar Den Helder. Zijn opvolger kwam in 1946: A. Righarts, onderwijzer te Tiel.

Bijzonder onderwijs

In het najaar van 1893 is te Pingjum een school voor chr. nat. onderwijs geopend. In 1893 werd M.W. Camping hoofd van deze school. Hij werd op 1 juli 1896 opgevolgd door J. Heslinga Bz., onderwijzer te Koudum. Hij vertrok in 1902 naar Spijk en in 1907 naar Leeuwarden.

In 1902 werd H. Alkema hoofd van deze school; in 1928 ging hij met pensioen. In nov. 1928 werd hij opgevolgd door K. Weizenbach, die op 1 mei 1933 naar Hallum vertrok. In 1933 kwam J. de Boer, onderwijzer te Minnertsnga, als hoofd. Hij vertrok in 1946 naar Harkema-Opeinde. Sedert 1946 was H. Tulp, onderwijzer te Berlikum, hoofd van deze school.

16. Schettens en Longerhouw

Op 1 febr. 1606 en 11 maart 1609 kwam mr. Aucke Geertz. voor als schooldienaar te Schettens.^a Ook op 20 maart 1613 en 10 dec. 1614 was hij hier nog in functie.^b Hij was tevens chirurgijn, dat wil in die tijden niets anders zeggen dan barbier die ook aan “masterjen” deed.

Ofschoon de kerkvoogdij-rekeningen van Schettens vanaf 1611 bewaard zijn gebleven, hebben we daaraan voor de eerste jaren weinig, daar ze tot 1636 slechts afrekeningen behelzen, geen specifieke posten. Toch blijkt er nog uit, dat het jaarlijks traktement 20 ggd. (42 c.g.) bedroeg. Op 16 nov. 1626 woonde Aucke Geertzen te Witmarsum,^c waarschijnlijk als chirurgijn, want als schoolmeester was hij er niet.

Op 10 sept. 1625 was mr. Piecke Sijbrensz., schooldienaar te Schettens; zijn vrouw heette Aaltie. Op 12 maart 1627 was mr. Piecke hier nog.^d In het kerkvoogdij-rekenboek vinden we een akte (dd. 31 jan. 1634), luidende:

“Pico Sibrandi is sijn jaerlyx pensioen [=traktement] vergroot met 10 car.gl., sulx hij nu sal trecken in plaetse van 110 car.gl. 120 car.gl. op voorgaende termijnen ende noch van extraordinaris voorige diensten voor 4 jaeren eens 12 car.gl., daervan hij hierna niet zal hebben wijders 't praetenderen [=eisen] ende bovendien gehouden sijn de scholeclock en uyrwerck wel te bewaren, luidende op voorbedongen voet, ende sal mitsdien gehouden sijn bij extra-ordinaire vereisch van saecken te doen ende de procuratiën d'gemeente raeckende te schrieven, ende aen de gecommiteerden te verantwoorden, sonder hierna eets daervan extra-ordinaris te genieten.”

Daar het traktement in korte jaren van 42 c.g. tot 120 c.g. steeg, mag men aannemen dat de kerkvoogdij de kosterijlanden toen aan zich getrokken heeft en uit de opbrengst daarvan de schooldienaar een vast traktement gewaarborgd. Hij moest - zoals uit het stuk blijkt - klokluiden, het uurwerk verzorgen en dorpsrechtersdiensten verrichten. In maart 1636 was sprake van “de vacante school”.

a Wonseradeel C3 en C4.

b Wonseradeel C5 en C6.

c Wonseradeel C6.

d Wonseradeel C9.

In hetzelfde jaar 1636 nog was mr. Marten Jansz. (alias Scholten) "schooldienaer tot Schettens"; het traktement bleef steeds 120 c.g. per jaar. In 1660 werd het schoolmeestershuis vernieuwd; kosten ongeveer 200 c.g. Hieronder hebben we te verstaan: woning en schoolvertrek, toen en nog lang daarna steeds onder één dak. In mei 1664 ontving mr. Marten nog 4½ jaar traktement, maar in juli 1664 ontving zijn (niet genoemde) weduwe nog traktement. In die tussentijd is hij dus overleden. Zijn opvolger was mr. Lieuwe Beernts; op Allerheiligen 1664 ontving hij zijn eerste kwartaaltraktement: 30 c.g. Hij was dus in aug. in dienst getreden. Aan drie personen werd in totaal 10 c.g. 1 st. 3 penn. betaald "van oncosten over 't haalen en overvoeren van de nieuwe schoolmeester". Er staat niet bij waar zij hem vandaan haalden. Uit andere bronnen weten we echter, dat hij uit Hemelum kwam. In mei 1671 ontving mr. Lieuwe 17 c.g. 3 st. 10 penn. "van 't schoonmaken van de kerck". Hij ontving traktement tot Allerheiligen 1675 en is spoedig daarna overleden, want op Allerheiligen 1676 ontving "Ane Himckes als man en vooghd over Siouck Lieuwes zijn huïsvrouw, mede-erfgenaem van wijlen Lieuwe Beernts, voor hem en d'andere erfgenamen 120 gl. wegens 1 jaar tractement van hun wl. vaders school en kerckedienst." De familie (misschien Ane Himckes wel) heeft blijkbaar dat jaar het schooltje waargenomen.

Begin 1677 kwam mr. Reijner Claassen hier als schoolmeester. Kerkvoogden hebben nu het traktement tot 100 c.g. teruggebracht. De meester schijnt hiermee geen genoegen genomen te hebben; althans hij begon hierover een proces. Zijn vrouw was Auckjen Douwes.^a In febr. 1685 vertrokken ze naar Franeker. Op 2 april 1687 werd hem nog 125 c.g. betaald wegens achterstallig traktement, "volgens accoord daarover gemaakt"; later nog 150 c.g. (1688 e.v.).

De school bleef toen enige jaren vacant, wegens deze en andere schulden van de kerk. Epe Dirx nam het voorzingen in de kerk waar, Jan Sjoerds de klok en het uurwerk, de schoolmeestershuizinge werd verhuurd, en enige stuivers op de floeren (een soort van grondbelasting) omgeslagen ter inhaling van de achterstand, wat dan ook weldra weer gelukte. In 1688 was een Sieberen Douwes Hoitinga dorpsrechter, en Meinerd Douwes Hoitinga ontvanger van Schettens (in 1715 nog; overleden in 1720); zij waren echter geen schoolmeester.

Eind 1689 kreeg Schettens echter weer een school- en kerkdienaar: Jan Martens Wallinga. Het traktement bedroeg toen slechts 20 à 25 c.g., zodat we mogen aannemen, dat hij de kosterijlanden (waarvan de kerk andere jaren zo'n 50 c.g. huur trok) weer te zijnen profijte had. Voor het voorzingen bij de kerkdiensten te Longerhouw (welk dorp zelf geen schoolmeester^b had) ontving de Schettenser meester jaarlijks 6 à 7 c.g.; verder verdiende hij nog iets aan kerkschoonmaken, verven aan de kerk, etc. Hij was diaken te Longerhouw. Omstreeks maart 1693 is hij als schoolmeester naar Nijland vertrokken; merkwaardig dat hij zich dáár weldra Jan Martens Reijtsma noemde. Toch vergat hij Schettens niet; in 1706 en 1713 leende hij geld aan de kerk alhier.

Omstreeks aug. 1693 werd Jacob Martens schoolmeester te Schettens; ik denk dat hij een broer van Jan was, omdat hij in de rekening van 1694 Jacob Reijtsma heette. Hij werd in mei 1694 schoolmeester te Schraard. Hij ontving 50 c.g. traktement per jaar.

a Lidmatenboek.

b Dit blijkt bijv. uit een kerkvoogdij-rekening over 1685-1703 in Weesboek S92 van Wonseradeel.

Zijn opvolger als schoolmeester te Schettens was mr. Broer Pijtters, die hier omstreeks aug. 1694 in dienst trad. Hij ontving steeds 50 c.g. per jaar, benevens iets voor kerk schoonmaken en sedert 1697 per jaar 10 c.g. uit de z.g. "Oortjesgelden". In aug. 1698 is hij hier getrouwd met Urseltje Pijtters, ook van Schettens. Hun zoon Pijter werd op 28 juli 1700 gedoopt, doch is jong gestorven. In juni 1702 vertrok het echtpaar naar Wons, waar hij ook schoolmeester was.

In het najaar van 1702 werd mr. Gerlof Gorrijts schoolmeester te Schettens. Het traktement bleef 60 c.g. per jaar. Hij kwam van Idsegahuizen, waar hij, zoals we reeds zagen, getrouwd was met Trijntie Obbes. Op 24 nov. 1715 werd hun zoon Seerp gedoopt en op 20 maart 1718 Gorrijk, eerder waren er reeds dochters. Hij nam ook het vak van schoenlapper waar en is hier tussen 28 aug. en 26 nov. 1719 overleden, oud 48 jaar. Men gunde de weduwe een gratiejaar.

In aug. 1720 evenwel kwam mr. Gerrijt Eeltjes. Evenals zijn voorganger schreef ook hij de kerkvoogdij-rekeningen in het net. Lang heeft hij hier niet gestaan; reeds in juni 1722 is hij vertrokken, blijkbaar naar Zurich, waar sedertdien een mr. Gerrijt Eelckes voorkwam. In okt. 1722 werden de kosten wegens het stemmen van een nieuwe schoolmeester verantwoord: 7 c.g. 19 st. 8 penn. De verkozene was: mr. Aate Watzes Hiddama; hij aanvaardde in aug. 1722 zijn kerk- en schooldienst hier. Op 10 aug. 1727 is hij hier getrouwd met Sijbrich, de dochter van mr. Gerlof Gorrijtsz bovengenoemd. Ze heette hier Sijbrich Gerlofs Heemstra en was op 18 sept. 1707 gedoopt. Men zou haast in de verleiding komen, haar voor een nakomeling uit het geslacht van Grote Pier aan te zien, die immers ook steeds versleten werd voor een Heemstra, en wiens vader en zoon ook Gerlof heetten.^a Op 18 sept. 1728 werd hun zoon Watze geboren, 10 maart 1730 Gerlof, 14 febr. 1732 Meindert, en in 1738 Bancke. Beide echtelieden kwamen in de lidmatenlijst van 1765 nog voor. Mr. Aate kwam hier in 1775 nog voor als schoolmeester. Het traktement bedroeg steeds 60 c.g. en 1 c.g. voor "besemen, en olij tot de clock". Af en toe ontving hij -blijkens de kerkvoogdij-rekeningen - geld voor het maken en lappen van schoenen voor kerkwezen. Ook kreeg hij jaarlijks ongeveer 5 c.g. voor een halve schouw turf, waarvoor hij ten behoeve van de kerkgangers op zondags in de school een vuur moest aanleggen. Ongeveer in 1777 is de oude meester overleden.

In mei 1778 kwam mr. Klaas Hindriks Elzinga hier als schoolmeester; zijn vrouw heette Antje Ulbes. Op 4 april 1783 werd hier nog hun zoon Hindrik geboren. Kort daarna, in mei 1783, vinden we hem als schoolmeester te Kornwerd.

Zijn opvolger is ongetwijfeld geweest Pijtter Haaijes Robijn, die we hier als schoolmeester aantreffen op 12 aug. 1789.^b Op 2 mei 1790 is hij hier getrouwd met Dieuke Sjoerds van Witmarsum. Nog in hetzelfde jaar vertrokken ze naar Burgwerd. In 1791 werd Klaas Pieters Dijkstra schoolmeester en dorpsrechter te Schettens. Hij trouwde hier op 22 mei van dat jaar met Foekjen Teekes van Engwier en was afkomstig van Kornwerd. Hun zoontje Pieter werd hier op 23 febr. 1792 geboren. Hij heeft hier gestaan tot 1796, toen de school vacant was.^c Hij werd in 1799 nog "old-schoolmeester

a Zie het artikel van O. Postma in: *It Heitelân*, (febr. 1936), p 33-35.

b Wonseradeel E4.

c *Leeuwarder Courant*.

van Schettens" genoemd.^a Blijkbaar heeft hij geweigerd de bekende "Verklaring" van 11 maart 1796 te tekenen, wat het provinciaal bestuur toen eiste.

Zijn opvolger zal geweest zijn Taeke Haaijes Robijn, die we hier reeds in nov. 1807 aantreffen. Zijn vrouw was Celia Durks; hun zoontje Haaye werd hier op 28 Sept. 1806 geboren. Deze meester was blijkbaar een broer van mr. Pijtter bovengenoemd. Hij was tevens schoenmaker en vroeg in de *Leeuwarder Courant* van 8 mei 1802 een schoenmakersknecht. In 1817 was het gemiddeld aantal leerlingen slechts 10. Het inkomen, dat nog steeds door de kerk betaald werd, beliep toen f 100, benevens de schoolpenningen en vrije woning. Een rang heeft mr. Taeke nimmer behaald; hij schoolmeesterde maar voort op zijn "Algemene Toelating", die de schoolmeesters volgens de Wet op het lager onderwijs van 1806 moesten aanvragen. Zijn gedrag en vlijt werden in de meergenoemde lijst van 1822 "matig" genoemd. In 1823 werd er een nieuwe school gebouwd. In de zomer van 1826 heeft mr. Taeke voor zijn post bedankt.

De school werd toen provisioneel waargenomen door Jacobus Regnerus Fockens. Hij was geboren in 1801 en was in 1819 ondermeester te Bolsward; in dat jaar behaalde hij in april de 4^e en in okt. de 3^e rang. Te Schettens sloeg hij weer aan de studie en verkreeg in okt. 1827 de 2^e rang, waarna hij op 12 nov. 1829 als schoolmeester naar Makkum vertrok. Deze lange provisionele waarneming staat in verband met een actie door Longerhouw gevoerd om een eigen school te verkrijgen. Op 20 sept 1830 werden de Hervormde floreenplichtigen van dat dorp in de kerk opgeroepen ter vergadering om o.a. "te delibereren over het beroepen van een bijzonderen Onderwijzer voor hun Dorp". Blijkbaar is er niets van gekomen; in de lijsten van 1836-1837^b komt geen school van Longerhouw voor.

Intussen was in 1829 aan de school te Schettens provisioneel benoemd Auke Willems Wezel, die na het mislukken van de plannen te Longerhouw, op 1 okt. 1832 zijn vaste aanstelling verkreeg. Hij was een zoon van de Makkumer meester Willem Gerrits Wezel en daar op 12 sept. 1802 geboren. Als kwekeling bij zijn vader verkreeg hij in april 1829 de 4^e rang waarmee hij tot de waarneming van de school te Schettens geroepen werd. Hierbij is het gebleven; wel verwierf hij nog de trouwakte (op 2 juni 1832 met J. Sleefstra), doch reeds op 16 maart 1839 is hij overleden.

Op 5 aug. 1839 trad in functie: Justus Sikkes Gerkema, zoon van de meester van Abbega, daar geboren in 1814. In 1830 was hij daar kwekeling bij zijn vader, in 1833 ondermeester te Lemmer, in 1836 te IJlst, in welke jaren hij resp. de 4^e, 3^e en 2^e rang behaalde. Het salaris bedroeg toen f 200 benevens de schoolpenningen en vrije woning. Omstreeks mei 1844 vertrok hij naar Abbega als opvolger van zijn overleden vader.

De laatste onderwijzer van de openbare school te Schettens is geweest Leonardus Hugius van Koppelman Bokma, die hier op 23 sept. 1844 zijn intree deed. Geboren in 1821, was hij in 1838 kwekeling te Sneek (4^e rang), in 1842 ondermeester te Harlingen (3^e rang), vanwaar hij te Schettens kwam. De school telde toen 24 leerlingen. In okt. 1849 behaalde hij de 2^e rang.

Intussen had Longerhouw zijn langgekoesterde wens vervuld gezien: de kerk had er een eigen schooltje geopend. In de *Leeuwarder Courant* van 8 april 1842 werd opgeroepen:

a Wonseradeel IJ36.

b *Friesche Volks-almanak* 1836-1837.

“een onderwijzer van den 3den Rang en ongehuwd, om zich te verbinden in de Bijzondere school van de Kerk te Longerhouw, alsmede tot de waarneming der posten van Koster en Voorzanger bij de Hervormde Gemeente aldaar, tegen eene jaarwedde van f 175 van de Kerk, benevens vije woning en de schoolgelden van 16 leerlingen à 40 cts. in 't kwartaal; zich aan te melden aan de secretarie van Wonseradeel.”

Of deze oproeping aanstonds succes heeft gehad, kan ik niet zeggen, maar vast staat, dat in 1851 het schooltje te Longerhouw er was en dat in 1852 aan het hoofd daarvan stond Jan Sjoerds de Jong, toen in het bezit van de 2^e rang. Hij was er in 1858 nog, doch in 1861 werd hij weer ondermeester te Makkum, weldra (in 1865) hoofd te Haskerhorne.

De opheffing van de school te Longerhouw had ten gevolge, dat die te Schettens in 1862 vergroot moest worden.^a De school met de onderwijzerswoning behoorde nog altijd aan de Hervormde gemeente. In 1880 richtten de kerkvoogden van Schettens zich tot de gemeenteraad met het verzoek om de school en de onderwijzerswoning aldaar te hunner beschikking te stellen. Bij raadsbesluit van 22 jan. 1881 werd de openbare school te Schettens opgeheven, wegens gebrek aan leerlingen. Op 12 mei 1881 werd de school gesloten en aan mr. Koppelman Bokma eervol ontslag verleend.

Bijzonder onderwijs

In 1872 werd hier een bijz. school voor christelijk onderwijs geopend. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: A. Hoekstra van 1872 tot 1886; P. Kurpershoek van 1886 tot 1914; S. van Abbema van 1914 tot 1 juli 1936 (vertrokken naar Lollum); H. Pietersma van 1936 tot 1946 (vertrokken naar Boksum).

Een tweede bijzondere (CVO) school te Schettens werd geopend in 1889. Aan het hoofd van deze school stonden: J.W. van Beem van 1889 (kwam van Abbega) tot 1893 (vertrokken naar Wanswerd); T.J. Broers van 1893 tot 1908; J.D. de Jong van 1908 tot 1921; O. Hoekstra van 1921 tot 1923 (vertrokken naar Berlikum); J. Gras van 1923 tot 1924; G. Haarman van 1924 tot 1930 (vertrokken naar Schalkhaar bij Deventer, later naar Murmerwoude); H. Hoogeveen van 1930 (was onderwijzer te Oosterzee) tot 1 jan. 1933 (vertrokken naar Oosterwolde); sedert 1933 G. Eijzinga (was onderwijzer te Koudum).

17. Schraard

Aangezien van Schraard de oude kerkelijke registers eerst vanaf 1688 en de kerkvoogdij-rekenboeken sedert 1705 bewaard gebleven zijn en waar ook andere toevallige bronnen geen Schraarder schoolmeesters aan het licht brachten, is het met de oude gegevens van dit dorp in Wonseradeel wel het slechtst gesteld.

Wel kan Focke Jansz, die we hier op 8 febr. 1650^b als dorpsrechter aantreffen, ook schoolmeester geweest zijn, te meer waar hij later te Gaast en Burgwerd ook als

a Gemeenteverslag.

b Wonseradeel GG2, f. 292.

schoolmeester voorkwam en latere schoolmeesters te Schraard ook dorpsrechter waren, maar zeker is dit niet.

Zekerheid hebben we pas in 1685; op 1 nov. van dat jaar nl. trouwde te Schettens Pieter Andriesz, schooldienaar te Schraard, met Trijntje Steenwijk; zij was een zuster van ds. Jacobus Steenwijk, te Schettens. Meester Pieter leefde in 1693 nog, doch op 11 mei 1695 was Trijntje de weduwe van wijlen Pijtter Andrijsz Salmasius.^a Zij is in 1713 overleden. Drie zoons, Andries, Johannes en Renicus Salmasius, werden in 1708 lidmaat te Schettens; later ook nog Tjerck en Baucke Salmasius (1722 en 1727; de laatste was toen theologiëstudent). Andries werd later predikant te Akkerwoude; Johannes te Stiens en Renicus te Groninger Opende. Baucke schijnt jong overleden te zijn of is predikant buiten Friesland geworden. Niettemin blijft deze Schraarder meester, als vader van drie (of vier) predikanten wel een bijzonderheid.

In mei 1694 werd Jacob Martens Reijtsma van Schettens tot schoolmeester en dorpsrechter van Schraard gestemd. Zijn vrouw heette Geertje Pieters. Uit de kerkvoogdij-rekeningboeken, die vanaf 1705 bewaard bleven, blijkt, dat het traktement hier 100 c.g. bedroeg en een rijksdaalder per jaar voor het kerkschrijven. Hij huurde ook nog wat land van de kerk. In maart 1719 werd mr. Jacob tot kerkvoogd gestemd en in 1726 ook tot dorpsontvanger. Op 7 jan. 1725 was hij hertrouwd met Ancke Jelles van Schraard. Hij verantwoordde als administratief-kerkvoogd in nov. 1736 nog een jaar traktement: 102 c.g. 10 st. Op Allerheiligen 1744 werd 8 jaar schoolmeesterstraktement in één post (820 c.g.) verantwoord, maar er staat niet bij, aan wie het werd uitbetaald. In mei 1737 begon een andere "hand" in het rekenboek. Op 20 juli 1745 trad echter als provisioneel administratief kerkvoogd "sedert overlijden van Jacobus Reijtsma" op: Jurre Jackles, huisman te Schraard. Hij was gehuwd met Hinke Jacobs Reijtsma; hij was dus een schoonzoon van de overleden meester. In de ontvangsten kwam sedert 1743 huur van de "Schoolekamer" voor. Ik vermoed dat Jacob Reijtsma in 1743 à 1744 overleden is.

Na het gratiejaar trad omstreeks 1 jan. 1746 de nieuwe meester Cornelis Heeres in functie. Op 12 mei 1746 ontving hij 40 c.g. 10 st. wegens 19 weken kerk- en schooldienst. Eerst heeft de kerkvoogdij de school weer laten opknappen en schoonmaken: dat gebeurde in de regel, als er een nieuwe meester kwam. Zijn attestatie kwam op 11 febr. 1746 van Bolsward. Zijn vrouw heette Beecke Jans. Ook hij heeft vele jaren de school bediend; er was weinig wisseling te Schraard. In dec. 1774 ontving hij nog zijn Allerheilentraktement, maar in juni 1775 werd aan Mari Cornelis (blijkbaar zijn dochter) nog een half jaar traktement uitbetaald, "1 May verschenen". In mei 1775 kwam mr. Hillebrand Wijbes Coster hier als schoolmeester; hij was ook barbier en deed aan verven en glazenmaken. (Een goede schoolmeester kan immers alles!) Op 25 aug. 1776 trouwde hij hier met Aaltje Teekes, ook van Schraard afkomstig. De vreugde was van korte duur. In mei 1783 ontving hij eerst zijn traktement, waarna hij met de noorderzon vertrok, zijn kinderen onverzorgd achterlatend.^b Dat gaf een opschudding: Meindert Bees moest klok en uurwerk bedienen, J.S. Wiersma verrichtte voorzangersdienst, maar over de school werd niet gesproken (het was zomer!).

a Wonseradeel GG19; Lidmatenboek Schettens.

b *Leeuwarder Courant* 10 mei 1783.

Op 5 jan. 1784 kwam de nieuwe meester: Hessel Willems, van Hartwerd. Hij werd koster, voorzanger en schoolmeester. Hij is hier in 1802 overleden. Hij was tevens schoenmaker, want hij vroeg in 1792 als zodanig een knecht.^a

Als zijn opvolger kwam in 1803 Rouke Herkes Koehoorn. Hij was bijzondere schoolhouder te Bolsward. Na de invoering van de nieuwe onderwijswetten ging hij aan het studeren en behaalde in 1805 de 4^e en in okt. 1806 zijn 3^e rang, ondanks zijn 40-jarige leeftijd. De schoolopziener adviseerde in de befaamde lijst van 1822 ondanks "matige" vlijt (gedrag goed): "Hier is verhoging voor nodig". Het traktement bedroeg toen echter reeds f 50 van het dorp bij de f 100, die de kerk gaf, alsmede de schoolgelden van het 20-tal leerlingen en vrije woning. Ook was hij ontvanger van het gemaal (opbrengst f 20) en trok hij nog f 43 uit een burgerlijke bediening (waarschijnlijk veldwachter). Zijn vrouw was Tjitske Jacobus Piekema; hun zoons Jacobus en Herke zijn hier resp. geboren op 21 juni 1805 en 2 maart 1810 (de laatste is spoedig overleden). In 1829 kreeg de oude meester een pensioentje.

Op 1 okt. 1829 werd Pieter Dirks de Vries hier vast aangesteld tot schoolmeester en koster-voorzanger. Hij was hier reeds provisioneel werkzaam en bezat de 3^e rang; hij behaalde in april 1831 de 2^e rang. Op 21 april 1832 trouwde hij te Witmarsum met R.J. Hoitinga waarna ze naar Marssum vertrokken, waar hij op 1 mei 1832 schoolmeester werd.

De nieuwbenoemde onderwijzer Frederik Jansen was ondermeester te St.

Jacobiparochie. Hij trouwde er op 27 sept. 1832 met Reinskje P. Post, waarna hij op 1 okt. te Schraard in functie trad. Zij stierf reeds op 18 april 1834, oud 24 jaar en 8 maanden. Intussen was er in 1833 een nieuwe school gebouwd. Mr. Jansen (geboren in 1812) bezat de 3^e rang en verkreeg hier in okt. 1834 ook de 2^e rang. Op 1 mei 1837 vertrok hij naar Poppingawier, later naar Bozum en Tzum.

Op 1 jan. 1838 kwam Goossen Alberts Langhout. Geboren ca. 1813, was hij in 1830 kwekeling te Lippenhuizen en in 1833 ondermeester te Lemmer, toen hij resp. de 4e en de 3e rang verkreeg, terwijl hij te Schraard in juli 1839 nog de 2e rang behaalde. Het traktement bedroeg toen f 200, plus de schoolpenningen van 30 à 40 leerlingen à 1 schelling per kwartaal, en vrije woning. Meester Langhout verkreeg tegen 1 jan. 1867 op zijn verzoek eervol ontslag.

In 1866 was namelijk in Wonseradeel de schoolstrijd met geweld losgebarsten. In bijna alle dorpen behoorden school en onderwijzerswoning aan de Hervormde kerk. Had Makkum reeds in 1863 zijn bijzondere school voor christelijk onderwijs verkregen, in 1866 wensten de Hervormde kerkvoogdijen van Schraard en Wons, daarin gesteund door de floreenplichtigen, de hun toebehorende scholen met schoolwoningen voor christelijk onderwijs te bestemmen. Dit geschiedde. De ingezetenen van Schraard verzochten opheffing van de openbare vrije school aldaar. De raad kon dit niet doen, daar deze school in de gemeentelijke regeling van het lager onderwijs behoorde. Wel werd bij raadsbesluit van 16 febr. 1867 het openbaar onderwijs te Schraard voorlopig voor twee jaar geschorst. Doch Gedeputeerde Staten keurden dat besluit niet goed en reeds in 1868 besloot de gemeenteraad te Schraard een nieuwe openbare school met

a *Leeuwarder Courant* 10 nov. 1792.

onderwijzerswoning te stichten, wat een nieuw adres van 63 ingezetenen van Schraard aan de Koning ten gevolge had.^a

In 1869 kwam de nieuwe school tot stand, aan het hoofd waarvan op 28 okt. 1869 werd benoemd Joannes Dassen, hulponderwijzer te Muggenbeet, die op 1 jan. 1870 zijn nieuwe school opende. Op een adres uit de inwoners van het dorp, om die school, die een zeer gering aantal leerlingen telde, weer op te heffen, werd (evenals te Wons en Gaast) in 1870 afwijzend beschikt; op een herhaald verzoek in 1871 nog eens weer. Zo sleepte de school nog een kwijnend bestaan voort, totdat ze bij raadsbesluit van 22 jan. 1881 (met die van Schettens en Lollum) tegen 12 mei van dat jaar werd opgeheven. J. Dassen werd aan het hoofd der nieuw opgerichte school te Hartwerd geplaatst. School en woning te Schraard werden in 1883 verkocht.

Bijzonder onderwijs

Zo werd dan - gelijk we zagen- in juni 1867 in de voormalige openbare school te Schraard een christelijke school geopend (later chr. nat.). Aan het hoofd van deze school stonden achtereenvolgens: W. Sweers, van 1867 tot 1875; J. van Dijk, van 1875 tot 1884; T. Kokmeijer, van 1884 tot 1886 (vertrok naar Oudega (W.)); S. Bijlsma, van 1886 tot 1891; J. Kuiper, van 1891 tot 1902. Hij opende in 1903 een bijzondere school te St. Jacobiparochie voor eigen rekening. Hij vertrok 1906 naar Leeuwarden, waar hij de eerste Hervormde school stichtte. Hij ging in 1922 met pensioen en is op 26 febr. 1943 hoogbejaard te Leeuwarden overleden. Hij schreef o.a. *Geschiedenis van het christelijk lager onderwijs in Nederland* (Amsterdam 1904).

G. J. Wissing was van 1902 tot 1904 hoofd van deze school. E. J. Robijns, van 1904 tot 1906 (vertrok naar Welsrijp); J. Huitema, van 1906 tot 1912; Sj. R. Walda, van 1 febr. 1912 (was onderwijzer te IJlst) tot 1 maart 1922 (vertrok naar Uithuizen).

Omstreeks 1929 kreeg Schraard ook nog een Hervormde school (CVO). Aan het hoofd van deze school stonden: J.J. Idzenga, die reeds in 1930 naar Burum vertrok; J. Gorter, van 1930 (was onderwijzer te Rouveen) tot 1932 (vertrok naar Oosterwolde (Gld.)); K.M. Jansen, van 1932 (was onderwijzer te Arnhem) tot 1939 (vertrok naar 't Harde (Olderbroek)) en sedert 1939 S. Postma (was onderwijzer te Tzummarum).

18. Tjerkwerd

Ofschoon van dit dorp de kerkvoogdijrekeningen van 1609 af bewaard gebleven zijn, hebben we daar niet veel aan, aangezien tot 1643 slechts afrekeningen in het boek zijn opgenomen; tot dan ontbreken dus specifieke posten. In dec. 1643 ontving mr. Sjoerd Vibrandi 40 ggd. (=56 c.g.) wegens half jaar traktement en 8 ggd. "tot een praem vol turff". In de rekeningen van 1635-1636 is aan mr. Sjoerd betaald voor het witten ende schoonmaken van de kerk 10 c.g. Toen was hij hier dus zeker reeds langer; want in mei 1644, wanneer blijkbaar met hem werd afgerekend (wegens vertrek) ontving hij behalve 40 ggd. wegens traktement van een half jaar, ook nog 20 ggd. wegens verscheidene jaren "'t uyerwerck schoon te maken, alsmede vergoeding voor 't staket en 't raempt daer de wijnstok op leydt".

^a Leeuwarder Courant 2 okt. 1868.

Zijn opvolger werd omstreeks mei 1644 mr. Claes Pieters; “des schoolmeesters goed” werd uit Bolsward gehaald. Het traktement was nog 80 ggd. of 112 c.g. per jaar. Daarbij kwam 8 ggd. wegens turf, waarvan de meester ook ‘s zondags moest stoken, ten gerieve van de kerkgangers die tussen de diensten overbleven (slechte wegen). De schoolmeestershuizinge, (waarin natuurlijk het schoolvertrek) werd in 1645 nieuw opgebouwd. Meester Claes ontving jaarlijks een rijksdaalder voor het schoonmaken van het uurwerk. In 1646 ontving de meester een bedrag, wegens “lopen en draven heen en weder nae Bolsward wegen de nieuwe klok, als andersins”. Dit moet dan de kleine klok geweest zijn, die Tjerkwerd vroeger had, daar de grote klok volgens het opschrift van 1604 dateerde.^a Mr. Claes was ook “glaasmaker”, zoals uit de rekeningen blijkt. Zijn vrouw hielp vaak mee bij het schoonmaken van de kerk. In aug. 1670 hertrouwde hij met Antie Willems, weduwe van Paulus Sijmens. In 1681 is hij hier overleden.

Toen werd tot schoolmeester gestemd: mr. Wopcke Pijtersz, die hier op 4 april 1686 trouwde met Trijntie Pieters. Op 13 sept. 1691 werd hier hun zoon Pijter gedoopt. In mei 1710 was hij hier nog.^b Daar de kerkvoogdij-rekeningen van 1668 tot 1748 ontbreken moeten andere bronnen (doop-, trouw- en lidmatenboek) hier licht brengen.

In het najaar van 1718 kwam hier mr. Sijbolt Meyesz Jaarsma, nieuw beroepen schoolmeester, met zijn vrouw IJdtje Lieuwes. Hun attestatie van Oppenhuizen kwam in dec. 1748 in. Op 12 maart 1719 werd hier hun zoontje Frans gedoopt. Dan was er een zoon Meije Sijbolts, die op 27 sept. 1733 trouwde met Sophia Ecoma, een dochter van ds. Jacobus Ecoma alhier. Ook toen was mr. Sijbolt hier nog steeds in functie; op 15 jan. 1734^c nog en 25 sept. 1734^d ook nog; toen was hij ongeveer 52 jaar oud. In dec. 1736 kwamen attestaties in van Workum van mr. Augustinus Jelmers (Algra), schoolmeester en dorpsrechter te Tjerkwerd, en van Dieuwer Pieckes, zijn huisvrouw. Reeds op 30 sept. 1736 was hij hier, want toen werd zijn dochtertje hier gedoopt. Hun zoons Jelmer en Piecke zijn hier resp. gedoopt op 22 maart 1744 en 7 mei 1747. Hij stamde uit een regeringsgeslacht te Workum: Augustinus Algra, die daar in mei 1667 vroedschap was, zal zijn grootvader geweest zijn.

Als de kerkvoogdij-rekeningen in 1748 weer beginnen, treffen we daar nog mr. A. Jelmers aan. Het traktement bedroeg toen 130 c.g. per jaar, benevens een bedragje wegens “olij tot de klok en besemen tot 't vegen der kerk en teren van het klokhuis”. Mr. Augustijn is hier in het voorjaar van 1769 overleden, tussen 6 febr. en 12 mei. Op laatstgenoemde datum ontving nl. Pieke Augustinus, 32 c.g. 10 st. wegens een kwart jaar schooltraktement van zijn vader. Deze Pieke werd tot opvolger van zijn vader gekozen. Hij heet nu eens Pieke Augustinus, dan weer Pieke Aukes, maar steeds Piekema. De naam Algra heeft hij dus laten varen. Er werd vroeger met de namen vaak wonderlijk omgesprongen. Dat hij werkelijk dezelfde was, blijkt uit zijn overlijdensadvertentie in de *Leeuwarder Courant*:

a G.H. van Borssum Waalkes, ‘Vervolg van Friesche Klokke-opschriften, met andere van elders vergeleken, en met aantekeningen, vertaling, registers en platen voorzien’, in: *De Vrije Fries* XVIII (1895), p. 1-188; hier p. 86.

b Wonseradeel IJ19.

c Workum G46.

d Wonseradeel C22.

“De 26 Dec. 1826 overleed te Tjerkwerd Pieke Augustinus Piekema, voorheen 40 jaar onderwijzer alhier, en tot nu toe koopman, oud 79 jaar en 8 mnd., waarvan 60 jaar en 7 mnd. gehuwd met Marijke IJsbrandts van der Meer, thans zijn weduwe.”

Hij was dus omstreeks 1766 met haar getrouwd en heeft toen zeker al spoedig de dienst voor zijn vader waargenomen. Na diens dood was hij ook dorpsrechter en huurder van kerkeland. In 1807 heeft hij afstand gedaan van de schooldienst. Vele oude schoolmeesters konden toen in het gareel der nieuwe schoolwetgeving niet meer meedragen.

In dec. 1807 kwam Pieter Andries Meter hier als schoolmeester van Itens. Hij trouwde hier op 28 febr. 1808 met Reinou Piekema, een dochter van zijn voorganger. Beiden werden in juli 1809 op belijdenis van hun geloof tot lidmaten aangenomen. Het traktement, in 1776 nog f 130, was reeds vóór 1804 onder zijn voorganger, met f 50 verhoogd. Daarbij kwamen dan de schoolgelden van zo'n 40 kinderen en vrije woning. Ook trok hij f 30 uit een burgerlijke bediening (dorpsontvanger of politie-agent). Op 22 sept. 1813 vertrok het gezin naar Huizum. In 1806 had hij reeds te Itens de 3^e rang verkregen, in okt. 1810 behaalde hij de 2^e rang.

De school werd nu provisioneel waargenomen door Rintje Tjeerds van der Veer, die op 10 april 1814 vast aangesteld werd. Hij verkreeg in 1808 op 15-jarige leeftijd de 3^e rang en nam sindsdien de school te Offingawier waar. Vandaar kwam hij te Tjerkwerd; hier behaalde hij in okt. 1819 nog de 2^e rang. Zijn gedrag en vlijt werden “goed” genoemd in de lijst van 1822. Hij verdiende zelfs, ondanks zijn f 180, volgens de schoolopziener nog enige verhoging. In 1817 werd er een nieuwe school gebouwd. Meester van der Veer is hier in het voorjaar van 1833 overleden.

Zijn opvolger op 1 juli 1833 was Jolle Gerrits de Vries, van Hemelum. Geboren in 1808, was hij in 1824 ondermeester te Workum en reeds in 1826 provisioneel te Hemelum, waar hij weldra vast aangesteld werd en in 1832 de 2^e rang behaalde. Op 3 okt. 1838 werd de opnieuw vergrote school ingewijd. Op 2 maart 1840 vertrok hij naar Dronrijp; zijn vrouw was Jacoba de Jong.

Op 1 mei 1840 kwam Pieter Jans Aitema van Tjerkgaast. Hij was omstreeks 1815 geboren, was in 1831 kwekeling en in 1833 ondermeester te Franeker, toen hij resp. de 4^e en de 3^e rang verkreeg. In 1836 werd hij te Tjerkgaast benoemd, waar hij in april 1837 ook de 2e rang behaalde. (Slechts enkele onderwijzers (in Friesland een 12-tal) verwierven de 1e rang, daar er geen bijzondere voordelen aan verbonden waren.) Het traktement bedroeg toen f 255, plus de schoolgelden van 53 à 80 leerlingen en vrije woning. In 1845 was er zelfs een ondermeester, Sibbele Rienks Posthumus, die in 1848 de school te Dedgum kreeg. Eerst in 1865 kreeg Tjerkwerd weer een ondermeester: Pieter Aitema, geboren in 1844; later hoofd te Burgwerd. School en woning waren eigendom van de Hervormde gemeente en werden door de kerkvoogdij onderhouden. In 1874 evenwel stichtte de gemeente Wonseradeel hier een nieuwe school en woning, welk werk in 1873 was aanbesteed voor f 5.255. De oude P.J. Aitema stond tot 1882 aan het hoofd van deze school.

Na hem hebben hier nog gestaan: M. Baarda, van 1882 (kwam van Oosthoek onder St. Jacobiparochie) tot 1886 (vertrok naar Joure); H. Posthuma, van 1886 (van Exmorra) tot 1909 (gepensioneerd); S. Bonga, van 1909 tot 1911, (vertrok naar Genemuiden); K. van Rozendal, van 1911 (van Lemele, Ov.) tot 1916.

In dec. 1911 brandde de school af; de wederopbouw werd aanbesteed voor f 5.349 en in het voorjaar van 1913 kon de nieuwe school in gebruik genomen worden. O. Huttinga was van 1916 tot 1928 (eervol ontslag om gezondheidsredenen) hoofd van deze school; M.H. Kuperus, van 1928 tot 15 mei 1932 (vertrok naar Sloten) en J. B. van Dongen, van 1 okt. 1932 (van Kornwerderzand) tot 1 juli 1934, toen de school ingevolge besluit van Gedeputeerde Staten werd opgeheven. Beroep van de gemeenteraad en de ouders op de Kroon mochten niet baten.

Bijzonder onderwijs

In 1903 werd te Tjerkwerd een Hervormde school (CVO) geopend. Aan het hoofd van deze school hebben gestaan: D. Quarré, van 1903 tot 1925; H.J. Martens, van 1925 tot 1928; A. Stoffelsma, van 1928 tot dec. 1930 (vertrok naar Oostermeer) en sedert 1930 C. van der Werf (van Gaastmeer).

19. Witmarsum

Van dit dorp lopen de gegevens verder terug dan van het vorige, zodat we van kort na 1600 af een vrij volledige lijst kunnen geven.

Op 13 mei 1609 was mr. Jaackques schoolmeester te Witmarsum.^a Hoe lang hij hier toen reeds was en hoe lang nadien hij er nog stond, we weten het niet. Slechts eenmaal hebben we zijn naam ontmoet.

Zijn opvolger zal geweest zijn mr. Salvus Thomae, die in sept. 1613 hier trouwde met Reymrich Meinukes van Bolsward en toen "schoolmester van Witmarsum" genoemd werd.^b Hij trad ook op als procureur-postulant voor het nedergerecht van Wonseradeel, bijv. op 5 febr. 1614.^c Hij werd in 1618 "Notaris-Publicus" genoemd^d en was toen 32 jaar oud, zoals uit getallen bij zijn handtekening blijkt. Van 1623 af zijn hier de kerkvoogdij-rekeningen - zij het ook met enige hiaten - bewaard gebleven; toen was mr. Salvus Thomaes hier nog. Als traktement ontving hij viermaal 16 ggd. 2 st. per jaar, dat was in totaal 90 c.g. Hij is hier niet lang vóór mei 1625 overleden; nog in 1627 was hier Reimbrich, Salves weduwe.

In mei 1625 dan werd de roem van de Frieslands schoomeesters, Gijsbert Jacobs hier school- en kerkdienaar. Uit de verschillende levensbeschrijvingen^e stippen we slechts aan: geboren te Bolsward in 1603, zoon van de schrijnwerker Jacob Gijsbert, die ook burgemeester van Bolsward is geweest en o.a. gewerkt heeft aan het stadhuis aldaar (overleden in 1655) en Antje Willems (overleden in 1643), Gijsbert was nog lidmaat geworden te Bolsward in 1624 en kwam in mei 1625 te Witmarsum op een traktement van 140 c.g. per jaar. Zijn vrouw Sijke Salvis (getrouwd omstreeks okt. 1636) was een dochter van Salves Klazes en Aaltje Lenaerts. Te Witmarsum werd hem zijn traktement

a Wonseradeel C4.

b Trouwboek Bolsward.

c Wonseradeel C5.

d Wonseradeel R1.

e J.H. Halbertsma, *Hulde aan Gysbert Japiks bewezen* (Bolsward 1824), J. Haantjes, *Gysbert Japicx: Fries dichter in de zeventiende eeuw* (Amsterdam 1929), D. Kalma, *Gysbert Japiks: in stúdzje yn dichterskip* (Dokkum 1938).

uitbetaald tot 2 weken na mei 1635; dus omstreeks 15 mei vertrok hij; waarheen, heeft geen van zijn levensbeschrijvers kunnen ontdekken. Te Beetgum was van ca. nov. 1636 tot ca. mei 1637 een mr. Gijsbert schooldienaar. Was dat misschien onze vriend? Nadere onderzoekingen in de gerechtelijke archieven van Menaldumadeel uit die jaren, brachten geen licht. Ook in geen ander dorp of stad van Friesland heb ik hem gevonden, ofschoon ik alle doop-, trouw- en lidmatenboeken heb nagegaan. Hierbij is echter te bedenken, dat lang niet van alle plaatsen de genoemde registers zover teruggaan. Bij mij komt wel eens de vraag op: is Gijsbert Jacobs die tussengelegen anderhalf of twee jaar wel schoolmeester geweest? Heeft hij die ook weer in Bolsward doorgebracht bij zijn ouders? Bij zijn huwelijksproclamatie te Leeuwarden in okt. 1636 werd immers uitdrukkelijk gezegd: "Gijsbert Jacobs van Bolsward".^a Vast staat intussen weer, dat hij in aug. 1637 te Bolsward schoolmeester was. Daar werd hij de beroemde Friese schrijver en dichter. Er bestaat een akte,^b waarbij Gijsbert Jacobs geld aan iemand leent met daaronder zijn handtekening: Gijsbert Jacobs; dus niet G. Japiks, zoals tegenwoordig vaak wordt geschreven. (Zo heeft hij zichzelf nergens genoemd!) Zijn opvolger te Witmarsum was mr. Jacob Claesz, die hier in sept. 1635 kwam, weer op een traktement van 100 ggd. per jaar. Hij is hier in 1653 of 1654 overleden; zijn weduwe Attie Beernts ontving nog een jaar weduwengeld.

In 1654 werd een nieuwe schoolmeester gestemd: Johannes Cornelij Steenstra; het traktement was toen 150 c.g. In aug. 1665 is hij naar Zurich vertrokken. De school werd nu $\frac{3}{4}$ jaar waargenomen door Watze Reiners, tot mei 1666; hij ontving er 60 c.g. voor en verrichte ook kerkdienst. We vinden hem weldra te Gaast, gelijk we zagen.

In mei 1666 kwam mr. Pijtter Durks, van Arum. Hij ontving traktement tot Allerheiligen 1668. Of hij toen vertrokken of overleden is, staat niet aangetekend.

Op Allerheiligen 1668 kwam mr. Simon Douwes. Het traktement was steeds 150 c.g. per jaar. Zijn vrouw heette Trijntie Cornelisdr., die hier op 11 maart 1682 voorkwam als weduwe wijlen Sijmen Douwes, in leven schoolmeester te Witmarsum.^c In mei 1681 had mr. Sijmen nog zijn traktement ontvangen, in aug. 1681 echter ontving zijn weduwe het traktement.

Op 11 dec. 1681 trouwden te Bolsward: mr. Homme Deijes, jongman, schoolmeester te Witmarsum en afkomstig van Bolsward en Geeltie Hartmens, jongedochter van Bolsward. Hij was hier in aug. 1681 in diens getreden en ontving op 8 aug. 1683 voor het laatst traktement.

In sept. 1683 ontving Anne Tiepkes 10 c.g. voor het waarnemen van de school. Doch reeds omstreeks okt. 1683 kwam mr. Paije Horatii (Paije Hotzes) hier als schoolmeester, van Stiens. Zijn vrouw was Rixtie Lieuwes. Hun zoons Willem en Hotze zijn hier resp. gedoopt op 18 febr. 1687 en 15 maart 1696. Na de vele wisselingen, die de school te Witmarsum gekend had, stond hij hier veel langer, nl. tot zijn overlijden in 1717. Hij was ook dorpsrechter. Het traktement bleef steeds op 150 c.g. Op 10 febr. 1720 leefde Rixtie nog als weduwe van wijlen Paijus Horatii te Sneek; ze was daar op 13 sept. 1719 ingekomen, met attestatie van Witmarsum. Ze is op 1 april 1731 overleden.

Zijn opvolger werd in 1717 mr. Sibble Hendriks Reijtsma, schooldienaar en dorpsrechter. Hij trouwde hier op 16 jan. 1718 met Baukjen Jelles; beiden waren van

a Kalma, *Stúdzje*, p. 218.

b Wonseradeel GG1, f. 172°.

c Wonseradeel IJ13.

Dongjum afkomstig, waar hij van 1709 tot 1717 ook schoolmeester was geweest. Hij deed ook aan boerenbedrijf en was later (in 1749) tevens dorpsontvanger. Met het klimmen der jaren nam een en ander hem zozeer in beslag, dat hij in het voorjaar van 1754 afstand deed van de school.

Toen werd tot schoolmeester gestemd Klaas Jans Vogteloo, van Harich. Hij was daar reeds getrouwd met Ijtje Wijbrandus Haanstra. Reeds in juni 1754 evenwel was mr. Klaas overleden, want toen ontving zijn weduwe Ijtje 41 c.g. 14 st. wegens haar overleden mans schooldienst en kosterschap. Dat was dus ongeveer voor 3½ maand. Ijtje is later hertrouwd met de Woudsender meester Harmen Oenes.

Nu schijnt Sibble Hendriks Reijtsma de school gedurende het *annus gratia* weer voor de weduwe waargenomen te hebben, want in aug. 1756 werd hem nog 1½ jaar traktement wegens schooldienst uitbetaald; dat zou dus vanaf juni 1754 tot ongeveer aug. 1755 geweest zijn. In 1762 kwam hij hier nog voor als erfgezet; in 1765 heette hij nog "old-schoolmeester te Witmarsum".

Intussen verscheen mr. Rein Teunis, van Echten, als nieuwe schoolmeester; hij was hier reeds op 10 april 1756. Hij trouwde op 22 nov. 1761 te Witmarsum met Sijtske Jetzes, ook alhier. Zijn naam komt voor op de avondmaalsbeker van 1756. Meester Rein is hier eind 1769 overleden. In mei 1770 ontving zijn weduwe nog traktement over ¾ jaar: 112 c.g. 10 st.

In mei 1770 kwam mr. Fokke Arends Jagersma hier als schoolmeester en dorpsrechter. Hij is hier op 30 sept. 1770 getrouwd met Ancke Leenderts Popta van Pingjum. Hun zoons Leendert, Jochum en Cornelis en Tjeeble zijn hier resp. geboren op 3 april 1773, 20 sept. 1776, 31 jan. 1779 en 9 april 1785. Het traktement was nog steeds 150 c.g. per jaar, waarbij dan natuurlijk weer de schoolgelden kwamen, benevens vrije woning. Hij heeft hier gestaan tot 4 sept. 1801, toen hij op de leeftijd van 62 jaar en 6 maanden overleed. Ancke overleefde hem, doch stierf op 10 nov. 1801, oud bijna 53 jaar.

Op 21 juni 1802 kwam zijn opvolger mr. Gabe Jans Veening van Gersloot. Deze heeft in 1810 afstand van zijn post gedaan, waarna de school van 1810 tot 1812 provisioneel werd waargenomen door H.W. Joustra.

In 1812 werd "beroepen" Hobbe Rodmers van Wijngaarden, van Parrega. (Zie zijn korte levensloop aldaar.) In 1817 gingen hier gemiddeld 76 leerlingen naar school; in 1845 108 à 117. Toen was hier als ondermeester Johannes Ebbings Kiestra, die de 2e rang bezat, terwijl mr. Hobbe het slechts tot de 3e rang had gebracht. Zijn gedrag en vlijt heten evenwel in de bekende lijst beide "goed". Het traktement was intussen met f 100 vermeerderd en bedroeg in 1817 reeds f 254, waarvan de kerk nog steeds f 150 betaalde (het dorp deed er f 104 bij); verder de schoolgelden à f 1,60 per leerling en vrije woning. In 1837 was de school aanmerkelijk vergroot en vernieuwd. Eind dec. 1852 werd de oude meester eervol ontslagen met een pensioentje van f 110 van de kerk en f 120 van het dorp.

In zijn plaats werd benoemd Anthony Zeilmaker van Kuinre, die de 2e rang bezat en op 21 juni 1853 in functie trad. De invoering van de nieuwe Wet op het lager onderwijs 1857 op 1 jan. 1858 bracht mede, dat de schoolgelden ophielden een deel van het schoolmeestersinkomen uit te maken: de gemeente inde ze nu en verhoogde de traktementen. Ingevolge deze wet werd in Wonseradeel nu ook een plaatselijke schoolcommissie ingesteld van 9 leden, die zich in 3 sub-commissies verdeelde, die elk een aantal scholen onder haar toezicht kreeg.

In 1858 was Bauke Windsma ondermeester te Witmarsum. (Er waren er toen nog maar vier ondermeesters in Wonseradeel, nl. te Arum, Makkum, Pingjum en Witmarsum!) Hij werd in 1866 aan het hoofd van de nieuw gestichte school te Idsegahuizen geplaatst, zoals we eerder zagen. Zijn opvolger was de bekende aardrijkskundeman P.R. Bos, die nu aan de school ook het MULO “doceerde”, zoals het gemeenteverslag van 1866 vermeldt. Hij vertrok echter reeds in 1868. In tussen was in 1863 de school nog eens vergroot en in 1869 kwam er een tweede ondermeester. Te Witmarsum behoorde alleen het schoolhuis aan de Hervormde kerk, de school was van de dorpsadministratie; in 1822 nam de gemeente ook de woning van de kerk over en in 1884 werd de school verbouwd. In het laatstgenoemd jaar ging A. Zeilmaker met pensioen of is overleden.

Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: B. Luxwolda, van 1884 (kwam van Rottum) tot 1922 (gepensioneerd). In 1899 werden de school en de onderwijzerswoning geheel vernieuwd, in 1902 moest de school weer worden uitgebreid; in 1920 werden nog twee lokalen aan toegevoegd. De heer B. Luxwolda is op 12 dec. 1945 te Heerenveen overleden, 89 jaar oud. Tj. Pasma was hoofd van 15 febr. 1922 (was onderwijzer te St. Annaparochie) tot 1 juni 1925 (werd hoofd van een school te Sneek). Toen werd ook weer ULO gegeven. Sedert 1925 was Tj. de Vries hoofd van deze school.

Bijzonder onderwijs

Reeds in 1871 werd te Witmarsum een school voor chr. nat. onderwijs gesticht. Aan het hoofd van deze school stonden: Udo Martens, van 1 nov. 1871 tot 1876; H. Pollema, van 1876 tot 1883 (vertrok naar Nijland en werd later lid van de Staten en van de Tweede Kamer, schoolopziener en burgemeester van Lemsterland). K. Spieksma, van 1 april 1884 (kwam van Hallum) tot 1887; naar Wommels; J. Monsma, van 1887 tot 1907; W. Andela, van 1907 (was onderwijzer te Leeuwarden) tot 1923. In 1914 werd de school vernieuwd. Sedert 1923 was P. van der Laan hoofd van deze school.

20. Wons

Ook bij dit dorp stellen de losse gegevens ons in staat, vrij ver in het verleden terug te dringen. In 1608 was Cornelis Aegisti hier als schoolmeester; hij moest in maart 1608 voor de Classis beterschap beloven wegens dronkenschap.^a Tegen 1 jan. 1609 werd hem de school en schooldienst opgezegd.^b

Op 4 febr. 1609 was er reeds een nieuwe meester Cornelis Jelizs, samen met Tiebbe Tiebbedr. zijn huisvrouw.^c Lang heeft hij het hier niet gemaakt, want op 23 mei 1612 was hij te Goënga.^d

In febr. 1613 was Sijbren Sijtzes schoolmeester te Wons.^e Van hem is ons verder niets bekend.

a S. Cuperus, *Kerkelijk leven der hervormden in Friesland tijdens de Republiek* (Leeuwarden 1920), II, p. 180.

b Wonseradeel C4, op 27 jan. 1609.

c Wonseradeel C4.

d Wonseradeel C5.

e Lidmatenboek Makkum.

In 1622 was mr. Jan Hieronimus schoolmeester te Wons. Hem werd tegen 1 jan. 1623 de schooldienst opgezegd.^a

Zijn opvolger zal wel geweest zijn mr. Hette Jetzes, die hier op 23 juni 1627 als schoolmeester voorkwam.^b Ook hij leed aan “jeneveraandoening” en werd om die reden in aug. 1628 door de Classis ter verantwoording geroepen.^c Hij bleef gespaard voor afzetting alleen omwille van zijn vier kinderen. Hoe lang hij hier nog gebleven is, is onbekend. Wegens het ontbreken der oude kerkvoogdij-rekeningen (en daar ook de kerkelijke registers slechts vanaf 1680 bewaard gebleven zijn). kunnen de oudste gegevens slechts fragmentarisch zijn.

Op 20 maart 1615 was Ruardus Agricola schooldienaar te Wons en was toen volgens een cijfer in de handtekening blijkbaar 29 jaar oud.^d Ook van hem is ons verder niets bekend.

In dec. 1651 was Jan Jacobs ontvanger en schooldienaar te Wons, zoals we wel heel toevallig vonden.^e Hoe lang hij hier toen reeds was en hoe lang nog, we weten het weer niet.

In 1658 evenwel was Gerlof Rintsjes schooldienaar te Wons.^f Van nu af hebben we meer zekerheid, want hij sluit aan bij de gegevens in de kerkelijke registers. Op 14 febr. 1663 kochten hij en zijn vrouw Marij Hammedr. een huis te Wons.^g In nov. 1681 was hij hier nog als schoolmeester; Marij Hammes leefde toen ook nog. Beiden zijn hier overleden; hij omstreeks 1682. In dat jaar namelijk kwam hier een nieuwe schoolmeester: mr. Sijmen Hijlckes, van Hijdaard, met zijn vrouw Doetie Wijbes. Hun zoons Wijbe en Claas werden hier in jan. 1690 en dec. 1690 gedoopt. (Dat waren er dus twee in een jaar; het ging vlug daar in die schoolmeesterswoning te Wons. De doop geschiedde in die tijd in de regel al zeer spoedig na de geboorte.) In 1692 was hij hier nog schoolmeester, doch omstreeks 1696 heeft hij afstand gedaan van zijn schooldienst.

Toen hebben de stemgerechtigde landeigenaren zijn zoon Hjlke Sijmens tot schooldienaar gekozen. Op 17 jan. 1697 werd te Sexbierum diens huwelijk geproclameerd met Aafke Tierksdr. uit dat dorp afkomstig. Hun zoon Sijmen werd hier op 3 april 1698 gedoopt. In 1701 vertrokken ze naar Hindeloopen, waar hij ook schoolmeester werd.

In juni 1702 kwamen van Schettens mr. Broer Pijtters, schoolmeester, en Orseltje Pijtters, zijn huisvrouw. Op 9 juli 1702 werd hier hun zoon Pijtter gedoopt; op 2 nov. 1704 Allert en op 2 april 1706 Marten. Hij was hier in 1726 nog schoolmeester, in 1728 en 1729 was hij tevens dorpsrechter^h en is hier in 1729 of 1730 overleden; zijn vrouw leefde nog in 1731 en 1742.ⁱ

a Wonseradeel C7, op 22 febr. 1623.

b Wonseradeel C9.

c Cuperus, *Kerkelijk leven*, II, p. 180.

d Wonseradeel S34, no. 53.

e Weesboeken Schoterland M7.

f Wonseradeel G1.

g Wonseradeel IJ8.

h Kerkvoogdij-rekeningen Schraard.

i Lidmatenboek.

Tot zijn opvolger verkozen de landeigenaren zijn zoon Pijtter Broers, die hier in nov. 1730 als kerk- en schooldienaar voorkwam. Reeds op 17 sept. 1730 was hij dat, toen hij hier trouwde met Dieuwke Ruurds. Hij tekende sedert 1740 steeds als mr. P. Broersma. Op 13 jan. 1732 werd hier hun zoon Broer gedoopt; op 2 april 1747 Minse. De eerste bekleedde jarenlang het voorzangersambt te Idsegahuizen, gelijk we zagen (van 1767 tot 1791; daarna Minse ook nog even). Daar zijn de zoons dus ongetwijfeld gaan wonen.

Meester Pijtter Broersma was hier in 1749 nog schooldienaar, doch is omstreeks 1755 overleden. Zijn vrouw heette in de lidmatenlijsten steeds Dieuwke Pijtters, zoals ze naar een veelvoorkomend gebruik, naar haar mans naam wel genoemd zal zijn. Dit was echter blijkbaar foutief, want in aug. 1763 vroeg Dieuwke Ruurds, weduwe Pieter Broers attestatie om over te gaan naar de Hervormde gemeente te Makkum.

Op 11 nov. 1755 kwam attestatie van Franeker in van Jelle IJpes, thans schoolmeester te Wons, en Elisabeth Feikes, zijn huisvrouw. In 1771 behoorden beiden nog tot de lidmaten.

In 1776 was mr. Sijbe Jelgers Gosliga schoolmeester en in 1779 (misschien wel eerder) ook dorpsontvanger en dorpsrechter te Wons. Hij was de op 14 dec. 1753 geboren zoon van de Kornwerder meester en beoefende tevens het ambacht van verver en glazenmaker, zoals uit de kerkvoogdij-rekeningen van omliggende dorpen blijkt. Zijn vrouw heette Dieuwke Pieters. Hun zoons Jelger, Pieter en Sijbe zijn hier resp. geboren op 10 nov. 1776, 18 okt. 1784 en 18 aug. 1787; dit laatste kind is echter spoedig overleden. Het werd genoemd naar de toen kort te voren overleden vader, meester Sijbe, die in elk geval op 28 maart nog leefde. Hij stierf plotseling tussen een morgen- en middag schooltijd in school door zelfmoord of een toeval; de kinderen vonden hem.^a

Tot zijn opvolger kozen de stemgerechtigde boeren nu mr. Douwe Hayesz Robijn tot schoolmeester en dorpsrechter. Deze nam met de school ook de weduwe van zijn voorganger over: op 3 aug. 1788 werd het huwelijk voltrokken. Zij stierf echter kort na de geboorte van hun zoontje Haye (geboren op 22 febr. 1790), welk kind ook niet in leven bleef. Op 28 okt. 1792 hertrouwde mr. Douwe met Neeltje Cornelis Wortel en op 12 sept. 1793 werd er weer een Haye geboren. De meester is in 1806 overleden. Hij was ook secretaris van het dijksbestuur van Wonseradeels Zuider-Zeedijk (in 1802 bijv.).

In mei 1807 kwam Jan Cornelis Salverda Pieterszoon hier als schoolmeester. Hij was op 28 juni 1783 te Bolsward geboren, daar in 1803 ondermeester en in de jaren voor 1807 adjudant van het oude meester Pieke Piekema te Tjerkwerd. Hier behaalde hij in aug. 1806 de 3^e rang; in okt. 1810 kwam daar de 2^e rang nog bij. Op 2 maart 1806 was hij te Tjerkwerd nog getrouwd met Antje Durks Baarda, een nicht van meester Piekema voornoemd. Hun op 2 april 1809 geboren zoontje noemden ze Pieke Piekema. Antje overleed in febr. 1814, Salverda achterlatende met twee kinderen van de acht, die ze gehad hadden. Reeds in nov. 1814 hertrouwde hij met een 17-jarige dochter van meester Willem Wezel te Makkum, van wie hij nog elf kinderen kreeg, waarvan zes jong stierven.^b In 1807 was de school te Wons vernieuwd. Het traktement bedroeg f 110 van de kerk, benevens de schoolpenningen van ongeveer 30 leerlingen à 6 st. per

a *Friesche Volks-almanak* 1852, p. 68; waar hij foutief Sijbe Jelgers "Rynguis" heet.

b Zie over hem levensbeschrijvingen in: *Sljucht en Rjucht* 1898 (212-216; 220-224) en 1925 (233-236; 245-247; 259-262).

kwartaal. Voor 1817 was echter het salaris door de kerk met f 90 verhoogd. In de bekende lijst van 1822 werden zijn gedrag en vlijt "slecht" genoemd. Meester Salverda, over wie nog wonderlijke verhalen in omloop zijn, overleed op 7 maart 1836. Hij schreef een en ander in het Fries. In 1834 verscheen van hem bij Suringar te Leeuwarden een bundeltje Friese verzen, *Hiljuwns Uwren* [=Schemeruurtjes] getiteld. Op 1 okt. 1836 trad in functie Gatze Cornelis Kuijpers, hier gekomen van Hemelum. Hij was in 1804 geboren, behaalde in 1820 als kwekeling te Koudum de 4e rang, in 1824 als ondermeester te Workum de 3e rang en in okt. 1832 als schoolonderwijzer te Nijega (H.O.N.) de 2e rang. Sedert 1833 stond hij te Hemelum, tot hij dan in 1836 te Wons kwam. In 1845 bedroeg het aantal leerlingen 32 ('s winters) à 49 ('s zomers). In 1860 werd de school vergroot. De school met de onderwijzerswoning behoorde aan de Ned.-Hervormde Kerk. Ook hier brak in 1876 de schoolstrijd fel uit, toen G. Kuipers tegen 1 mei op zijn verzoek eervol ontslag verkreeg. Hij is te Wons overleden op 15 okt. 1875, oud 71 jaar en 3 maanden. Toen besloten namelijk de kerkvoogden en floreenplichtigen de aan de Kerk behorende school en onderwijzerswoning voor bijzonder christelijk onderwijs te bestemmen. Hun verzoek om de openbare school op te heffen, werd door de gemeenteraad afgewezen, die besloot een nieuwe openbare school aldaar te stichten. Daar er aanstonds geen terrein te vinden was, kwam de nieuwe openbare school te Wons eerst in 1869 gereed en werd op 15 nov. van dat jaar in gebruik genomen. Tot hoofdonderwijzer was intussen (op 28 okt. 1869) benoemd Daniël Coert Canne van Twijzelerheide. Er waren maar zeer weinig leerlingen. In 1871 werd een verzoek uit Wons om de school op te heffen weer afgewezen. Doch in 1884 werd eindelijk tot opheffing overgegaan; op 22 nov. werd de school gesloten. Meester Canne werd toen hoofd van een school te Jubbega-Schurega.

Bijzonder onderwijs

Zo kreeg Wons dus in 1867 de derde christelijke school van Wonseradeel, die op 1 mei werd geopend. Wie het eerste hoofd was, heb ik niet kunnen vinden, maar in 1873 was hier K. Floor, waarschijnlijk hier reeds in 1867 van Makkum gekomen. Hij kwam hier tot 1905 voor. Verder stonden aan het hoofd van deze school: J.J. Floor, van 1906 tot 1908. De school was toen aangesloten bij chr. nat. onderwijs. P H. de Jong, van 1908 tot 1923 (gepensioneerd; overleden in juni 1931, oud 64 jaar); H. Fokkema, van 1923 (was onderwijzer te Sneek) tot 1925; R. Roukema, van 1925 tot 1932 (vertrokken naar Witharen, later naar Oenkerk). In 1926 werd een nieuwe school gebouwd. J. W. de Vries, van 1932 (was onderwijzer te Balk) tot 1 april 1938 (vertrokken naar Harkema-Opeinde). Sedert 1938 was J. Anema, onderwijzer te Minnertsga, hoofd van deze school.

In 1890 is te Wons een tweede bijzondere school voor CVO (Ned.-Hervormd) geopend. Aan het hoofd van deze school stonden: H. Pasma, van 1890 tot 1904; G.J.A. Bakker, van 1904 tot 1906; Hendrik M. Scheweer, van 1 juli 1906 tot 1 nov. 1939 (gepensioneerd, hij overleed op 20 juli 1944 te Sneek, oud 64 jaar); en sedert 1939 R. Schraa (was onderwijzer te Lollum).

21. Zurich

De gegevens van dit dorp stellen ons in staat weliswaar ver in de schoolgeschiedenis terug te dringen, maar de oudste mededelingen zijn ook maar fragmentarisch. In mei 1595 kwam hier voor Robijn Douwes “onsen schoolmeester”.^a Hij was ook koster en dorpsrechter. Hij was hier in 1630 nog schoolmeester en had hier al die jaren onafgebroken gestaan. In 1625 kwam in de kerk een orgel, waarvoor aan een mr. Verbeek in twee termijnen 100 c.g. en 90 c.g. werd uitbetaald. Nu ontbreken de kerkvoogdij-rekeningen van 1630 tot 1644.

In mei 1645 vinden we hier dan mr. Halbe Roeleffs als schoolmeester en dorpsrechter, die hier in 1642 reeds was.^b Het traktement bedroeg 4 x 26 c.g., weldra verhoogd tot 4 x 31 c.g. Hij heeft hier gestaan tot in het najaar van 1664, toen hij wel overleden zal zijn.

In 1665 kwam hier mr. Johannes Cornelij Steenstra, schoolmeester van Witmarsum. Het traktement werd weer op 104 c.g. teruggebracht. Hij was hier nog in aug. 1672. Doch in febr. 1673 ontving mr. Dirk Jacobs traktement als schoolmeester, die hier dus wel op Allerheiligen 1672 gekomen zal zijn. Het traktement bleef 104 c.g., waarbij dan weer enkele emolumenten kwamen, benevens natuurlijk de schoolpenningen van de kinderen. In febr. 1686 kwam hij hier nog voor.

Dan is er weer een hiaat in de rekenboeken. Als ze hun licht weer laten schijnen, vinden we hier, in febr. 1694, mr. Douwe Simons of Simonides, toen blijkbaar even te voren gekomen van Hartwerd. Hij was hier in 1711 nog, toen hij een *Nieuw Zuyriger Almanack* uitgaf.^c Doch in sept. 1719 was hij te Pietersbierum,^d waar zijn vrouw Doetie Tieerts blijkt te heten. Dat hij wel zeker onze Zuricher meester was, blijkt uit de lidmatenlijst van 1724 aldaar, waar hij weer Douwe Simonides heet, met de toevoeging “de Vries”. Hij is dus vóór sept. 1719 naar Pietersbierum vertrokken. Zijn opvolger te Zurich zal wel geweest zijn mr. Gerrijt Eelckes (Eelcoma), die op 18 juli 1723 te Pingjum trouwde met Jetske Jarighs van Wijnaldum, en dan “schoolmeester te Surig” heet. Hij was ook weer dorpsrechter, wat op kleine dorpen met schoolmeester meestal het geval was. In mei 1742 was hij hier nog “coopman en schooldienaer”.^e In de periode 1738-1740 was hij tevens kerkvoogd. Het traktement bedroeg toen 110 c.g. In sept. 1744^f kwam hij hier nog voor, doch vóór 30 nov. 1746 was hij overleden.^g Op 6 juli 1748 nog was Jetske Jahrigs weduwe wijlen Gerrit Eelcoma, in leven “schooldienaar te Surig”.^h

Zijn opvolger was mr. Andries Cruger (of Kruiger), die hier in 1749 voorkwam. Zijn vrouw heette Aafke Winsemius. In de zomer van 1756 vertrokken ze naar Kimsward, waar hij nog lange jaren schoolmeester is geweest.

Zijn directe opvolger weten we niet, maar in 1758 werd hier tot schoolmeester gestemd mr. Sijmon Olpherts Kiestra; omstreeks half juni trad hij hier in dienst, nog

a Oudste kerkvoogdij-rekenboek.

b Wonseradeel S41.

c Bibliotheek Fries Genootschap.

d Lidmatenboek.

e Wonseradeel IJ26.

f Harlingen V42, f. 69.

g Harlingen V42, f. 220°.

h Wonseradeel IJ27.

steeds op een traktement van 110 c.g. Hij was ook weer dorpsrechter en trouwde hier op 23 aug. 1761 met Tjaltje Joukes Tibma van Heeg. In jan. 1764 vertrokken ze naar Heeg, waar hij ook weer schoolmeester werd. Hij behoorde tot een uitgebreide schoolmeestersfamilie, waarvan we vertegenwoordigers van het gilde vinden o.a. te Oosterlittens, Oosterwierum, Deersum, Beers, Minnertsga, Bozum, IJlst, St. Anna Parochie, Baard, Sexbierum en Wier. Een genealogie van deze familie zou een ware schoolmeestersgenealogie worden!

In juni 1764 kwam mr. Druk Jelgers Gosliga, schoolmeester en dorpsrechter, die Lichtmis (2 febr.) 1765 voor 32 weken schooltraktement 67 c.g. 13 st. 12 penn. ontving. Hij was een zoon van de Kornwerder meester Jelger Dirks Gosliga (1739 tot 1781), terwijl zijn broer Sijbe Jelgers Gosliga schoolmeester te Wons was (1776 tot 1787). Hij ontving te Zurich traktement tot febr. 1767, toen hij naar Tzummarum vertrok als schooldienaar, waar hij weldra (in 1768) trouwde met Joukjen Sjoerds van Firdgum. Intussen moest Zurich weer een nieuwe meester hebben. Dit viel blijkbaar niet mee, want van febr. 1767 tot juli 1768 was de school vacant. De oude meester Jelger van Kornwerd verrichtte kerkdienst, een zekere Sijmen Annes bediende de klok en het uurwerk, zoals uit de kerkvoogdij-rekeningen blijkt.

In juli 1768 kwam dan eindelijk mr. Cornelis Abrams Rinia hier als schoolmeester en dorpsrechter. Het traktement was steeds 110 c.g. Hij was op 30 nov. 1776 te Pingjum getrouwd met Willemke Cornelis van Leeuwarden. Hun zoons Abraham en Cornelis zijn hier resp. geboren op 11 april 1769 en 13 jan. 1772. Hij was ook weer verver, evenals de Gosliga's; de school stond 's zomers enige maanden stil. In 1769 was het schoolhuis (d.i. de school met woning onder één dak) vertimmerd. In maart 1796 was hij hier nog school- en kerkdienaar.

In 1797 evenwel vinden we te Zurich een nieuwe meester, namelijk Hindrik J. Popta, tevens dorpsrechter (in 1806 bijv.). Hij kwam van Pingjum, waar hij evenwel geen school-, maar geneesmeester was (chirurgijn of barbier), welk vak hij te Zurich wel aangehouden zal hebben. Te Pingjum was hij op 18 juni 1775 getrouwd met Fokeltje Sijberens Haitsma van Wons. (De daargenoemde Hendrik Jacobs Popta moet wel dezelfde zijn.) Ofschoon hij alle veranderingen, die het gevolg waren van de nieuwe onderwijswetten van 1801, 1803 en 1806, hier meemaakte, behaalde hij geen der bij die wetten ingestelde vier rangen. Hij schoolmeesterde maar voort op zijn "Algemene toelating" van 1806. Toch heten zijn gedrag en vlijt in de meergenoemde lijst van 1821 beide "goed". Het traktement was intussen door de Kerk met f 50 verhoogd en bedroeg dus (in 1817 reeds) f 160, benevens de schoolpenningen van een gering aantal leerlingen (in 1817 gemiddeld 15; in 1845 gemiddeld 18) en vrije woning. Meester Popta is hier in het najaar van 1821 overleden.

Zijn opvolger was Jurre Ages de Bruin, die huisonderwijzer te Franeker was en op 1 mei 1822 te Zurich in dienst trad. Hij was in 1800 geboren en bezat de 3^e rang (1820), waarmee hij dus, volgens de bewoordingen der wet, "in het Lezen, Schrijven, en Rekenen, zoo met geheele als gebroken getallen, wel ervaren was en in derzelver toepassing op zaken van het dagelijksch leven eenige vaardigheid, van de beginselen der Nederduitsche Taal eenige kennis, en van een goede manier van onderwijzen eenig begrip had". Aan de 2^e rang, die sprak van "recht bedreven zijn" in het gewoon en in het kunstmatig lezen [let op dit verschil!], van het "recht verstaan van de Rekenkunde, zoo theoretisch als practisch", van het "kennen van de voornaamste regelen en de

gronden der Ned. Taal”, waarbij dan nog kwam “eenig begrip van de Aardrijks- en Geschiedkunde en een genoegzame bekwaamheid en geoefendheid in het geven van een oordeelkundig onderwijs”, heeft hij zich maar niet gewaagd. Het schoolgeld der leerlingen bedroeg hier ook, evenals op de meeste kleine dorpen een schelling per kwartaal. In 1838 werd de school geheel vernieuwd. Eind 1845 (of begin 1846) is meester de Bruin overleden.

De school werd provisioneel waargenomen door Douwe R. van der Veer (1846), die echter spoedig tot ondermeester te Leeuwarden werd aangesteld; later werd hij “Onderwijzer der Jeugd”, zoals toen de titel voor hoofd van een school luidde, te Kornwerd en Kimsward, waar we hem reeds hebben ontmoet.

De provisonale waarneming werd nu opgedragen aan Pieter Visser, die we elders niet hebben aangetroffen. Het duurde echter niet lang, want op 15 juni 1846 kwam de nieuwe meester, nl. Andries van der Veen, ondermeester te Bolsward. Geboren in 1825, was hij in 1843 als kwekeling te Dokkum zijn onderwijzersloopbaan begonnen. Reeds op 11 juli 1848 is de jonge meester gestorven.

Op 1 dec. 1848 kwam Jan Arjens Buwalda; hij was ondermeester te Arum. Het inkomen was toen f 200, benevens de schoolpenningen en vrije woning. Hij was in 1825 geboren, was in 1842 kwekeling en weldra ondermeester te Arum en bezat de 3^e rang. Reeds te Zurich verkreeg hij in 1849 nog de 2^e rang. In 1859 werd de school vergroot. De onderwijzer was ook hier, evenals overal in Wonseradeel, tevens koster en voorzanger bij de Hervormde gemeente, aan welke de school met de woning ook in eigendom toebehoorde. In 1881 evenwel heeft de gemeente een nieuwe school met woning te Zurich laten bouwen, die in 1882 in gebruik genomen werd. Nog steeds was hier meester Buwalda, tot 1890.

Na hem hebben nog aan het hoofd van deze school gestaan: L. IJntema, van 1890 tot 1893 (vertrok naar Kimsward); D. Schaap, van 1893 tot 1900 (vertrok naar Arum); H. de Jong, van 1900 tot 1906 (vertrok naar Britsum). In 1903 werd de school verbouwd. J. Schuurmans, van 1 jan. 1907 (van Exmorra) tot 1 jan. 1910 (naar Oudehaske). H.J. van der Heide, van 1910 tot 1912; D. Douma, van 1912 tot 1916 (vertrok naar Kimsward). Sedert 1917 was U. van der Wal, van Hartwerd, hoofd van deze school. Hij ging in 1943 met pensioen. Zijn opvolger, F. Nieuwenhuis (onderwijzer te Oudehorne) trad op 16 sept. 1943 in functie.

En hiermee zijn alle dorpen van de uitgestrekte gemeente Wonseradeel behandeld, voor zover daar althans scholen zijn geweest. Bronnen voor deze studie waren in de eerste plaats de doop-, trouw- en lidmatenboeken van de verschillende dorpen en voor zover te verkrijgen de kerkvoogdi-rekenboeken. Hieruit en uit verschillende gerechtelijke archivalia (weesboeken) alsmede uit de reëel-kohieren kwamen de gegevens tot ca. 1812. Voor het tijdvak van 1800 tot 1870 werd gebruik gemaakt van de Bijdragen van het Onderwijs en Opvoeding, een van regeringswege gedurende die jaren uitgegeven tijdschrift op onderwijsgebied. Na 1851 kwamen de gemeenteverslagen, na 1873 de Provinciale Almanak, verder advertenties in oude Leeuwarder Couranten en in de jongste tijd de verslagen van de raadsvergaderingen te hulp, alsmede berichten van benoemingen, enz.

Bedoeling van deze arbeid is, op de duur te komen tot een Naamlijst van Schoolmeesters in Friesland, in de trant van Romeins Naamlijst der Predikanten, maar dan met méér bijzonderheden. Vooral van de schoolmeesters van voor 1800, die bijna

van geen dorp bekend en nog nimmer gepubliceerd zijn, is veel werk gemaakt. Ook van 1800 tot 1870 à 1880 worden nog allerlei bijzonderheden gegeven; de namen van de hoofden van na ca. 1880 staan er slechts volledigheidshalve bij. Aan de onderwijzers was natuurlijk niet te beginnen; van één bepaalde school gaat dat heel goed, van alle scholen in Friesland, als waaraan op het ogenblik gewerkt wordt, is er geen beginnen aan. Ik meende dit alles nog eens uiteen te moeten zetten, mede naar aanleiding van ontvangen correspondentie. Aan de schrijvers wordt intussen hartelijk dank gebracht voor hun belangstelling.

Giekerk, H, Sannes, oud-h.e.sch.